

Georg Brandes' Holberg-bog: Biografier fra Holberg til Rahbek. Extra

Udvidet digital udgave 2007

Version 1.03a - 03.11.2007 - Det anbefales at bruge browseren *Internet Explorer* eller evt. *Opera* til at håndtere denne fil. *Firefox* er tilsyneladende ikke stærk nok.

Ekstra biografier der omkring september 2007 vil blive lagt ind i: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007-Biografier.htm>. Fælles alfabetisk navneliste for de to filer kan foreløbig findes på: <http://bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007-Biografier-Navneliste.htm>.

De 250 biografier i dén fil og de nedenfølgende 100 biografier (plus Brandes' bog m.v.) kan findes i én samlet PDF-fil på ca. 10 MB. Brug Adobe Reader's bogmærkefunktion til at finde rundt: <http://bjoerna.dk/Holberg/Holberg-Brandes-Biografier.pdf>.

Kommentarer, forslag og spørgsmål er velkomne og kan sendes til: [Bjørn Andersen](mailto:Bjorn.Andersen).

[Nicolai Edinger Balle](#)
[Henning Frederik Bargum](#)
[Bertel Bartholin](#)
[Søren Bloch](#)
[Rasmus Borch](#)
[Adolph Engelbert Boye](#)

[Carl Landgreve af Hessen-Kassel](#)
[Ulrik Frederik Cicignon](#)
[Christian Friederich Gottlob Clar](#)
[Johan Frederik Classen](#)
[Peter Hersleb Classen](#)
[Magnus Crusius](#)

[Christian Drubin](#)

[Edvard Edvardsen](#)
[Carl Wilhelm Anton Eegholm](#)
[Lorentz Peter Eenholm](#)
[Christian Ulrich Detlev Baron von Eggers](#)

[Claus Fasting](#)
[Niels Foss](#)
[Louis Fournier](#)
[Catharina Frydendahl \[Jomfru Møller\]](#)
[Peter Jørgen Frydendahl](#)

[Adam Gottlob Gjelstrup](#)
[Cathrine Marie Gjelstrup](#)
[Hans Gram](#)
[Niels Gram](#)
[Johannes Green](#)
[Ulrik Green](#)
[Emanuel Rasmus Grove](#)
[Gustav Grüner](#)
[Peter Grønland](#)
[Søren Gyldendal](#)
[Jørgen Gylding](#)
[Peter Güntelberg](#)
[Caspar Frederik von Gähler](#)
[Peter Elias von Gähler](#)
[Sigismund Vilhelm von Gähler](#)

[August Christian Wilhelm Haack](#)
[Clas Frederik Greve Horn](#)
[Frederik Horn](#)

[Johannes Erasmus Iversen](#)

[Ferdinand Heinrich Jahn](#)

[Johan Gottfried Kemp](#)
[Hans Christian Knudsen](#)
[Ole Kraft](#)
[Peder Kraft](#)
[Frederik Ludvig Æmilius Kunzen](#)

[Hinrich Ladiges](#)
[Joachim Henriksen Lafrentz](#)
[Gerhard Ludvig Lahde](#)
[Johan Matthias Lahn](#)
[Hans Landorph](#)
[Niels Lembach](#)
[Barthold Nicolai Landsberg](#)
[Ferdinand Ludvig Vilhelm Lindgreen](#)
[A\(nna?\) D\(orothea?\) Lund](#)
[Bjørn Christian Lund](#)
[Christopher Lysholm](#)

[Ove Malling](#)
[Søren Matthiesen](#)
[Johan Gabriel Maurenbrecher](#)
[Frantz Heinrich Müller](#)
[Bernhard Møllmann](#)

[Frederik Hartvig Greve von Nostitz](#)
[Christopher Nyrop](#)

[Poul Pedersen](#)

[Kamma Rahbek](#)
[Jeremias Friedrich Reuss](#)

[Hans Egede Saabye](#)
[Peter Rasmussen Saabye](#)
[Antonio Sacco](#)
[Claude Louis Greve de Saint-Germain](#)
[Thomas Schmidt](#)
[Johan Abraham Peter Schulz](#)
[Johan Frederik Schultz](#)
[Frederik Schwarz](#)
[Andreas Schytte](#)
[Jacob Sewerin \[Jacob Severin\]](#)
[Johann August Seydlitz](#)
[Carl Frederik Stanley](#)
[Simon Carl Stanley](#)
[Christian Günther Rigs greve Stolberg](#)
Andre af familien Stolberg medtages evt. senere

[Peder Olsen Walløe](#)
[Caroline Frederikke Walter](#)
[Hans Vilhelm von Warnstedt](#)
[Jens Severin Wartberg](#)
[Joachim Wasserschlebe](#)
[Erich Christian Werlauff](#)
[Frederik Vilhelm Wivet](#)
[Carsten Worm](#)
[Christen Worm](#)

[Johan Zoega](#)
[Peiter Zonnix](#)

Balle, Nicolai Edinger, 1744—1816, Biskop

Af L. Kock

Nicolai Edinger Balle er født i Vestenskov ved Nakskov 12. Okt. 1744. Faderen, Søren Pedersen B., var Degn; han var en hæderlig og velstuderet Mand. Moderen, Margrete Dorothea f. Mundt, var Datter af en sekterisk Sværmer, Christian M., der ligeledes havde været Degn i Vestenskov, men var bleven dømt fra Embedet og døde i Elendighed. Hun var tungsindig og tog sig selv af Dage 1762. Efter hende, plejede Sønnen at sige, har jeg arvet den Godmodighed, man kjærlig tillægger mig, men tillige det stærke Hang til Melankoli, jeg daglig maa kæmpe med.

11 Aar gammel kom B. i Skole i Nakskov og efter Faderens Død 1758 i Slagelse, hvorfra han 1762 dimitteredes til Universitetet. Her tog især Professor [P. Holm](#) sig af ham og skaffede ham Stipendier, baade medens han var Student, og efter at han 1765 havde taget Attestats, da det Rosenkrantziske og Vinstrup-Resenske Stipendium satte ham i Stand til at foretage en Udenlandsrejse. Denne varede fra 1766 til 1769. Han opholdt sig mest i Leipzig, hvor han især hørte Gellert og Ernesti, der den Gang omtrent var den anseteste Theolog i Evropa. Han opfordrede B. til at disputere for Magistergraden; men da Holm var bleven bekendt med den i dette Øjemed skrevne Afhandling, tildelte det kjøbenhavnske Fakultet ham Værdigheden, og B. holdt nu Forelæsninger i Leipzig. Efter 1768 at have besøgt Halle og hørt Semler vendte han 1769 tilbage til Danmark, men drog samme Aar som Hovmester for Overkammerherre, Grev D. Reventlows Sønner til Göttingen [Göttingen], hvor han især sluttede sig til Kirkehistorikeren Walch, medens han følte sig mindre tiltalt af den den Gang saa berømte Michaelis. Her blev der tilbudt ham en Plads som Repetent i det theologiske Seminarium, men da der hjemme tilbødes ham et Dekanat paa Kommunitetet og Borchs Kollegium, foretrak han dette og kom 1770 til Kjøbenhavn.

Det næste Aar udnævntes han til Sognepræst for Kjettrup og Gjøttrup Menigheder i Aalborg Stift og ægtede der sin forlovede, Frederikke Severine Grundtvig, en Datter af Præsten Otto G. i Vallekilde. Som Landsbypræst følte han sig dog lidet tilfreds, og det var med Glæde, han modtog en Kaldelse som fjerde theologiske Professor ved Universitetet 1772. Her vare Sindene saa kort efter [Struensees](#) Fald i en stærk Bevægelse; Biskop [Gunnerus'](#) Forslag til Universitetets Reformation var ikke blevet gennemført; men mange af de yngre vare misfornøjede med dets Tilstand. En af de mere maadeholdne, J.H. Tauber, stod den Gang B. nær, medens han strax tog Afstand fra de mere yderliggaaende som [N.D. Riegels](#). Men i det hele saa den yngre Slægt hen til ham som en af de Mænd, af hvem man ventede sig noget betydeligt; han var en overmaade flittig Professor, der ikke blot holdt mange Forelæsninger, men ogsaa optraadte som Skribent næsten i alle theologiske Discipliner, med en Dogmatik («Theses theologicæ», 1776), exegetiske Arbejder og et kirkehistorisk Værk, og da han 1774 var bleven Hofprædikant, udgav han en Prædikensamling og begyndte at give de studerende praktisk Anvisning til at prædike. Han blev ligeledes 1774 Dr. theol.

I Aaret 1781 døde B.s Hustru, 34 Aar gammel, og det næste Aar ægtede han Johanne Frederikke Harboe (f. 1756), Datter af Sjællands Biskop [L.H.](#) Samtidig adjungeredes han sin Svigerfader i Bispembedet som hans tilkommende Eftermand. Harboe døde allerede næste Aar. B. tiltraadte sit Embede med godt Haab om at kunne holde Bevægelsen i det Spor, han ansaa for det rette. Han vilde med al Kraft modsætte sig den Vantro og Irreligiøsitet, som truede med at trænge ind i Folket; men han var heller ikke blind for, at der mange Steder trængtes til Reform, og han haabede med Grund, at baade hvor der skulde ske Forandring, og hvor der skulde holdes tilbage, vilde han have en Støtte i [Guldberg](#), der i Virkeligheden var Regeringens Leder. I det ene Aar, Guldberg endnu havde Magten, gennemførtes det eneste af de talrige liturgiske Reformforslag, der skulde blive sat igjennem, i det Exorcismen ved Daaben [djevleuddrivelsen] afskaffedes, og den nu brugelige af B. forfattede Daabsformular indførtes. Det var vistnok ogsaa B., der gjorde Regeringen opmærksom paa T.C. Bruuns usædelige Skrift: »Mine Fritimer«, om det end var mod hans Hensigt og Forventning, da det blev paalagt ham ved en Undervisning i Religion at afhjælpe Forfatterens mangelfulde Oplysning om Kristendommen.

Men efter 1784 blev B.s Stilling en anden; den faktisk næsten uindskrænkede Pressefrihed benyttedes til at sætte alt muligt under Debat; de talrige Tidsskrifter og Piecer strømmede over af

Spot over Kristendommen og Præsterne; mange af disse, især de yngre, lode sig rive med af Strømmen, og mellem de ældre var der ingen, der havde Mod eller Evne til at staa den imod. Da var det, B. fandt sin Plads, dels som den ubøjelige Modstander af »Vantroens koaliserede Magter« fra Regeringskredsene af ned til Smudsbladene, men dels ogsaa som den, der følte sig forpligtet til at arbejde for de Forandringer, Tidsaanden krævede, for saa vidt de ikke rokkede ved, hvad der syntes ham det uforanderlige i Kristendommen. Allerede Aaret efter Regeringsforandringen fik B. sin første Strid. Han erkjendte selv, at en Forandring i Liturgien var nødvendig, og den nye Daabsformular var kun Indledningen til denne, som han vedblev at arbejde paa hele sit Liv. Men nu blev Sagen optaget fra en anden Side. Den ansete Hofprædikant C. Bastholm udgav et »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste«, der tilsigtede at gjøre denne kort, afvejlende og interessant. Efter dette Forslag skulde alle Kirkens Skikke omgjøres uden noget Hensyn til Traditionen og paa en saadan Maade, at det maatte virke i høj Grad frastødende paa alle, der havde noget Begreb om, hvad Gudstjenesten bør være. B. udgav mod Bastholm en Pastoralsskrivelse: »Vej til Hæderlighed for gejstlige« (1785), hvori han tog de gamle Kirkeskikke i Forsvar, og der udkom en hel Litteratur af Smaapiece, af hvilke mange overfaldt Biskoppen med stor Hadskhed; dette var ikke blot Tilfældet med en saadan Smædeskriver som [N.D. Riegels](#); men [A. Kall](#) fandt det passende i »Lærde Tidender« at skrive: «Mand, som store, udmærkede Naturens Gaver, brændende Længsel efter at gavne, utrættelig Flid og Arbejdsomhed, vidt udbredt Lærdom og derhos ogsaa de lykkelig-indløbende Omstændigheder bestemte til at blive en af den danske Kirkes allerstørste og nyttigste Mænd! kan nogen dansk Mand rolig taale at se dig paa andre Veje end dem, der føre til sand Hæderlighed?«, hvortil der saa føjes en Advarsel om at vogte sig for H.P. Resens Exempel. Dette var Biskoppens første Sammenstød med den herskende Aandsretning; det skulde ikke blive det sidste.

Samtidig hermed begyndte B. paa et af de Arbejder, hvormed han vilde komme Tidens Krav i Møde, i det han udarbejdede en ny Lærebog, der skulde afløse Pontoppidans Forklaring [se om Pontoppidan i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]. Han androg hos Kancelliet om i Løbet af to Aar at maatte udarbejde en saadan Bog; men ogsaa her kom Bastholm ham i Forkjøbet ved at udgive en »Religionsbog for Ungdommen« (1785). I denne var Katekismusformen, som B. den Gang endnu holdt paa, opgivet; men nogle Aar efter sluttede de to Mænd sig sammen og udgave 1790 et Forsøg til en Lærebog; dette blev gennemgaaet først af den Kommission, der var nedsat til Almueskolevæsenets Forbedring, derpaa af det theologiske Fakultet, og 1791 udkom Lærebogen i sin endelige Skikkelse; den befaledes indført i Skolerne inden 1794.

Beslægtet hermed er et andet Foretagende, nemlig Udarbejdelsen af den evangeliske Salmebog. Salmebogen af 1778, som almindelig kaldes den [Guldbergske](#), var et Forsøg paa at skaffe Kristendommen Indgang ved at iføre dens Tanker en højt stemt Poesis Former; men den havde ikke fundet synderligt Bifald, og den Retning, den var udgaaet fra, var allerede gammeldags. Kingos Salmebog med sit stærkt orthodoxe Præg og sine gammeldags Udtryk var de fleste en Torn i Øjet. B. frygtede for, at hvis Forandringen af Salmebogen opsattes, vilde de dannede vende sig helt fra Kirken. I Aaret 1790 udvirkede han Regeringens Tilladelse til at udarbejde en ny Salmebog. Han selv, Abrahamson, Malling, Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], Storm og Riber skulde danne en kritisk Kommission, som dels skulde bearbejde de ældre Salmer, dels bedømme de nye, som man ventede at modtage fra 18 forskellige Digtere, til hvilke Komiteen henvendte sig. Der udkom Prøvehæfter, der bleve skarpt kritiserede, baade af dem, der som J. Baden kunde se, at de gamle Salmer vare udvandede, og af dem, der klagede over, at der var bevaret for mange af de bibelske Udtryk og Fremstillinger. Selve den evangeliske Salmebog, der udkom 1798, vidnede om, at Udgiverne havde taget mest Hensyn til den sidste Art af Kritik. Salmebogen lagde i saa høj Grad Vind paa Tydelighed og en sentimental Opbyggelighed, at der ikke blev megen Poesi tilbage i den, den udelod væsentlige Sider af Bibelens Lærdomme, og den mishandlede de gamle Salmer paa den uforsvarligste Maade. Det anbefaledes at indføre Salmebogen ved Lærernes fornuftige Forestillinger, og det lykkedes de fleste Steder, om man end i adskillige Sogne, især i Jylland, blev ved at gjøre Modstand imod den helt ind til Midten af det 19. Aarhundrede.

Hvis B. har troet ved Lære- og Salmebogen at kunne tilfredsstille sin Samtid, har han taget fejl. Netop i de sidste 4—5 Aar af Aarhundredet blev han indviklet i Strid saa at sige med hele den dannede Verden, og han havde en Fornemmelse af, at hans overordnede i Grunden sympathiserede med hans Modstandere. Revolutionens Grundsætninger, som ogsaa løde her hjemme, opfyldte ham med

Frygt for Fremtiden; han grebes af en saadan Misstemning, at han tænkte paa at nedlægge sit Embede og blive Landsbypræst eller at søge Ansættelse i Tyskland. Men hans Mismod forhindrede ham ikke fra at staa fast over for Modstanderne eller fra at gjøre, hvad han ansaa for sin Pligt, ogsaa hvor han forud vidste, at han kun vilde høste Spot og Foragt. Vi skulle nærmere se paa hans Virksomhed i disse Stridens Aar.

I Aaret 1793 ansøgte han om Tilladelse til at benytte Waisenhuskirken til at holde Bibellæsninger Søndag Aften. Han bad, at Sagen maatte holdes hemmelig, til Resolutionen var faldet, at ikke den gamle Avind, som uophørlig havde forfulgt ham, ogsaa her skulde opkaste Hindringer; »bagefter maa Hovmod og Avind bruse og larme, saa meget de ville«. Bibellæsningerne fik stort Tilløb, og da Waisenhuset var brændt, fortsattes de i Garnisonskirken. Men Spot og Bagvaskelser udebleve ikke; alle Haande onde Rygter kom i Omløb i Byen, og i Aaret 1796 skrev en navngiven fornem Dame til B. og meddelte ham disse i saare uforbeholdne Udtryk: der fandt, skrev hun, saadanne Uordener Sted, at man sagde, »at her ikke er større Horehus i Kjøbenhavn, end Kirken er paa denne Tid«. B. blev dybt rystet ved at modtage denne Underretning; men han besluttede sig til som sædvanlig at gjøre Sagen fuldstændig offentlig, og det lykkedes ham paa den Maade baade at bevise, at Rygterne havde været usande, og at betrygge sig imod, at saadanne Uordener i Fremtiden kunde finde Sted.

I Aaret 1795 udgav en Student, Malthé Møller, der opholdt sig i Jena, »Repertorium for Fædrelandets Religionslærere«. Udgiveren holdt sit Navn hemmeligt, angav, at han var Præst, og vakte især Opsigt ved at fremdrage enkelte, tydelig nok betegnede Præster, som han dels roste, dels dadlede. B. blev opfordret til at træde op mod, at en Præst skrev et Skrift, der i mange Punkter stred mod Kirkens Lære; han gjorde ogsaa dette i Artikler i sit Blad »Pligtankeret«; men da det snart kom for Dagen, hvem Forfatteren var, tabte Interessen for Repertoriet sig. Malthé Møller vedblev dog flere Aar efter at anse B. for sin Uven og uden al Grund at tro sig forfulgt af ham.

Intet Skridt af B. vakte dog større Uvilje, end da han 1796 angav M.C. Bruuns Skrift »Aristokraternes Katekismus« for Kancelliet. Bruun havde ikke skaanet Kirken og Kristendommen; men det var ikke dette, der bevægede B. til at henvende sig til Kancelliet; thi det var nu som altid hans Overbevisning, at Kristendommen forsvarer sig selv ved sin egen Kraft. Men Loven truede den med Straf, der ikke aabenbarede Forseelser mod Kongens Højhed, og da Bruun havde angrebet Souveræniteten, bestemte B. sig »efter mangehaande Overvejelser i trede Dage« til at gjøre Kancelliet opmærksomt paa, at naar der skulde være Trykkefrihed, saa maatte man ogsaa sørge for, at saadanne ondskafulde og løgnagtige Anfald bleve gjendrevne; han vilde ingenlunde have Bruun straffet; men han vilde, at Regeringen, ligesom han selv altid gjorde, skulde træde sine Fjender i Møde i Litteraturen. Denne Gang var det ikke blot Smudspressen, der vendte sig mod B. Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] meldte sig ud af Salmebogskommissionen, fordi han ikke vilde arbejde med ham, og Pressefrihedens ansete Talsmand M.G. Birckner skrev imod ham. B. udgav sin Indberetning; men »den blev kun læst af faa, fordi den var bleven saa skrækkelig udskregen«.

Den materialistiske Livsanskuelse, som i disse Aar førte Ordet med saa stor Dristighed, var især fremtraadt i de talrige Tidsskrifter. Disse forøgedes 1796 med »Jesus og Fornuften«, udgivet af O. Horrebøw. Dets Opgave var at fremstille Jesu og Fornuftens Religion som en og den samme; »men Fornuftens Religion er kort og fattelig; den indeholder blot de tre Sætninger: Gud, Udødelighed og Dyd«. Mod dette og de andre vantro Tidsskrifter traadte Biskoppen i Marken med sit Religionsblad: »Bibelen forsvarer sig selv«, hvori han saa at sige fulgte Modstanderne Side efter Side og gjendrev deres Paastande. De fleste af Tidsskrifterne holdt op, da Presseloven af 1799 udkom; Horrebøws vedblev dog et Aars Tid længere, og da Kancelliet tænkte paa at undertrykke det, fik B. Lejlighed til at vise, at al den Modgang, han havde lidt, ikke havde givet ham Lyst til at bruge verdslige Midler i en aandelig Strid. Han erklærede det for det største Vanheld for Kirken, hvis Staten vilde understøtte den ved saadanne Midler: »Ej var Peders Arm, væbnet med hans dragne Sværd, men Peders Mund, opladt til Christi Navns frimodige Bekjendelse, den Klippe, som Christus vilde bygge sin Kirke paa; Vidner vil han have, ej Drabanter.«

Der var dog en Kreds, som paaskjønnede B.s Virksomhed og særlig hans Bibellæsninger; i denne indsamledes der 1797 Bidrag til en Hædersgave for ham, og der overleveredes ham en stor Guldmedaille med Indskriften: »Religionens Ven, Statens Ven. Mt. 10, 32. 1798«. Med det 19.

Aarhundredes Begyndelse ophørte Angrebene paa Kristendommen; ikke Naturalismen, men den egentlige Rationalisme havde sejret, og denne var enig med B. i at modvirke Revolutionstidens Vantro. B. har nok følt, at der manglede noget i den rationalistiske Prædiken; men i mange Maader stod han Retningen nær, ogsaa for ham var Jesu guddommelige Lære det vigtigste, og han delte Tidens Bestræbelser for at udbrede en bedre Oplysning. Men da Kampen var endt, var det ikke længer ham, der førte an; der opstod nye Mænd, H. . Clausen o. fl., der nu fik større Betydning.

Af de Foranstaltninger, hvortil B.s Navn er knyttet, maa især nævnes Almueskolevæsenets Reform. Han var Medlem af den Kommission, der gennemførte denne lige fra 1789 til 1814. Her arbejdede han sammen med [C.D. Reventlow](#), hvis Religionsanskuelser stemmede godt overens med B.s. Denne tog sig særlig af det Skolelærerseminarium, der oprettedes paa Blaagaard, og det var en af hans største Glæder, naar det viste sig, at de Seminarister, som udgik der fra, vare dygtige Lærere. Derimod nærede han Uvilje mod den Reform af Latinskolerne, som Hertugen af Augustenborg samtidig foretog. Der var heller ingen af alle den Tids Reformere, der stillede sig i saa fjendtligt et Forhold til Kristendommen som denne. Oprindeligt var det bestemt, at der i Latinskolerne skulde undervises i »kristelig Religionstheori, som den af enhver kristelig Mening kunde antages«, hvortil B. med rette bemærkede, at han ikke vidste, hvilke Troslærdomme der nu var til fælles for alle kristne, eftersom mange fornægtede de vigtigste Stykker af symbolum apostolicum. Da den nye Skoleplan 1797 skulde prøves i Frue Skole, afslog han at være Medlem af den nedsatte Kommission, fordi Campes Ledetraad skulde bruges som Religionslærebog, og denne »indeholdt Deisme under et kristeligt Firma«; først da det blev opgivet at indføre Campes Ledetraad, indtraadte B. i Kommissionen, hvor han var med at gjøre Forslag til »det pædagogiske Seminarium« (1799), der skulde uddanne Lærere for Latinskolerne.

B. har Fortjenester af Ordningen af den gejstlige Brandkasse og Enkekasse, især af Oprettelsen af Hjelpepenkekassen, der skulde udrede den ene Pension, naar der var to Enker paa et Kald. Meget Bryderi voldte de Forandringer, der tilstræbtes og til Dels vare nødvendige med Hensyn til Tiendeydelsen. Den store Landbokommission saa i sine Forslag kun paa Landvæsenets bedste, medens B. forsvarede Præsternes Tarv. Han kunde ikke forhindre, at der sluttedes mange for Embederne ufordelagtige Tiendeakkorder; men han har rimeligvis ikke saa lidt Del i, at Anordningen af 8. Jan. 1810 ikke ligefrem indeholdt Forbud mod Tiendens Ydelse i Kjærven. B. var en overordentlig flittig Visitorator; i 25 Aar visiterede han Stiftet paa det nærmeste 5 Gange rundt. Paa Visitatserne befandt han sig bedst; det var hans Glæde at tale med Ungdommen i Kirken. Over for Præsterne var han mild; hvor deres Levned eller Prædiken var anstødelig, henvendte han sig helst til dem »i stille Venskab og Fortrolighed«. Private Angivelser slog han hen; en Biskop, sagde han, skal ikke vide alt. Der var noget ved hans Person, der gjorde Indtryk paa Menighederne; baade saa Almuen op til ham, og tillige følte den, at han, for at bruge et modernt Udtryk, var en folkelig Mand. Mindet om ham lever endnu i hans Stift.

I Aaret 1800 blev B. kongelig Konfessionarius. Det næste Aar delte han af et fuldt Hjærte den Begejstring, hvormed Folket gik til Krigen mod England. Under Bombardementet 1807 gik han rundt paa Volden fra Bastion til Bastion og opmuntrede Soldaterne til tappert Forsvar, naar Fjenden skulde storme. Men da var hans Kraft brudt; hans Tungsind tiltog med Aarene, hvortil kom huslige Bekymringer. Hans anden Hustru, der døde 1802, havde lidt af en Slags Sindssyge; en af hans Sønner, der var Lieutenant, havde begaaet en uhæderlig Handling, og Faderen nødte næsten [Kronprinsen](#) til at give ham Afsked, fordi han ansaa ham for uværdig til at tjene i den danske Hær. Sønnen gik da i østerrigsk Tjeneste og faldt ved Regensburg 1809. B.s Pengevæsen var i Uorden, og han trykkes af Gjæld. Kun i Arbejdet fandt han Tilfredshed; han har sagt: »Derfor ere vi Præster, at vi skulle arbejde og ikke have Hvile«. Men nu svigtede Kræfterne ham; i Aaret 1808 tog han sin Afsked og levede fra da af hos sin Datter, der var gift med Etatsraad H.G. Olsen. Han har næppe følt sig lykkelig i dette selskabelige Hus, hvor alt drejede sig om æsthetiske Interesser. Pengesorgerne og Tungsindet fulgte ham, indtil han 19. Okt. 1816 døde med en Bøn for Kongen og Kongehuset paa Læberne. Liget bisattes i Petri Kirke og begravedes siden paa Assistenskirkegaarden, hvor det Mindesmærke, Sjællands Præster rejste ham, endnu findes.

B.s videnskabelige Skrifter og Prædikener have kun haft Betydning for hans Tid, og de vare glemte, inden han selv døde; Eftertiden har ikke fundet, at hans Salmebog og Lærebog gjorde Fyldest i Kirken; de vise, hvor vidt han troede at maatte gaa i at rette sig efter Tidens Krav. Hans Storhed er,

at han i Sandhed var en Biskop og Tilsynsmand for sit Stift; han var ingen Lejesvend, der flyede, da Ulven kom; men han forsvarede mandig sin Plads og ofrede, hvad han havde at ofre, sin Tid og sin Nattesøvn, sin Sindsro og det gode Navn, han havde erhvervet, og som var ham dyrebart nok; men han bevarede en god Samvittighed. Derfor skal han ogsaa altid bevare en høj Plads mellem Danmarks Biskopper; mange af disse have overgaaet ham i Evner og Kundskaber, men ingen af dem har vist større Fasthed og Mod; hans Levnedsbekræftelse kan passende afsluttes med Pauli Ord: »Jeg har stridt den gode Strid, fuldkommet Løbet og bevaret Troen«.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Bargum, Henning Frederik, Handelsmand, 1733—

Af G.L. Grove

Henning Frederik Bargum, Søn af Lærredskræmmer Thomas Carstensen B. (f.o. 1696 død 1754) og Marie Rebecca f. Sprich (f.o. 1703 død 1781), er døbt i Helliggejstes Kirke i Kjøbenhavn 9. Okt. 1733. Som Faderen lagde han sig efter Handelen og blev tidlig optaget som Kompagnon i Mad. Gustmeyers Vexelforretning og betydelige Tømmerhandel. 1758 overdrog Admiralitets-Kommissariatet ham i Udlandet at indkjøbe Tømmer til Flaaden. 31. Dec. 1760 blev han General-Tobaksdirektør i Danmark og fik Monopol paa at indføre Tobak til Forhandling i Indlandet mod en Betaling af 100.000 Rdl. aarlig, men han blev uenig med General-Toldkammeret om Betingelserne, hvorefter Tobakshandelen allerede i Marts 1761 underlagdes P. Borres Administration. 1764 erholdt han Privilegium paa den Douilhacske Hattefabrik. Paa sine mange Rejser udviklede han sit Talent for Handelen og hjembragte Tanken om, at Danmark saa vel som England og Frankrig maatte kunne berige sig ved Oprettelsen af et Slavehandels-Societet. Han udarbejdede Plan for et saadant, der gik ud paa at indkjøbe Slaver paa Guineakysten og paa dertil indrettede Skibe føre dem til dansk Vestindien for at ombytte dem med Raasukker, der skulde hjemføres og bearbejdes i et dertil oprettet Raffinaderi. Det lykkedes ham ikke alene at samle den fornødne Kapital (130 Aktier à 1.000 Rdl.), men 18. Marts 1765 ogsaa at opnaa kgl. Oktroi for sit Slavehandels-Societet, som s. A. vandt betydeligt ved, at Regeringen afstod det alle sine Fæstninger og Loger paa Guineakysten, som det besatte med egne Embedsmænd. Knap 32 Aar gammel blev B. valgt til Hoveddirektør for dette kgl. oktr. guineiske Kompagni, der blev udvidet med 170 Aktier à 1.000 Rdl., men imidlertid, skjønt hans Handelstalent anerkjendtes, Aar 1775 maatte erklære sig insolvent paa Grund af forskellige Uheld. Selv havde B. Aaret før af Frygt for sine Kreditorer maattet forlade sit Fædreland, som han næppe gjensaa. 1762 havde han ægtet sit Søskendebarn Barbara Eleonora Gustmeyer. 1782 var han bosat i Wien.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Bartholin, Bertel, 1614—90, Professor

Af G.L. Wad og M.Cl. Gertz

Bertel Bartholin var født i Kjøbenhavn 21. Sept. 1614, Søn af [...] Professor Caspar B. (død 1629); i sit 14. Aar blev han Student og dyrkede nu i 5 Aar ved Universitetet de forskjellige filosofiske Videnskaber, indtil han blev optagen i den berømte Dannelsesanstalt paa Rosenholm hos sin Faders Ven, Holger Rosenkrantz, hvis Omgang og Paavirkning han nød i 3 Aar, inden han efter Tidens Skik tiltraadte den lange Studierejse i Udlandet, der skulde afslutte hans Uddannelse. I 3 Aar studerede han i Leiden, besøgte derefter Frankrig og Italien, hvor han fik Adgang til de bedste Bibliotheker og anvendte megen Tid paa Kollation af klassiske Forfattere, ligesom Studiet af Oldtiden i det hele fængslede ham, uden at han dog derfor forsømte Retsvidenskaben, som han en Tid endog mente at burde hellige sin største Opmærksomhed, hvori han dog hindredes ved Ole Worms Advarsel. Over Paris og Amsterdam vendte han tilbage til Danmark 1645 og udnævntes s. A. til Professor eloquentiæ ved Universitetet; 1647 fik han Magistergraden og ægtede 20. Juni s. A. Sille Marie Glob, f. 21. Febr. 1630 i Kjøge, hvor hendes Fader, Mag. Christen G., var Præst; hendes Moder var Søster til den rige Kjøbmand Johan Braem. Hun døde i Barselseng 21. Jan. 1675. — Kong Frederik III gav B. Opsyn med det kgl. Kunstkammer med Titel af Antiquarius regius. Han døde 29. Jan. 1690 som Senior ved Universitetet efter at have ført et langt og lykkeligt Liv, hvortil meget bidrog den sjældne Sindsligevægt, med hvilken han forstod at tage Livets forskjellige Tilskikkelser.

- - -

— Som Professor eloquentiæ (i latinsk Filologi) traadte Bertel Bartholin aldeles i Skygge for sin Kollega Ole Borch og har kun leveret faa og ubetydelige Skrifter. Mest omtalt er hans »Commentarius de pænula« (1655; 2. forøgede Udg. 1670), som paa o. 100 Sider vidt og bredt skildrer dette antike Klædningsstykkets (en Rejse- og Regnkappes) Form, Stof, Farve, Anvendelse af forskjellige Personer osv.; den Slags Afhandlinger kan Holberg have tænkt paa, da han skrev sin Bemærkning om den »velstuderede« Person, der »disputeret har om romersk Sko og Hat«. 1645 skrev han en lille og tarvelig »Exercitatio philologica de Latini sermonis puritate«; han opstiller her (nærmest vistnok efter Gerard Joh. Voss) 4 forskjellige Perioder i Sproget og Litteraturen, nævner Forfatterne i de enkelte Perioder, fastsætter en Række Skribenter fra Guld-og Sølvalderen som Normer for den rene Latinitet og anfører til sidst en Række Ord og Talemaader som Prøver paa, hvad der ikke er rent Latin. En Del Sætninger fra dette Skrift gjentages atter i to ubetydelige Afhandlinger, som forsvaredes for Magistergraden af forskjellige Kandidater under hans Præsidium; den ene af dem behandler et paa de Tider yndet Thema, Nyttens af Filologiens Studium for alle andre Studier.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Bloch, Søren, 1696—1753, Præst

Af A. Jantzen

Søren Bloch er af gammel jysk Præsteslæggt. Han fødtes i Ellitshøj Præstegaard i Viborg Stift 29. Febr. 1696. Faderen hed Frederik B., Moderen Maren Leigh. Sammen med en ældre Broder undervistes han hjemme, indtil han 13 Aar gammel kom i Viborg Skole. Efter 3 Aars Forløb bleve han og Broderen dimitterede der fra 1712, og Faderen fulgte dem selv over til Kjøbenhavn og rejste atter med dem tilbage, saa snart Examen var overstaaet. 2 Aar efter rejste den jyske Præst atter afsted til Hovedstaden med sine Sønner, for at de kunde underkaste sig Philosophicum, og B. fik kort derefter Plads paa Regensen; han benyttede nu Tiden godt, saa at han Aaret efter kunde tage Attestats. 1716 kom han ind paa Valkendorfs Kollegium og var samtidig Lærer hos Gehejmerraad Moth for tvende Baroner Guldencrone. Men kort før sin Faders Død 1718 drog han hjem til Ellitshøj og blev der et Aars Tid, i det hans førnævnte Broder var bleven Faderens Eftermand. Derpaa var han i 9 Aar Huslærer hos Baron Juul paa Lundbæk og havde her god Lejlighed til at beskæftige sig med Læsning og Poesi. Et Brudstykke af Ovid, oversat i Alexandrinere, og en Oversættelse af Laurenbergs »Schertz-Gedichte« høre til hans Arbejder fra disse Aar. 1728 kom han til Bygholm ved Horsens som Hovmester for en ung Levetzau og blev her fra 1730 kaldet af Kammerherre Tønne Reedtz til Barritskov til Sognepræst for Barrit og Vrigsted. Samme Aar døde [Frederik IV.](#) B.s Ligprædiken over Kongen blev trykt i hans »Efterladte Skrifter«, men altsaa først efter [Christian VI's](#) Død [...]. Noget efter at han var bleven Præst, skrev han den i sin Tid meget udbredte Satire »Søren Knudsens Helden-Geschichte«, hvori han raillerede over den herskende Duelsyge. (N. M. Petersens Hypothese i Den dsk. Lit. Hist., 2. Udg., IV, 411 er derfor fuldstændig grundløs, da Skriftet først er affattet efter 1730.) Satiren cirkulerede i adskillige Aar i Haandskrift og anonymt; snart tillagdes Tychonius [se om Tychonius i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], snart Holberg Forfatterskabet; den blev først udgivet i Trykken efter hans Død af hans Søn (1755). — Men senere fik hans Virksomhed en alvorligere Retning. Efter at have deltaget i Arbejdet ved den reviderede Bibeloversættelse kaldtes han 1741 til Kjøbenhavn for at opponere ved Professor [Reuss'](#) Doktordisputats og maatte ogsaa prædike for Kongen paa Hørsholm. Efter selv at have forsvaret en Afhandling om »Bogstavens og Aandens Tjeneste« (2. Kor. 3, 6) blev den jyske Landsbypræst kaldet til theologisk Professor (Kongen havde forgjæves haft Bud efter en Theolog fra Halle). 1745 var han Universitetets Rektor; men midt i Rektoratstiden blev han til almindelig Forbavselse kaldet til Stiftsprovst i Aalborg. Næppe havde han været der et Aar, før han ombyttede dette Embede med Stiftsprovstiet i Kjøbenhavn, som Henrik Gerner havde nedlagt. Fra 1747 og til sin Død, 18. Sept. 1753, virkede han da ved Frue Kirke i Kjøbenhavn. Han var en livlig, begavet Mand, dygtig Prædikant og besad gode Kundskaber. Men han efterlod betydelig Gjæld til det offentlige. Ved kgl. Resolution ordnedes dette saaledes, at »siden Provst B. havde været en lærd og brav Mand, maatte han ikke beskæmmes i sin Grav, men hans Gjæld skulde betales af vor Frue Kalds Indkomster med Afdrag af 300 Rdl. aarlig« (Saml. t. jysk Hist. og Topogr. IV, 343). Foruden de anførte Skrifter efterlod han adskillige mindre Arbejder i Manuskript. Hans Søn, ndfr. nævnte Tønne B., udgav »første Samlings efterladte Skrifter (1756, 4to), men mere udkom aldrig. Han var gift med Cæcilie Harding, der overlevede ham i mange Aar (død 1781).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Borch, Rasmus, 1768—1846, Samler

Af Chr. Bruun

Rasmus Borch, født 9. Febr. 1768 i Roskilde; Faderen Anders B. var Kjøbmand i denne By, Moderen hed Karen Margrethe f. Fugl. 1785 Student, 1792 theologisk Examen. 1794 Lærer ved Opfostringshuset, hvis Forstander han blev 7. Febr. 1803. 1844 Kancelliraad, 1845 entlediget, død i Roskilde 29. Jan. 1846. Han var en flittig Gransker i den danske Litteraturhistorie, udgav selv kun »Brev til Udgiveren af Skriftet om Holberg som Lystspildigter fra Roeskildensis« i »Dansk Minerva« VI (1818), men hans Samlinger og Notitser kom andre Forfattere som Nyerup og Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] og især T.H. Erslew til gode. Portræt lithograferet 1844. Hans Bogsamling solgtes ved Avktion 1847; han efterlod en Portrætsamling paa henved 4000 Blade, som arvedes af Læge C.K. Schiøtz i Roskilde (der var gift med B.s Adoptivdatter), og som efter dennes Død erhvervedes af Musæet paa Frederiksborg Slot.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Boye, Adolph Engelbert, 1784—1851, Forfatter

Af Nic. Bøgh

Adolph Engelbert Boye er ældste Søn af den frugtbare, i sin Tid velbekjendte Forfatter, Professor Johannes B. [...] og Marie f. Reersløv, en Datter af kongelig Berider R. Slægten Boyes tidligere Forfædre vare turøske Sømænd. Adolph B. er født i Nakskov 11. Febr. 1784. Hans Fader gav ham og hans Broder, der døde som Adjunkt i Odense, en fri Opdragelse og opmuntrede deres Lyst til Søen ved at lade bygge til dem en større Halvdæksbaad, hvormed de togtede ud i de laalandske [lollandske] Farvande og endog foretog sig en Rejse til Kjøbenhavn. Med en nakskovitisk Skipper gjorde Adolph i sine senere Drengaar en Sommerrejse til Bergen. — Drengen læste meget i Faderens rige Bibliothek, og dennes store Begejstring for Shakspeare [Shakespeare], der havde lagt sig for Dagen, da han, kun 21 Aar gammel, optraadte som hans første danske Oversætter, paavirkede Sønnen, som allerede i ung Alder var nøje kjendt med denne Digtets Værker. Skjønt Drengen var flittig og pligtopfyldende, blev han dog paa Grund af sin mangesidige Beskæftigelse først 1805 Student fra sin Fødebys Skole. Næste Aar tog han Philologicum og i 1807 Philosophicum, hvorefter han studerede Lovkyndighed. I 1810 blev han Kopist og i 1813 Fuldmægtig i Finanskollegiet, 1816 ved Finansdeputationen, og i 1838 entledigedes han med Ventepenge fra denne Fuldmægtigpost. Han havde i en Del Aar beklædt Stillingen som Arkivar ved Finanserne og Revisor ved Fonden ad usus publicos, og nu indskrænkedes hans Embedsgjerning hertil. Ikke af Navn, men af Gavn var han tillige Privatsekretær hos Gehejmestatsminister Møsting omtrent lige til dennes Død i 1843. 23. Jan. 1812 ægtede han Anne Marie Holm, Datter af Skibskapitajn Jørgen H. og Sara Aslaksdatter og født paa Christianshavn 25. Maj 1783, død 26. Dec. 1849. B. døde i Kjøbenhavn 16. Nov. 1851.

Han var et skarpsindigt Hoved, og under et stille og roligt Ydre skjulte han en varm poetisk Følelse, dog med en afgjort Forkjærlighed for den komiske Poesi. Han var sund, ærlig, beskeden, i høj Grad uegennyttig og lige paalidelig som Forfatter og Menneske. I 1817 skildrer Provst Fr. Schmidt ham som »skallet, af et sygeligt Udseende«, og J.M. Thiele siger om ham i 1821, at »han var en lille, bleg Mand, der trods sin Alder havde et drengagtigt Udseende, blandet med lidt af en gammel Kones; af hans milde, men dog satiriske Øjne udsendtes der jævnlig skjæmtende Pile, som dog aldrig gjorde noget ondt, men morede, fordi de, med en vis Tørhed, rammede saa godt. Hans Tale var blandet med holbergske Replikker. — Da han var i en Alder af over 40 Aar, blev hans gamle Attraa for Søen saa levende, at han, uagtet sine smaa Kaar, anskaffede sig et Lystfartøj, forsynet med en rummelig Kahyt og alle Bekvemmeligheder; om Bord paa dette holdt han hver Sommer en Sømænd og en Dreng, begge fra Fejø, og saa sejlede han mange Aar igjennem viden om i vore Farvande. Det var denne hans Tilbøjelighed til Søen, der paa Bakkehuset skaffede ham Tilnavnet »den navtiske«. Han var en trofast, opofrende Ven af Rahbeks [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], var hyppig Gjæst paa Bakkehuset, og Rahbeks »Stine« bragte daglig paa Vejen til Kjøbenhavn Breve fra [Kamma](#) og fra Rahbek ind til B. paa Vesterbro; denne Korrespondance fik et saadant Omfang, at der foruden o. 100 Breve fra Fru Rahbek endnu existerer o. 1.500 Billetter fra Rahbek, handlende væsentlig om Theatersager og litterært Nyt. B. var i Rahbeks sidste Levetid hans selvfornægtende og dog selvstændige litterære Medarbejder. Ikke faa af Bakkehuskredsen vare ogsaa hans Venner, Saaledes f.Ex. Molbech, Carl Heger og senere Dr. phil. Pingel, men da navnlig Oehlschläger, med hvis Fortrolighed og uforandrede Venskab han æredes og saaledes var blandt de faste Fredagsgjæster til Middag i hans Hus.

B.s to i det foregaaende berørte Hovedtilbøjeligheder: hans Begejstring for Sømandslivet og hans Kjærlighed til Holberg, hvilke han uforandret bevarede fra sin Ungdom til sit Livs Ende, og som begge vidnede baade om den Trofasthed, der var et levende Karaktertræk hos ham, og om hans ægte danske Sind, satte deres Mærker i hans litterære Produktion. Den første gav sig Udslag blandt andet deri, at han oversatte den russiske Verdensomsejler Krusensterns Rejse omkring Jorden (kun 1. Del udkom i de for Boghandelen saa trange Tider omkring 1818) og forudskikkede som Indledning en efter Georg Forster udarbejdet Afhandling om Sølivet, hvori han indflettede mange af sine egne lagttagelser. Det var ogsaa denne Attraa, der bragte ham til at oversætte Coopers Roman »Lodsen« og Brudstykker af W. Scotts »Piraten«. Senere skrev han flere søhistoriske Afhandlinger, f.Ex. Nelsons Levned til Riises »Arkiv for Historie og Geografi« og i F.C. Petersens »Tidsskrift for Litteratur

og Kritik« : »Berigtigelser til en fejlagtig fortalt Begivenhed i den danske Søkrigshistorie under Kong Frederik IV«, en Artikel, i hvilken han paa Grundlag af sit Kjendskab til Sejlads og Forskning af Skibsjournaler fra Krigen 1710, som han ejede, kom til det Resultat, at der under »Danebrogs« Brand i Kjøge Bugt 6. Okt. s. A. hverken var Tale om Fare for at sætte Ild paa den danske Flaade eller paa Kjøge By, men kun om at redde Skibet, hvilket ikke lykkedes for Huitfeldt.

Hans Interesse for Holberg, der vel allermost har knyttet hans Navn til Litteraturen, traadte først offentlig frem i en Epistel til Baggesen i Molbechs »Athene«; Anledningen var, at denne sidstnævnte Digter, trods al sin Beundring for den store Komiker, i en Afhandling om »Barselstuen« var fremkommen med den Ytring, at de holbergske Komedier burde »renskrives og renfejes«. [Baggesen](#) ytrede selv Lyst til at udføre dette Stykke Arbejde; herved oprørtes B. og nedlagde den bestemteste Protest mod Forgribelse paa »den danske Skueplads«, der var ham en Helligdom. I endnu en Epistel, der — ligesom den første — viste, at B. med Mesterskab havde erhvervet sig Holbergs Skrivemaade, satiriserede han over Baggesens Paastand, og den vittige Digter, der tidligere havde haft Latteren paa sin Side, fik nu vendt sine egne Vaaben imod sig selv. B.s hele Polemik gjorde stor Lykke, paa samme Tid som den svækkede Baggesens Avtoritet. De ovenomtalte Epistler udgav B. i 1815, sammen med nogle mindre væsentlige polemiske Smaastykker, som »Morskabsbog for alle og enhver eller Bidrag til et Kontrafej af den vidt berømte Kritik«. — B.s litterære Syssel var herefter væsentlig knyttet til Holberg. Han skrev i »Athene« sine meget ansete »Fragmenter over Holberg«, udgav i 1823 »Peder Paars« i den første ret kritiske Udgave, som nu forefindes i 5 Oplag, og besørgede for Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] Udgivelsen af Komedierne (1824—27); naar undtages de første Ark af »Den politiske Kandestøber«, var Recensionen helt af B.; 7. Bind udgav han alene efter Rahbeks Død. B. fastslog ved dette Arbejde, at Udgaven af 1731 maatte ved Udgivelsen af de holbergske Komedier være den til Grund liggende som den sidste, hvorpaa Holberg bevislig havde lagt Haand. Man havde nemlig hidtil lige til Rahbeks »Udvalgte Skrifter« ladet sig nøje med at optrykke de saakaldte Høpfnerske Udgaver, i hvilke Rahbek nu havde indskrænket sig til at rette de meningsløse Steder, der efterhaanden havde indsneget sig i Teksten. Denne sin Opfattelse fulgte B. ved sin Udgave af Komedierne i et Bind (1843) og selvfølgelig ved 2. Oplag deraf, under hvis Besørgelse han døde, saa hans Søn H.P. B. maatte fuldende Arbejdet. B. var egentlig den første, der begyndte med oplysende Anmærkninger til Holberg, hvoraf flere af dem til den omtalte Udgave ere af B. selv, medens baade Rahbek og navnlig [Werlauff](#) ere benyttede til andre. Holbergs »Fabler« udgav han med en Fortale 1832, »Holbergiana« (Smaaskrifter af og om Holberg, 3 Bind) 1832—35. I J.F. Schouws »Dansk Ugeskrift« har han i Forening med sin Søn H.P. B. skrevet »Mindesmærker om Holberg«.

Af væsentlig Betydning var ogsaa B.s Optræden som Romantikkens Forkæmper mod Forstandspoesien, som Fremskridtsmanden over for det konservative, fra hvilket Standpunkt han forsvarede Oehlenschläger som den, i hvem det nye var koncentreret, og angreb [Baggesen](#) i dennes Kamp mod Oehlenschläger. Han kommer derved ogsaa senere i Kamp med Grundtvig, der delvis stiller sig paa Baggesens Side. Da Baggesen kritiserede Oehlenschlägers »Ludlams Hule«, optraadte B. ogsaa her som hans grundige og indsigtfulde Modstander, han paaviste mange Misligheder ved hans Kritik, men overvurderede tillige Oehlenschlägers med rette dadlede Værk. Gjentagne Gange deltog han i den omtalte Strid, i hvilken han optraadte under Navnene »Peter Wegner« (den danske Skuespiller, der i Holbergs egen Tid spillede Henrik [? = Henrich Wegner, se om denne i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]), »Hans Mikkelsen« (Holbergs eget Pseudonym) og »Just Justesen« (Kritikeren hos Holberg).

I 1832 udgav B. Edvard Storms Digte, som han vilde have ledsaget med Storms Levned, udarbejdet til Dels efter Optegnelser af Storms Plejesøn Poul Rasmussen; men denne Plan kom aldrig til Udførelse. Samme Aar udgav han [Wessels](#) Digte i Forbindelse med en Afhandling om Wessels Levned og Skrifter. — Jonas Collin benyttede meget hans Smag og Indsigt til Omarbejdelse af dramatiske Arbejder, og han oversatte saaledes for det kgl. Theater flere af Shakespeares [Shakespeares] Arbejder, blandt andre »Kjøbmanden i Venedig«, der udkom under Rahbeks [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] Navn, men i Virkeligheden kun for de første Blades Vedkommende er hans Værk. End videre har han oversat forskellige Noveller, Afhandlinger og Digte fra Tysk, Engelsk og Svensk (»Frithiofs Saga« og »Axel«). I talrige Tidsskrifter og Blade har han skrevet Artikler af kritisk, historisk, biografisk og æsthetisk Indhold; han var saaledes en flittig Medarbejder ved Riises »Arkiv for Historie og Geografi«. I 1840 udgav han »Dansk

Parnas«, en Samling af ældre og nyere danske Digte. Han var litterær Exekutor i Rahbeks Bo og udgav efter dennes Død (1831) »Samling af Skrifter til Erindring om Knud L. Rahbek og Karen Margrethe Heger«, hvortil han selv leverede Afhandlingen »Om Rahbeks Skrifter«. Hvad hans journalistiske Virksomhed angaar, er der Grund til at fremhæve, at han fra 1822—25 var Redaktør af Ugeskriftet »Nyt Aftenblad«, der senere spaltede sig i »Kjøbenhavnsposten« under Liunge (samt i Begyndelsen Ove Thomsen) og »Den flyvende Post« under J.L. Heiberg. — I Udlandets Litteratur har han fra 1816—36 optraadt som Korrespondent til »Morgenblatt für gebildete Stände« og »Blätter für litterar. Unterhaltung« og leveret de danske Artikler til »Konversationslexikon der neuesten Zeit und Litteratur«; i Brockhaus' Konversationslexikon har han skrevet alt, der angaar dansk Litteratur og Historie, indtil 8. eller 9. Oplag. Hans Portræt findes i P. Hansens »Illustreret Litteraturhistorie« II, 353.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Carl, Landgreve af Hessen-Kassel, 1744—1836, Generalfeltmarskal

Af E. Holm

Carl Landgreve af Hessen-Kassel var født i Kassel 19. Dec. 1744 og Søn af Landgrev Frederik II og Marie, Datter af den engelske Konge Georg II. Da Faderen gik over til Katholicismen, blev han tillige med sine 2 Brødre, Vilhelm og Frederik, sendt bort fra Landet, og de kom alle tre 1756 til Kjøbenhavn, for at deres Opdragelse kunde blive fuldendt der under Beskyttelse af [Frederik V](#), hvis første Dronning, Louise, havde været deres Moster. Medens den ældste af dem, Vilhelm, der 1764 ægtede Frederik V's næstældste Datter, Vilhelmine Caroline, senere vendte tilbage til Hessen-Kassel og her gjorde sig lidet hæderlig bekjendt som Landgreve og Kurfyrste, vedblev C. at være knyttet til Danmark. Efter at han allerede 15. (Dec) 1758 var bleven udnævnt til Oberst over det falsterske Regiment, blev han i en Alder af 20 Aar Generalmajor, og det følgende Aar (1765) kom han i Spidsen for Artilleriet, en Stilling, der selvfølgelig var langt over et saa ungt Menneskes Kræfter, men hvori han havde en ypperlig Støtte i den i Sachsen fødte General W. Huth, der 1766 blev Generallieutenant i dansk Tjeneste, og hvis Specialvaaben Artilleriet var. Da [Christian VII](#) besteg Tronen, fik Prins C. Lejlighed til at komme endnu højere til Vejrs. Den unge Konge kastede i nogen Tid i høj Grad sin Kjærlighed paa ham, saa han 1766 blev baade Generallieutenant, Kommandør for Garden til Fods, Ridder af Elefanten, Statsminister og Formand for »det høje Krigsraad«, der, efter at General [Saint-Germain](#) var falden i Unaade, stilledes i Spidsen for Landetaten (11. Sept. 1766). Samtidig havde Christian VII (4. Juli) udnævnt ham til Vicekonge eller Statholder i Norge, en Værdighed, der dog ikke var mere end en Titel, da den gamle Vicestatholder Benzons vedblev at styre Embedet ligesom tidligere. Ja, trods de stærke Betænkeligheder, [J.H.E. Bernstorff](#) gjorde gjældende, havde Kongen givet sit Samtykke til, at Prins C. ægtede hans yngste Søster, den 16-aarige, indtagende Prinsesse Louise (30. Avg. 1766).

Der er senere af [Johan Bülow](#) og hans litterære Veninde Dorothea Biehl [se om Biehl i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] blevet rettet voldsomme Sigtelser mod C. af Hessen for at have haft en stor Del i [Christian VII's](#) sædelige Ødelæggelse, Sigtelser, som kunde synes at vinde i Vægt derved, at ikke alene F. Chr. Rosenkrantz, men selv en Mand som Stampe [se om Stampe i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] havde den samme Opfattelse af Prinsen. Der er imidlertid næppe Grund til at lægge Vægt paa disse Anklager, der støtte sig til Rygter fra en Tid, da Luften var svanger med Bagvaskelser og gjensidige Beskyldninger. Prinsen har aabenbart godt vidst, at der var hæsle Rygter i Gang om ham, og det var vistnok som et Værn derimod, at han i sine »Memoires de mon temps« har skildret sit Forhold til Kongen fra den modsatte Side og har omtalt, hvorledes han søgte at paavirke ham religiøst og at drage ham bort fra Udsvævelser. Hvor liden Vægt dette end har i og for sig, saa styrkes det ved Suhms [se om Suhm i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], [U.A. Holsteins](#) og [Reverdil's](#) Vidnesbyrd, hvorefter Kongens sædelige Fordærvelse skyldtes helt andre Personer. Reverdil er afgjort velvillig i sin Dom over Prins C., og der er ikke nogen, hvis Ord paa dette Omraade have større Vægt end hans. De faa da staa til troende trods Bülow's og Dorothea Biehls Domme, selv hvor den sidste støtter sig til, hvad hun siger at have hørt af Reverdil.

Derimod havde det været ønskeligt, om Prinsen havde taget mindre Del, end han gjorde det, i det Intrigespil, der blev drevet ved Hoffet og i Regeringskredsene i den første Tid efter [Christian VII's](#) Tronbestigelse. Men det bør dog anerkjendes, at han alvorlig støttede [J.H.E. Bernstorff](#) imod et af de stærkeste Angreb, der rettedes paa ham. Der er ej heller næppe nogen Mand, som han i sine Memoirer omtaler med større Ros end Bernstorff. Imidlertid vare Christian VII's varme Følelser for ham snart fordampede, og i Foraaret 1767 forlod han tillige med Prinsesse Louise Kjøbenhavn. Han opholdt sig først et Par Aar i Hanau hos sin Moder; derefter tog han 1769 fast Ophold paa Gottorp Slot, da han var bleven udnævnt til Statholder i Slesvig og Holsten. Et Par Aar senere valgte han og hans Gemalinde det i Nærheden af Byen Slesvig liggende Louisenlund til Opholdssted.

Efter [Struensees](#) Fald blev Prins C. atter draget frem paa en iøjnefaldende Skueplads, da han i Sept. 1772 blev udnævnt til Overgeneral i Norge. Det saa netop den Gang ud, som om det kunde komme til Krig med Gustav III af Sverige, der kort i Forvejen havde foretaget sit bekjendte Statskoup (19. Avg.). Regeringen holdt det for klogt at sende en Prins derop, der ved sit Giftermaal var saa nøje

knyttet til Kongehuset, som Prins C. var det; den haabede derved at give Stemningen blandt Nordmændene et sikrere loyal Præg. Samtidig hævedes den forhadte Extraskat for Norges Vedkommende. Prins. C. og hans Gemalinde bleve meget vel modtagne i Norge, hvor blandt andre Nordahl Brun hilste dem som »det himmelsendte Par«, og, hvis man kunde tro Prinsens egne Ord, blev han saa populær, at Nordmændene gjerne vilde have haft ham selv til Konge; men dette var dog et Selvbedrag, og Folk fandt snart i Christiania [Kristiania], at Fyrsteparrets Ophold voldte Byen ubehagelige Udgifter. Man var derfor ikke misfornøjet med, at det ikke varede fuldt 2 Aar. Selv fattede han under dette Ophold en Kjærlighed til det norske Folk og en Interesse for dets Vel, som han ikke senere slap. Han vedblev ogsaa paa en Maade længe at være knyttet til det, thi uagtet han i Begyndelsen af 1774 atter tog Ophold paa Louisenlund, lod Regeringen ham beholde den øverste Kommando over de norske Tropper — utvivlsomt en højst mærkværdig og uheldig Ordning. Omtrent samtidig med at han vendte tilbage til Slesvig, var han bleven udnævnt til Feltmarskal. Medens han nu i en Række Aar levede fjærnt fra nærmere Deltagelse i Rigets Styrelse, fik han under den saakaldte bajerske Arvefølgekrig (1778—79) af Frederik den store Tilladelse til at følge med hans Hovedkvarter. Han vandt Preusserkongens Velvilje og fulgte det kortvarige Felttog med stor Iver og Interesse. I sine »Memoires de mon temps« har han meddelt flere interessante Udtalelser af Frederik II. Efter at Regeringsforandringen 14. April 1784 havde fundet Sted, fik han i nogle Aar atter Lejlighed til at spille en Rolle, da [Kronprins Frederik](#) sluttede sig nøje til ham, og det i den Grad, at han (1790) ægtede hans Datter Marie Sophie Frederikke. Prins C. tog blandt andet Del i de Forhandlinger, som i disse Aar fandt Sted om en Omorganisation af Hæren, og han kunde endog komme til at prøve sine Kræfter som Hærfører, da Rusland 1788 i Henhold til Traktaten 1773 forlangte den dansk-norske Stats Hjælp imod Gustav III, der havde angrebet det i Finland. Prinsen blev da sat i Spidsen for den 12.000 Mand stærke norske Hær, der fra Norge trængte ned igjennem Baahus Len [Bohuslän], tvang et mindre svensk Korps til at overgive sig ved Kvistrum Bro og truede Gøteborg [Göteborg]. Kronprinsen fulgte med paa Toget. Men det fik en stakket Ende paa Grund af Englands og Preussens Mellemkomst, saa Krigen med Sverige næppe var begyndt, førend den ophørte. Uheldigvis havde der kun været sørget slet for Soldaternes Forplejning under Toget, og Følgen var smitsomme Sygdomme, der efter dets Ophør voldte 3—4.000 Soldaters Død.

En af de norske Officerer, der vare med ved Angrebet paa Sverige, Oberst Tidemand, har i efterladte »Optegnelser« kritiseret Prinsens Ledelse af dette lille Felttog ligesom i det hele hans Færd som praktisk Officer meget skarpt. Men helt retfærdig er denne Kritik dog næppe. Det var imidlertid fra nu af forbi med Prinsens Popularitet i Norge, og i Danmark, hvor ingen havde ønsket at komme i Krig med Sverige igjen, gave mange — for øvrigt uden Grund — ham Skyld for Krigen. Ligesom han i selve Regeringskredsene havde en ivrig Modstander i Kronprinsens Svoger, Hertugen af Augustenborg, saaledes var Fremskridtspartiet her hjemme ham lidet gunstigt, blandt andet fordi han bekæmpede Trykkefriheden. Skjønt han vedblev at være Statholder i Slesvig og Holsten samt kommanderende General over den norske Hær, tabte hans Indflydelse sig efterhaanden. Under Konflikten med England 1801 kommanderede han den Styrke, der besatte Hamborg [Hamburg] og Lybek [Lübeck]; men det var kun en militær Promenade, der snart endte. I Aaret 1814 blev han Generalfeltmarskal og 1817 Storkommandør af Danebrog. 17. Avg. 1836 døde han paa Louisenlund i den høje Alder af 92 Aar.

Prins C. var endog efter bitre Modstanderes Dom en velbegavet Mand, og hans efterladte Skrifter give Indtryk af, at han var en livlig Natur med flersidige Interesser. I Modsætning til de Sigtelser, vi have set, fra nogle Sider ere blevne rettede imod ham, er han af andre som f. Ex. den bekjendte Bernt Anker i Norge bleven hævet til Skyerne, ogsaa fra Karakterens Side, og selv Grev Voldemar Schmettau, der vakte hans heftige Forbitrelse ved nogle Flyveskrifter, han udgav om den danske og norske Hærordning (1792 og 1793), har rost ham stærkt som en elskværdig Mand. Hans Skrifter vise ham i det hele som en velmenende og mildt dømmende, men tillige som en meget forfængelig Mand. Det taler til Fordel for hans sunde Sans, at han satte Holberg overordentlig højt, og det fortjener Anerkjendelse, at han havde stærk Sympathi for Landboreformerne; men det var lidet heldigt, at hans Religiøsitet var tilsat med en Overtroiskhed, der dels gjorde ham til en stor Beundrer af den bekjendte Undermager Grev [Saint-Germain](#), dels førte ham ind paa i Aarene omkring 1790 at faa Spiritistkunster og Sonambulevæsen i Gang ved Hoffet, og det efter en saadan Maalestok, at de gik til det næsten afsindige og endog i nogen Tid truede med ganske at forrykke Hovedet paa selv en saa lidt mystisk anlagt Natur som [Kronprins Frederik](#).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Cicignon, Ulrik Frederik, 1699—1772, Officer, Stiftamtmand

Af H.J. Huitfeldt-Kaas.

Faderen var [...] Generalmajor Fred. Christopher C. Sønnen blev 1718 Premierlieutenant ved det gevorbne Infanteri i Norge, 1720 Kapitajn og karakteriseres 1731 af sin Regimentschef Saaledes: »joli homme, har rejst og gode Studia, overflødig Ambition«. 1734 blev han titulær og 1738 virkelig Major samt 1744 Oberstlieutenant sammesteds. Han var Medinteressent i forskellige Bjærgværksforetagender, der ikke lønnede sig, saaledes i Odals Kobberværk (1742) og det jarlsbergske sølvholdige Bly- og Kobberværk. 1746 avancerede han til Oberst ved 2. vesterlenske Infanteriregiment, men udtraadte 1749 af Armeen, i det han 18. Nov. s. A. udnævntes til Stiftamtmand i Bergen. 1754 blev han Ridder af Danebrog og fik 1764 Gehejmraads Rang. Under Opløbet i Bergen 18. April 1765 i Anledning af Extraskatten var han udsat for alvorlige Mishandlinger af den ophidsede Almue, og dette har muiig medvirket til, at han det følgende Aar ved Regeringsskiftet tog Afsked fra sit Embede, i hvilket han i 1770 erklærer at have tilsat sin Formue. Han afgik ved Døden 8. Juni 1772 i Sønderborg, hvor han i sine sidste Aar opholdt sig. 14. Avg. 1733 blev han gift med sin Kusine Nicolaina Antoinette v. Brüggemann (f. 14. Juli 1717 død i April 1759), Datter af Oberstlieutenant Godske Hans v. B. til Ulriksholm og Østergaard (død 1736) og Margrethe Vilhelmine Hausmann (død 1717). Blandt deres 8 Børn var der kun én Søn, Frederik Godske C., der døde ugift 1815 som Kammerherre og Kapitajn, og med hvem denne Slægt uddøde.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Clar, Christian Friederich Gottlob, —1776—, Apotheker og Fabrikant

Af C. Nyrop

Naar og hvor han er født, maa staa hen, men formentlig er han tysk født; 1777 fik han som fremmed Fabrikant Naturalisationsbrev. Han var Garnisonsapotheker i Rensborg [Rendsborg; Rendsburg], men tillige en af de mange, der den Gang arbejdede paa at finde Hemmeligheden ved Fremstillingen af Porcellæn. Sammen med Kjøbmand Jasper Lorentzen fik han i 1765 Privilegium paa i Rensborg at oprette en Fajancefabrik, som han i 1772 ved Hjælp af et Interessentskab omdannede til en Stentøjsfabrik, hvis Fabrikat navnlig gik til Kjøbenhavn, hvor det belønnedes med en Guldmedaille af det danske Landhusholdningsselskab. Han arbejdede imidlertid stadig paa sine Porcellænsforsøg, og da hans heldigere Kollega i Kjøbenhavn [F.H. Müller](#) i 1775 havde faaet et eksklusivt Privilegium paa Porcellænsfabrikation i 50 Aar, er det ganske stemmende med Tidens Aand, at C. mod edelig at forpligte sig til ikke mere at beskæftige sig med Fremstillingen af ægte Porcellæn og ikke til nogen at røbe, hvad han vidste om den, fik en ganske betydelig Godtgjørelse af Staten. Det er imidlertid mere end tvivlsomt, om han virkelig har kunnet fremstille (haardt) Porcellæn. 1784 var han fallit; hans Stentøjsfabrik gik over til Justitsraad, Toldforvalter J.H. Hallensen, men C. vedblev dog at være dens Sjæl, og 1795 synes han at have kastet sig over at gjøre Wedgewood. I April 1797 lever og virker han endnu.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Classen, Johan Frederik, 1725—92, Industridrivende, Godsejer og Legatstifter

Af C. Nyrop

Johan Frederik Classen er født i Christiania [Kristiania] 11. Febr. 1725, hvor hans Fader, der stammede fra Sønderborg paa Als, var Organist. Faderen, der hed ligesom Sønnen, var født 1697 og døde 1775, Moderen, Maria f. Walter (f. 1702 død 1768), var af norsk Gaardejerslægt. Efter at have gennemgaaet Latinskolen i sin Fødeby blev han 1741 Student ved Københavns Universitet, hvor han allerede 1744 underkastede sig theologisk Examen. Det var imidlertid ikke hans Agt at bruge denne Examen. Han synes strax at have kastet sig over praktisk Virksomhed, muligvis en Tid arbejdet i Kommercekollegiet, hvor en Slægting, Justitsraad Chr. Walter, var Kommitteret, muligvis været i Forbindelse med en af Datidens store Kjøbmænd, [Andreas Bjørn](#). Sikkert er det, at han, da [Frederik V](#) i 1749 gjæster Norge, er med i Admiral Rosenpalms Følge, og ved denne Lejlighed træder han formentlig i Forbindelse med forskellige norske Forretningsmænd. Her kan peges paa Indehaverne af det umiddelbart før oprettede Moss Kanonstøberi, Agent Erik Anker og Matthias Wærn, og muligvis paa Christiania-Kjøbmanden P.L. Vogt, der Aaret efter anlægger en Krudtmølle. C., der kun var 24 Aar gammel, optræder nemlig umiddelbart efter som Leverandør af Krigsartikler og særlig som Kommissionær for Moss Kanonstøberi. Som saadan førte han dettes Forhandlinger med Landetatens Generalkommissariat, og det er mærkeligt at se, hvor heldig han stadig var i denne Virksomhed. Han synes at have haft formaaende Tilknytningspunkter i Kongens umiddelbare Omgivelser. 1751 blev han Kancelliraad, og 1753 udnævntes han til Sekretær i Kommercekollegiet.

1755 opstod der Strid mellem Indehaverne af Moss Kanonstøberi, og den med Bitterhed udfægtede Tvist førte bl.a. til, at C. (vistnok i 1759) ophørte at være Værkets befuldmægtigede, men derfor var han ikke uden Beskæftigelse. Allerede strax efter Kjøbmanden [Andreas Bjørns](#) Død i 1750 havde han efter ham deltaget i Leverancen af de »Presenter«, Danmark havde forpligtet sig til aarlig at yde Barbareskstaten Algier. Han begyndte med at levere Presenternes 8.000 Kanonkugler, gik derefter til ogsaa at levere Krudtet (500 Centner), overtog endelig ogsaa Tovværket og Tømmeret og endte med efter fast Kontrakt hvert Aar at præstere den samlede Leverance. For at kunne dette traadte han i Forbindelse med en Række industridrivende, og hans Tanke henvendtes efterhaanden paa selv at blive industridrivende. Hans lykkelige Handelsforhold sættes for øvrigt i Forbindelse med den daværende spanske Gesandt i København, Marquis de Puente Fuerte. 1754 søgte han at oprette et Glasværk, som dog ikke kom i Stand, men Aaret efter anlagde han uden for Østerport en Fabrik for Fajanceovne; han havde her købt en de Danneskjold-Laurwigenske Arvinger tilhørende Lystgaard og Have ved det saakaldte Fiskerhus, en Besiddelse, som han i 1765 forøgede ved af Gehejmerraad Hans v. Ahlefeldt at købe en tilgrænsende Ejendom, »Fiskerhuset forhen kaldet«; herved grundlagdes den senere saa bekjendte Classenske Have.

Det blev imidlertid ikke Fajancefabrikken, som skulde bringe ham frem i industriel Henseende. Hvad der væsentlig skaffede hans Virksomhed i denne Retning et stort Sving, var, at [Frederik V](#) i 1756 skjænkede ham i Kompagni med Kjøbmanden Etatsraad Just Fabritius den ved Arresøens Afløb til Issefjorden liggende saakaldte Agatmølle, som en Franskmand, de Peyrembert, forgjæves havde søgt at gjøre til et Etablissement for Fremstilling af smeddede Jærnkanoer. C. og Fabritius skulde her anlægge et Krudtværk, men de anlagde tillige et Støberi for Metalkanoer, og C. tænkte ganske sikkert paa Anlægget af et fuldstændigt Vaabenetablisement. Stedet døbttes strax Frederiksværk. Det blev dog ved Krudtværket og Støberiet, men for disse Virksomheder var Tiden ogsaa særlig gunstig. Den preussiske Syvaarskrig udbrød i 1756, og den danske Hær rustedes stærkere og stærkere, bl. a. for at kunne modstaa et russisk Angreb, som i 1762 antog en bestemt truende Form. I April 1762 var der 4 Krudtmøller i Gang paa Frederiksværk med i alt 204 Stammer; der støbttes ugentlig 4 à 5 sexpundige Metalkanoer, og Værket sysselsatte 305 Arbejdere foruden de Hovbønder, som hørte under det. Denne stærkt forcerede Virksomhed ophørte imidlertid, da den russiske Kejser Peter III i Juli 1762 blev afsat og myrdet.

Da Frederiksværk oprettedes, nedlagdes Raavad i Dyrehaven som Krudtmølle [Om Rådvad, se: [Nicolai Jacob Jessen](#)] ligesom Gjethuset i København som Kanonstøberi, og C. blev i 1757 udnævnt til Generalkrigs- og Ammunitionskom-missær med Justitsraads Rang og 800 Rdl. i aarlig Gage. Frederiksværk støttedes fra højeste Steder, og C. gennemførte imod Amtmandens og

Rentekammerets Protest, at der blev lagt Jord og Bønder under Værket. Ja, i 1760 udvirkede han en kgl. Resolution om, at Amtets Betjente ikke maatte forurolige Frederiksværks Interessenter, selv om de maatte finde, at disse over for Bønderne, ved Anvendelsen af Skovene eller lignende gik »for vidt«; de skulde kun gjøre Indstilling til vedkommende Kollegium og afvente dettes Afgjørelse. I samme Aar blev C. Generalkrigskommissær med Obersts Rang, ligesom han blev udnævnt til Deputeret i Landetatens Generalkommissariat, det Kollegium, med hvilket han som Leverandør til Hæren stadig afsluttede Kontrakter, og til hvilket Forholdet ikke altid var helt venskabeligt!

Paa dette Tidspunkt ønskede C.s Kompagnon, Etatsraad Fabritius, hvis Betydning vel væsentlig havde været at indskyde de nødvendige Penge, at trække sig tilbage, og Forholdet ordnedes nu saaledes, at Kongen for 130.000 Rdl. tilkjøbte sig Værket, over hvilket C. beholdt Ledelsen, saaledes »at han dermed efter eget Behag kan skalte og valte, som han vil«. I Juni 1761 overleveredes Værket til Kongen, men det var C., der overleverede det, og C., der modtog det. Hans Stilling forandredes væsentlig ikke, og i de følgende Aar gjorde han bl.a. Forsøg paa Forsøg med at faa en Række forskellige Industrier til at blomstre paa Værket, dog uden varigt Held.

Den under Forberedelserne til Kampen med Rusland her til indkaldte franske General Grev [Saint Germain](#) blev i 1763 sat i Spidsen for den danske Krigsbestyrelse. Landetatens Generalkommissariat blev omdannet til et Krigsdirektorium, der, efter en Tid at have maattet vige for det høje Krigsraad under Prins [Carl af Hessen](#), holdt sig ved Magten til 1767. Med denne Krigsbestyrelse, i hvilken General [P.E. Gähler](#) var et virksomt Medlem, stod C. i et, som det synes, meget fortroligt Forhold, og den erhvervede i 1767 Kongens Stadfæstelse paa nogle »Preliminair-Puncte« til en Kontrakt med ham, hvorefter Frederiksværk og Kronborg Geværfabrik gratis skulde tilskjødes C., i det Staten endnu samtidig skulde forpligte sig til aarlig i 30 Aar at tage for 120.000 Rdl. Krudt, Kanoner og Geværer m.m. fra de samlede Værker. C.s Tanke om et stort Vaabenetablisement syntes herved at skulle blive realiseret.

En saa stor Naadesakt vakte imidlertid Opmærksomhed. Mange Kræfter kom i Bevægelse, og i April 1768 nedsattes en stor Undersøgelseskommission; Chefen for Rentekammeret, Grev Ditlev Reventlow, blev dens Formand, og væsentlige Medlemmer i den vare Gehejmerraaaden Generalintendant H.C. Schimmelmann og Generalprokurøren Henrik Stampe [se om Stampe i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]. Kommissionen, der anstillede nogle i deres Resultater mærkelige Regnestykker, var ikke venlig mod C.; den fandt, at hele Forholdet »var indrettet til Fordel for C.«, og Resultatet blev, at denne trods den kongelige Stadfæstelse helt maatte give Afkald paa Kronborg Geværfabrik og betale Frederiksværk med 100.000 Rdl. uden endda at faa Tilsagn om nogen som helst Statsleverance. Schimmelmann overtog Kronborg Geværfabrik for 70.000 Rdl.

Det var et føleligt Nederlag, C. her led, og det søgtes gjort endnu føleligere ved Forsøg paa at lade Gjethuset gjenopstaa som Kanonstøberi. Men det blev ved Forsøgene herpaa, og efter nogle Aars Forløb stod C. paa ny i fuldt Arbejde med store Statsleverancer. I [Christian VII's](#) første Regeringstid vexlede Strømningerne hurtig, ja modsatte Indflydelser kunde paa én Gang gjøre sig gjældende, og saaledes skete det da, at C., samtidig med at den nedsatte Kommission arbejdede imod ham, benaadedes med at faa Rang med Generalmajorer [benåde, her = blev, ved kongelig nåde, udnævnt til at være på niveau med generalmajorer]. Fra nu af er hans Karriere stadig og uafbrudt stigende og bliver herved i denne saa urolige Tid et mærkeligt Særsyn. Hvor hyppig og voldsomt Personer og Systemer end skiftede, og hvor allieret C. end havde været med de faldne Magthavere, stode han og Frederiksværk stadig lige højt og lige sikkert. Han støttede sig afgjort en Tid til [A.G. Moltke](#), og under [Struensees](#) Regimente deltog han i Hoffets larmende Forlystelser, ligesom han mærkelig begunstigedes ved Støbningen af nogle store Metalmorterere, der skulde bruges ved et paatænkt Tog mod Bejen af Algier, men desuagtet stod han ogsaa højt hos [Guldberg](#). 1774 fik han en Ring med Indskriften »Fortjent« og 1775 Titel af Generalmajor, s. A. blev han Ridder (Storkors) af Danebrog og endelig i 1783 Excellence.

C.s Interesser holdt sig imidlertid ikke udelukkende ved Handelsvirksomhed og industrielle Foretagender, de førtes efterhaanden ogsaa over paa Landbruget. 1768 havde han kjøbt Godserne Korselitse og Carlsfeldt paa Falster af Prins [Carl af Hessen](#), og 1773 og 1776 fik han endog 2 Hovedgaarde oprettet af Godset ved Frederiksværk, nemlig Arresødal og Grønnesøgaard (eller

Grønnæssegård). Men her som i sin industrielle Virksomhed yndede han at herske selvstændig, og han var, for at tage et Exempel, ingen Ven af Regeringens Forsøg paa at regulere Hoveriet. Hvor meget han end interesserede sig for Landbruget, lyder det derfor overraskende i hans Testamente af 28. Jan. 1789 at træffe en Bestemmelse om, at hans Bønders Hoveri skal bestemmes »paa den allerømmeste og lemfældigste Maade, endog mildere, end Love og Forordninger foreskrive«; men ligesom hans arbejdsomme og energisk førte Liv viser en mærkelig Dygtighed til at forme Situationer og vinde Personer, saaledes er hans Testamente et naturligt Udtryk for de samme Egenskaber. Dets første Paragraf lyder saaledes: »Min Grundsætning er, at mit hele Efterladenskab skal i Fremtiden være en bestandig samlet Fond, der skal anvendes dels til at danne nyttige Mennesker til Statens bedste, til at understøtte og befordre Vindskibelighed og Arbejdsomhed i de nødvendigste Dele for Landets Vel og til at hjælpe og lindre Fattigdom og Elendighed«. Herefter gik hele hans betydelige Formue over til at blive et for det danske Samfunds Udvikling i høj Grad fortjenstfuldt Fideikommis, i det det skal fremhæves, at Testamentet særlig paabød Oprettelsen af en »Agerdyrkningssskole«. Frederiksværk kom imidlertid ikke til at høre til Fideikommisset; efter Bestemmelser i en Kodiciel af 23. Marts 1792 blev det for en vis Afgift tilbudt Prins Carl af Hessen, som overtog det. For øvrigt gik det med Testamentet som med en Række af de større Begivenheder i C.s Liv: det gav Anledning til megen forblommet Tale; det skal ikke regnes, at man i Norge med Uvilje saa, at ingen norsk Institution særlig var betænkt i det, men Testators eneste Broder, Konferensraad [P.H. C.](#), der for øvrigt blev Testamentets loyale Fuldbyrder og til sin Død Fideikommissets væsentligste Direktør, antydede oftere, at et andet Testamente formentlig urettelig var skaffet af Vejen. Man kan bl.a. læse det ud af det efter hans Anvisning over den afdøde i Vinderød Kirke ved Frederiksværk af [Wiedewelt](#) udførte ejendommelige Marmormonument. Konferensraad C. lod tillige slaa en Medaille over Broderen og opførte i Amaliegade en særlig Bygning for den afdødes betydelige Bibliothek; et ogsaa af ham foranstaltet Mindesmærke over Broderen, dennes Buste i Bronze paa en 1759 ved Frederiksværk støbt Kanon, findes nu paa Kjøbenhavns Tøjhus. — J.F. C. døde 24. Marts 1792 efter nogen Tids Svagelighed uden Børn. 16. Avg. 1783 ægtede han Anna Elisabeth Baronesse Iselin, f. Fabritius (f. 1735), Datter af Kjøbmanden Michael F., en Broder til hans tidligere Kompagnon, Just F.; hun var Enke efter den som Friherre adlede Kjøbmand Reinhard Iselin og døde 17. Marts 1786.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Classen, Peter Hersleb, 1738—1825, Gehejmekonferensraad

Af G.N. Kringelbach

Peter Hersleb Classen, en Broder til ovfr. nævnte [Joh. Fr. C.](#), fødtes 10. Marts 1738 i Christiania [Kristiania], fra hvis lærde Skole han 1756 dimitteredes til Universitetet. Samme Aar blev han Volontær i Kommercekollegiet, 1759 fik han Titel af Kommercesekretær, 1764 blev han Kommitteret og Sekretær i Kollegiets danske og norske Sekretariat, s. A. Justitsraad, 1765 tillige Decisor for den almindelige Brandforsikring, 1768 tillige Kommitteret i Toldkammeret, 1770 Etatsraad, 1771 Medlem af Kommercedeputationen, s. A. Kommitteret i danske Kammer under Finanskollegiet, 1773 Deputeret i det paa ny oprettede Kommercekollegium, 1776 Konferensraad, 1787 entlediget efter Ansøgning, 1793 Ridder af Danebrog, 1810 Gehejmekonferensraad og 1823 Ridder af Elefantordenen. 1815 blev han Æresmedlem af det danske Videnskabernes Selskab. Han døde 19. Maj 1825, altsaa først 39 Aar efter at han frivillig var udtraadt af Statstjenesten, i hvilken han havde gjort fortrinlig Fyldest. Særlig Fortjeneste havde han af den bekjendte Bomuldsfabriks Anlæg og Indrettelse paa Blegdamsvejen; selv efter at den i 1782 var gaaet over til privat Eje, fungerede han, uagtet han var Aktionær i den, som Statens Tilsynshavende for den og bidrog væsentlig til dens Udvidelse. Da han imidlertid, i alt Fald ved en enkelt Lejlighed (se herom C. Nyrop, Joh. Fr. Classen S. 272 ff.), syntes i højere Grad at ville varetage Fabrikkens end Statens Tarv, skaffede dette ham en skarp Kritik paa Halsen fra Rentekammerets Side, og hans Forslag blev ikke billiget af Kongen. En yderligere Krænkelser tilføjedes ham, da han efter Hofrevolutionen 1784 for at give Plads for Johan Ludvig Reventlow blev gjort fra 2. til 3. Deputeret i Kommercekollegiet. Under Paaskud af at være svagelig gav han fra den Tid ikke mere Møde i Kollegiet, men opholdt sig indtil sin Broder Generalmajor [J.F. C.](#)s Død 1792 hovedsagelig i Paris. Uagtet han med rette følte sig tilsidesat ved Broderens Testamente, arbejdede han med utrættelig Iver for dettes Fuldbgyrdelse. Han var til sin Død Sjælen i Bestyrelsen for det Classenske Fideikommis, der vel var grundlagt af Broderen, men med stor Energi blev ordnet og sat i System af ham, og han ydede i sit eget Testamente ikke uvæsentlige Bidrag til det. Paa Fideikommissets Godser udfoldede han i flere Retninger en velsignelsesrig Virksomhed, og han viste sig som en sand Mæcen for flittige og trængende lærde.

P.H. Classen var gift med Justine f. Fabritius f. 1739, død 1816 [efter navnet at dømmen en datter af broderens tidligere kompagnon].

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Crusius, Magnus, 1697—1751, Theolog

Af A. Jantzen

Magnus Crusius blev født i Slesvig By 10. Jan. 1697 og studerede i Kiel. Efter endte Universitetsstudier var han først Huslærer i Lybek [Lübeck], derefter Bibliothekar i Hamborg [Hamburg] hos den bekendte Gehejmeraad Magnus Wedderkop, med hvem han var beslægtet paa mødrene Side. Efter dennes Død (1721) drog han til Kjøbenhavn, men modtog snart efter (1724) Kaldelse som dansk Legationspræst i Paris. Gesandten var Magnus Wedderkops Søn Gotfred; ogsaa under dennes Efterfølger, Christian Sehested til Ravnholt, beklædte han nævnte Stilling. Da Holberg 1725 opholdt sig i Paris, skaffede C. ham Adgang til de fornemste af Stadens lærde, hos hvem C. ved sine Kundskaber og sin Dannelse stod i høj Anseelse. 1726—27 havde han Orlov for at studere i Oxford, hvor han var sammen med [Otto Thott](#). Omtr. 1730 vendte han tilbage til Holsten og blev Præst, først i Bramstedt, senere i Rensborg [Rendsborg; Rendsburg]. 1735 blev han theologisk Professor i Göttingen [Göttingen], 1747 Generalsuperintendent i Harburg, hvor han døde 6. Jan. 1751. Som videnskabeligt Udbytte af sine Rejser i Frankrig, England og Tyskland har han i et Sendebrev til Sjællands Biskop [Chr. Worm](#) (Leipz. 1728) beskrevet forskellige Fragmenter og Haandskrifter, mest henhørende til Bibelkritik og historisk Theologi; og han var bekendt i sin Samtid som dygtig Exeget.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Drubin, Christian [formentlig død] 1747], Parykmager

Af P. Stolpe

Christian Drubin, Søn og Sønesøn af Hamborger agende Postmestre af samme Navn, kørte efter Faderens Død (o. 1719) nogen Tid Posten, blev 1722 Galanterihandler i Kjøbenhavn, men fallerede og rømte, angav de agende Postmestre for Toldsvig, som han selv havde deltaget i, fik saa Tilladelse til at anlægge agende Poster til Helsingør og Fredensborg, men de gik over Styr ved hans Forsømmelighed (1726—28). Endelig anlagde han en Parykfabrik i Kjøbenhavn — efter talrige skrydende Avisannoncer (1732—47), der give Indblik i Parykformernes Talrighed —, en stor Forretning med udstrakte Forbindelser, 16 Svende, 100 til 150 Parykker paa Lager. Annoncernes ubevidste Komik var en stadig Kilde til Morskab og fik Holberg til at kalde ham »en ikke mindre habil Skribent end Parykmager«.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Edwardsen, Edvard, 1630—95, Konrektor, Forfatter

Af D. Thrap

Edvard Edwardsen, født i Bergen 16. Nov. 1630. Faderen, Evert Eiben, findes indskreven som Skomager i Bergens Borgerbog 1614. Moderen hed Dorothea Jochumsdatter Gyltz. De havde Familieforbindelser i Holland og vare maaske her fra. Sønnen kom 1637 i Bergens Latinskole, hvor han forblev i 14 Aar, deponerede 1651, tog Attestats og prædikede til Dimis 1653, gjorde 1654 en Rejse til Holland og var derpaa Informator hos adskillige fornemme Folk til 1661, da han blev knyttet til Bergens Skole som Hører (1. Lektie). Aaret efter fik han 2. Lektie, og 1663 blev han Konrektor, i hvilken Stilling han virkede til sin Død, 1695 (begr. 18. Marts). 1673 tog han Magistergraden. Han var vel hjemme i de matematiske Videnskaber, en dygtig Prædikant, og at han som Skolemand gjorde Fyldest, tør maaske sluttes af, at han aldrig nævnes i Konsistoriets Protokoller i denne Tid, da Skolen ellers gav det nok at bestille. Han er en af de Skolemænd fra denne Tid, der have indskrevet sit Navn i Litteraturen. En liden Andagtsbog, »Guds Bolig hos Menneskene«, udgav han 1668, men dette blev det eneste af alt, hvad han skrev, som i hans Tid blev udgivet. Foruden dette skrev han et kirkehistorisk Arbejde: »Guds og Jesu Christi synlige og usynlige Menigheds og Kristenkirkes første Begyndelse, Fremgang og Vilkaar udi og under de 4 Monarkiers Regering«. Sin meste Berømmelse har han imidlertid vundet ved sine vigtige Samlinger til Bergens Beskrivelse, som han fuldførte 1676, derpaa atter afskrev og førte frem til Aaret før sin Død, 1694. Disse benyttedes af Holberg og [Fasting](#), der tillægge Forfatteren den Ros, han fortjener. De ere senere udgivne (af N. Nicolaysen i »Norske Magasin« II) og høre til de vigtigste Kildeskrifter til Norges indre Historie i Tiden efter Reformationen. Ved sin Flid, Nøjagtighed og Paalidelighed har E. indlagt sig stor Fortjeneste af vor Litteratur. Han var gift 1. (1664) med Karen Andersdatter Buus, 2. (27. April 1669) med Christence Schreuder (død 1684), Datter af Mag. Otto S., Sognepræst til Nykirken i Bergen, og Margrethe Miltzow.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Eegholm, Carl Wilhelm Anton, 1769—1803, Skuespiller

Af Edgar Collin

Carl Wilhelm Anton Eegholm blev født i Kjøbenhavn 1. Marts 1769 og var en Søn af Fuldmægtig ved Avktionskontoret Hans Christian E. og Johanna Dorothea f. Beeck. Han var en Mand paa 30 Aar, da han bestemte sig for at gaa til Theatret, og denne Beslutning havde han fattet, fordi han i »Borups Selskab« var et af de mest fremragende Medlemmer til at spille Privatkomedie. Man sagde om ham, at han som Deklamator godt kunde maale sig med [Fr. Schwarz](#), og det blev da ogsaa i en af dennes Roller — Baronen i »Fændrikken« —, at han 12. Sept. 1799 kom til at debutere paa det kgl. Theater. Med heldige Naturgaver forbandt han Intelligens og klar Opfattelsesevne; der betroedes ham snart et temmelig betydeligt Repertoire i det ældre, saa vel alvorlige som komiske, Fag, men hans noget svagelige Helbred bevirkede, at man ikke turde overbebyrde ham, endskjønt han selv var yderst nidkær i Udførelsen af sin Gjerning. Han optraadte sidste Gang 29. April 1802 som en Olding i »Johanna Montfaucon« og døde 18. Juli 1803. Han var gift med Sophie Magdalene Kraglund, Datter af Stiftspræst H. S. K. ved Vallø.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Eenholm, Lorentz Peter, 1784—1841, Skuespiller

Af Edgar Collin

Allerede som Dreng var E. kommen ind paa det kgl. Theaters Balletskole, men forlod den kort efter Konfirmationsalderen for at blive Skuespiller og tog efter [Fr. Schwarz'](#) Raad Engagement ved Theatret i Odense for her at uddanne sine Evner. Paa det kgl. Theater debuterede han 20. Marts 1802 som Edvard i »Pigen fra Marienborg« og gjorde ikke ringe Lykke, hovedsagelig fordi der var en vis udvortes Lighed mellem ham og den af Publikum saa højt skattede [Saabye](#). Det var da ogsaa nærmest i dennes Rollefag som den muntre Elsker, at E. havde sit Repertoire. Hans Talestemme var noget klangløs, men yderst tydelig og bøjelig, og da der over hans Person som over hans Spil var udbredt megen Tækkelighed og Elskværdighed, fik han snart fast Fod i Repertoiret. Hertil blev han ogsaa fremhjulpen ved sin store Flid, som tillod ham at dække over adskillige Mangler, og ved sin noget spæde Tenorstemme, som han havde forstaaet at skole til stor Fuldkommenhed. Derfor blev der ogsaa betroet ham adskillige komiske Karakterroller, hvilke han udførte med god Virkning, ligesom større Syngespilroller, eksempelvis Titelrollen i »Faruk«. Han optraadte sidste Gang 2. April 1840 som Geske Klokkers i »Barselstuen«, fratraadte ved samme Theateraars Udgang og døde 2. Nov. 1841.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Eggers, Christian Ulrich Detlev Baron von, 1758—1813, Nationaløkonom, administrativ Embedsmand

Af H. Westergaard

Christian Ulrich Detlev Baron von Eggers er født 11. Maj 1758 i Itzeho. Hans Fader, Heinr. Friedr. v. E. (f. 1722, død 1798 som Administrator over Godset Rantzau), blev kort efter Sønnens Fødsel ansat som Præsident i Glückstadt. Her nød E. tillige med sine Brødre en omhyggelig Opdragelse i Hjemmet; den svagelige Dreng viste en stor Lærelyst og Trang til videnskabelig Syslen. I Slutningen af 1771 rejste han med sin Fader til Kjøbenhavn, hvor han opholdt sig i 5 Maaneder og ivrig lagde sig efter at lære at tale og skrive Dansk. Under dette Ophold indtraf [Struensees](#) Fald, der gjorde et stærkt Indtryk paa Drengen. 18 Aar gammel kom han til Universitetet i Kiel, hvor han hørte Forelæsninger over Jura; senere studerede han Rets- og Statsvidenskab ved Universiteterne i Leipzig, Halle og Göttingen [Göttingen], ved hvilket sidste Universitet han da ogsaa senere, i 1791, erhvervede Doktorgraden i Jura. Han beskæftigede sig under dette Ophold i Tyskland tillige meget med levende Sprog. I Aaret 1783 kom E. til Kjøbenhavn, hvor han fik Plads i Kommercekollegiet som Volontær, og endnu i samme Aar blev han udnævnt til Fuldmægtig sammesteds. Han vandt hurtigt formaaende Venner, og navnlig fik Grev [A. P. Bernstorff](#) Interesse for ham. Allerede i Aaret 1785 udnævntes E. til Professor extraord. i Lovkyndighed og Kameralvidenskab, og i 1788 blev han Lærer i Statsret. Uden Tvivl har E. med Iver kastet sig over de Opgaver, der saaledes stilledes ham; han lagde omfattende Planer for sit Universitetsarbejde, hvad der fremgaar af det summariske Indhold (udgivet 1785) af de Forelæsninger over Statsvidenskaberne, som han holdt eller paatænkte at holde, uden at der i øvrigt syntes at være Udsigt til, at han vilde kunne give Statsøkonomien væsentlige Stød fremad. Men hans Virksomhed her blev ikke af lang Varighed og pegede i og for sig fra første Færd for en Del bort fra Universitetet. Hans Foredrag og Øvelser synes nærmest at have været afpassede til Uddannelse i den praktiske Statstjeneste; saaledes angav han at ville vejlede de studerende i saadanne Udarbejdelser, som forefaldt i Kollegierne, i det han havde faaet Adgang til forskellige Aktstykker derfra. Samtidig med Universitetsvirksomheden falder da ogsaa en mangesidig Deltagelse i det praktiske Liv. Allerede i 1785 var E. blevet Sekretær ved en kongelig Kommission til Undersøgelse af Forholdene paa Island; med denne Opgave staar hans fysikalske og topografiske Beskrivelse af Island i Forbindelse, hvoraf Begyndelsen under Titelen »Physikal. u. statist. Beschreibung von Island« udkom i 1786, men som aldrig fuldendtes. I 1786 blev han Sekretær og Bogholder ved Kreditkassen, 1790 Medlem af dens Direktion, 1787 Medlem af den islandske Handelskommission, kort efter af andre Handelskommissioner. Disse og andre praktiske Opgaver gjorde det snart umuligt for ham at fortsætte Universitetsvirksomheden, og allerede 1789 fritoges han for at holde Forelæsninger. E., der var grebet af de fysiokratisk-filanthropiske Ideer, som ere et Særkjende for denne Tidsalder, blev nu sin Velynder Bernstorffs ivrige Medarbejder i dennes Virksomhed for at ophjælpe Bondestanden og særlig for at afskaffe Livegenskabet i Hertugdømmerne. Hans Pen stod til Raadighed for Bernstorff, og han udgav flere Afhandlinger for at bearbejde den offentlige Mening til Fordel for de nævnte Planer. Overhovedet udfoldede E. igjennem hele sit Liv en mangesidig Forfattervirksomhed, væsentlig i det tyske Sprog. 1785 udgav E., der var Frimurer, sin »Proberstein für ächte Freimäurer«; han har udgivet Rejsebeskrivelser, »Denkwürdigkeiten der französischen Revolution« (6 Bd. 1794—1804), forskellige politiske Betragtninger, en »Ræsonneret Plan til et Universitet i Norge« (et Prisskrift, 1794), forskellige juridiske Arbejder, saaledes et af den preussiske Lovgivningskommission prisbelønnet Arbejde: »Lehrbuch des Natur- u. allg. Privatrechts u. gemeinen preussischen Rechts« (1797). Hans Mindeskrift over Bernstorff (»Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Staatsministers Grafen v. Bernstorff«, 1800) bør ogsaa nævnes. 1800—1 udgav han »Memoiren über die dänischen Finanzen«, til Dels Gjengivelse af ældre Arbejder. Den Rolle, han har spillet i Danmarks økonomiske Historie, har dog vistnok væsentlig beroet paa, at han var vel anskrevet hos den absolutistiske Regering og anvendte sine omfattende Kundskaber og betydelige Arbejdskraft i dens Tjeneste til Lovgivningsarbejde og Reformer af forskellig Art.

E. havde i Aaret 1790 ægtet Johanne Ernestine Münter, Datter af Dr. theol. Balthasar M. Hun døde allerede 1797, ikke 24 Aar gammel. Dette har maaske været medvirkende til, at han samme Aar gik som Legationsraad med det danske Gesandtskab til Kongressen i Rastadt og under sit Ophold der indtil 1799 foretog hyppige Udflugter i Schweits [Schweiz], Sydtykland og Elsass. Sine Rejseindtryk

meddelte han i en vidtløftig tysk Rejsebeskrivelse, der udkom 1801—9 i 8 Bind. Efter at være vendt tilbage til Kjøbenhavn nedlagde han definitivt sit Professorat og udnævntes 1800 til Deputeret i Finanskollegiet; 1801 blev han Deputeret i det tyske Kancelli og 1802 tillige Overprokurør for Hertugdømmerne og Medlem af Overbankdirektionen. Efter Opfordring fra den østerrigske Regering rejste han 1805 til Wien som Raadgiver med Hensyn til forskjellige paatænkte Reforme; til Belønning for de Tjenester, han ydede, udnævntes han 1806 til Rigsbaron. Efter i Aaret 1810 at være blevet Konferensraad, udnævntes han 1813 til Overpræsident i Kiel, men døde allerede 21. Nov. s. A.

E. blev anden Gang gift 1799 med Antoinette Frederikke Bang (f. 1774 død 1851), Datter af Konferensraad O.L. Bang [...].

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Fasting, Claus, 1674—1739, Borgmester i Bergen

Af D. Thrap

Claus Fasting blev født 27. April 1674. Faderen, Lyder F., Kjøbmand i Bergen, var indvandret fra Grevskabet Dipholt i Lyneborg [Lüneburg], døde 1676 og blev begravet samme Dag som hans Hustru, Elisabeth v. Rechen. Sønnen kom i Huset til sin Mormoder, blev indsat i Bergens Skole og deponerede 1691, fik Ophold i Caspar Bartholins Hus [se om Bartholin i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], tog Attestats og søgte flere gejstlige Embeder uden at erholde noget. Han drog tilbage til Bergen og blev her fra sendt til Udlandet i et Handelsanliggende for den bekendte Jørgen Thormøhlen, med hvis Datter Anna han blev gift 3. Nov. 1697 efter at være bleven Raadmand. 1701 blev han Bergens første Politimester og fik som saadan meget at bestille efter den store Ildebrand 1702 med Stadens Regulering. 1703 blev han Borgmester. Han var en dygtig Embedsmand, men han levede i en Tid, da meget i den bergenske Administration var kommet i Forfald, og da der 1732 blev rørt ved disse Ting, fik han sin Del af Skylden for de mange mislige Regnskaber. Undersøgelsen varede i 6 Aar, men F. kom uskadt fra den. Han var en flittig Mand, anlagt paa litterær Syssel og skrev o. 1722 en Bergens Beskrivelse, som kom Holberg til Nytte. Han omhandler for en stor Del Stadens økonomiske og merkantile Forhold og synes væsentlig at have villet supplere [Edv. Edvardsen](#) [...]. 1728 var han i Kjøbenhavn og skal have gjort Nytte under den store Ildebrand. Han blev her nede, hvor han 30. Dec. 1729 blev udnævnt til Kancelliraad, til 1730 og udgav en Traktat om den kristelige Religions Sandhed, for en Del efter engelske Kilder (bl.a. W. Sherloch). Han siger selv, at Bogen er det første Skrift om denne Materie paa Modersmaalet, og han er maaske den første theologiske Forfatter hos os, der har vovet at øse af reformerte Kilder. Han turde dog ikke anføre Navne, da de kunde vække Frygt og Tvivl. Han døde 19. Juli 1739. Hans Hustru overlevede ham og døde 1762. Han havde 14 Børn.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Foss, Niels, 1670—1751, Bogsamler

Af G.L. Wad

Niels Foss, født 6. Avg. 1670, var Søn af Konsistorialassessor, Mag. Peder F., Rektor ved Kjøbenhavns Skole (Søn af [...] Niels F.), og Kirsten From. Efter adskillige Aars Udenlandsrejse blev han Præsident i Underadmiralitetsretten, derefter Justitsraad og 1726 Etatsraad, købte 1729 Juellund, død 17. Marts 1751. Han levede i barnløst Ægteskab med Sophie Amalie f. Matthesius (død 9. April 1747), Enke efter Justitsraad Peter Worm. Hvad der giver F. Krav paa at mindes, er hverken hans Rigdom eller hans høje Rang, ikke heller hans Lærdom, af hvilken Litteraturen saa at sige ingen Berigelse høstede; det er som Bogelsker, hans Navn findes her. Han samlede sig det kosteligste Bibliothek (11.491 Bind), der den Tid var i privat Eje i Danmark, særlig fuldstændigt i dansk Litteratur; desuden rummede det mange sjældne og gode Haandskrifter, alt yderst elegant indbundet og prydet med hans Vaaben. Det maa dertil ikke glemmes, at han ogsaa gav andre Adgang til sine Skatte; Holberg takker i Fortalen til sin Danmarks Historie F. for Laanet af »en anselig Hob af rare Manuskripter«. Efter F.s Død solgtes saa vel hans Gods som hans Bibliothek ved Avktion.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Fournier, Louis, —1760—, Porcellænsfabrikant

Af C. Nyrop

Louis Fournier, fransk af Fødsel, kom her til 1759 og forestod fra 1760—66 nogle af de under [Frederik V](#) hyppige Forsøg paa at faa en dansk Porcellænstilvirkning i Gang. Han gjorde sine Forsøg under kunstnerisk Ledelse, først under Professor S.C. Stanley og efter dennes Død (1761) under [Johannes Wiedewelt](#), og arbejdede i den saakaldte Porcellænsfabrik ved Blaataarn (d.v.s. i eller ved Ryssenstens Bastion i Nærheden af Langebro), som Regeringen havde anlagt 1737 til to fra Wien indkaldte Ovnfabrikanter, der skulde lave Porcellænsovne (d.e. Fajanceovne) til Christiansborg Slot. F. frembragte her, efter samtidige Udtalelser, »de skjønneste Taffelservicer«, af hvilke nu kun nogle faa Rester ere tilbage, bl.a. paa Rosenborg. De bekræfte ikke ganske Datidens stærke Udtryk og vise i ethvert Tilfælde, at han ikke producerede virkelig haardt Porcellæn. 1766 udbetaltes der Rejsepenge til ham og nogle franske Arbejdere, og hermed forsvinder han fra Danmark.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Frydendahl, Catharina, 1760—1831, Skuespillerinde [Jomfru Møller]

Af Edgar Collin

Jomfru C. Møller, der var født 30. Nov. 1760, optraadte første Gang paa det kongelige Theater 1. Dec. 1777 som Marine i »Skovbyggeren«. Den unge Pige, der ved sin Debut udmærkede sig ved sit dejlige Ansigt med store, mørke Øjne og en smuk Figur, var i Besiddelse af en udmærket Sopranstemme og vandt strax Bifald, men vilde næppe, trods sine smukke Stemmehidder, have vundet saa fremragende en Stilling ved Theatret, hvor den af alle forgudede [Caroline Walter](#) med rette ved sin langt betydeligere dramatiske Begavelse indtog den første Plads, saafremt hun ikke i General [Eickstedt](#) havde fundet en almægtig Ven og Beskytter, der intet Middel skyede for at fortrænge Fru Walter, hvad der da ogsaa sluttelig lykkedes ham. Jomfru M.s Navn er derfor i Theaterhistorien uopløselig knyttet til alle de utallige Intriger, der til sidst bevirkede Fru Walters Flugt fra Kjøbenhavn, og denne hendes mindre heldige Virksomhed har muligvis bidraget ikke lidet til at forringe det Ry, hun i Virkeligheden fortjente som Sangerinde. Som Elev af Potenza fik hun sine Stemmehidder fortræffelig uddannede, men stod aldeles ikke paa Højde hermed som Skuespillerinde og skal navnlig have været en meget maadelig Fremviserinde af Vers. Efter ved Fru Walters Bortgang at være bleven Syngestykkets Primadonna udmærkede Jomfru M. sig i den Grad ved sine Kapricer, at hun stadig bragte Direktionen til Fortvivelse, og efter i Sommeren 1789 at være bleven gift med Hofviolon J. Berthelsen satte hun Theatrets Bestyrelse i stor Forlegenhed ved aldeles umotiveret at forlange sin Afsked. Her strandede hendes Lunefuldhed dog paa Kammerherre [Warnstedts](#) Kløgt og Fasthed. Han forklarede hende nemlig, at han gjerne skulde anbefale hendes Afskedsansøgning, men at han, da hun var den højst lønnede Aktrice ved Theatret og i Gjennemsnit var bleven betalt med 50 Rdl. for hver Aften, hun havde spillet, ikke kunde indstille hende til andet end til Afgang uden Pension. Dette hjalp, og fra nu af blev Mad. B. mere medgjørlig. Hendes Mand døde 7. Febr. 1797, og selv samme Sommer ægtede hun derpaa den nedennævnte kongelige Skuespiller [P.J. Frydendahl](#). Blandt hendes Roller nævnes særlig: Zemire i »Zemire og Azor«, Arsène i »Den skjønne Arsène«, Lene i »Friskytterne og Mælkepigens«, Sophie i »Landsbypigens«, Eurydice i »Orpheus og Eurydice«, Lucinde i »De to gjerrige«, Mariane i »Indtoget«, Titelrollerne i »Cora« og i »Aline« samt Rezia i »Holger Danske«. I sine ældre Aar førte hun en temmelig tilbagetrukket Tilværelse ved Theatret, optraadte sidste Gang 2. Marts 1821 som Marcelline i Operaen »Figaros Bryllup« og afgik ved Sæsonens Slutning med sin fulde Gage i Pension. Hun døde 30. Nov. 1831.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Frydendahl, Peter Jørgen, 1766—1836, Skuespiller

Af Edgar Collin

Blandt de mange store Kunstnere, det kgl. Theater i Aarenes Løb har haft at fremvise, staar F. som en af de mest fremragende, ikke blot paa Grund af sit mægtige Geni, men tillige paa Grund af det store Omraade, over hvilket hans Evner spændte. Han var født i Kjøbenhavn 18. Okt. 1766 og blev efter sin Konfirmation af Plejefaderen, [den virkelige Fader var Teaterdirektør [H.V. Warnstedt](#)], som var Lærredshandler, anbragt paa Herredsfoged Galschiøtts Kontor i Roskilde for senere at kunne tage dansk-juridisk Examen. Efter faa Aars Forløb var han imidlertid bleven saa kjed af de juridiske Forretninger, at han opgav sin Plads og rejste tilbage til Kjøbenhavn for at søge Ansættelse ved det kgl. Theater. At han under 1. Dec. 1784 blev Skolar ved Theatret, kunde han navnlig takke Syngelæreren Potenza for, thi denne fandt, at det 18-aarige Menneske var i Besiddelse af en kraftfuld Basstemme, som nok fortjente at uddannes. F. var altsaa ansat ved Skuepladsen; nu gjaldt det at komme frem. Tidspunktet var for ham saa uheldigt som vel tænkeligt: de komiske Roller, som senere bleve hans Hovedfag, vare i Hænderne paa Kunstnere som [Schwarz](#), [Gjelstrup](#) og [Kemp](#), til hvilke kort efter kom F.s samtidige, [H.G. Knudsen](#), og man maatte saaledes se sig om efter et andet Virkefelt for Eleven. Theatrets administrerende Direktør, Kammerherre Warnstedt, der interesserede sig for den unge Mand [der var jo hans søn] og ikke kunde ane, i hvilken Retning dennes Evner gik, tildelte derfor ham, ligesom Tilfældet var med de fleste andre Debutanter, en Elskerrolle. F. betraadte Bræderne første Gang 7. Dec. 1786 som Belcour i »Vestindianeren«, men Debuten var ikke heldig, hans Fremtidsudsigter ved Scenen alt andet end lyse. Man fandt — ikke med urette —, at den høje og slanke Debutant var alt for stiv og pertentlig i sit Væsen som Elsker, at der manglede Sjæl og Varme i hans Diktion. Efter at have udført en mindre Rolle i »Henrik IV's Jagt« fik han 12. Jan. 1787 sin anden Debut som Charles i »Bagtalelsens Skole«, men vandt heller ikke Bifald her og stod paa Nippet til at afskediges; at han alligevel blev, skyldtes nærmest den Omstændighed, at man just da havde Brug for ham til Smaaroller, og af disse fik han da ogsaa hele 28 i 1787, hvoriblandt 9 Holbergske som f. Ex. Asverus i »Ulysses«, Apothekerens Dreng og Apothekersvenden i »Gert Westphaler«, Pandolfi Aand i »Melampe«, Gothard i »Barselstuen« og Barberen i »Den Stundesløse«. Det næste Aar begyndte han at spille en Del Leander-Roller, i hvilke han dog heller ikke kom ud over det konventionelle, og det var først som Rudolf i »Jægerne«, at han samme Aar begyndte at tildrage sig enkeltes Opmærksomhed, men endnu var han alt andet end velset af Publikum, hvorom hans Øgenavn »Jammerdal« afgiver det bedste Bevis. Ihvorvel han kom godt fra sin tredje Debut 22. Jan. 1787 som Marlow Søn i »Fejltagelserne«, som Florian i »Den sværmende Filosof« havde vist sine Evner som Sanger og samme Aar første Gang havde spillet Officeren i 4. Akt af »Barselstuen« — senere en af hans mest glimrende Præstationer —, stod han dog stadig paa Nippet til at afskediges, og først i 1792 fik Direktionen Øjnene op for, hvad der boede i den unge Mand. Som Samuel Smith i »Indianerne i England« vandt han vel stort Bifald, men det var dog for intet at regne mod den Lykke, han nogle Maaneder senere gjorde som Bræger i »Indtoget«. Rollen blev ham tildelt, fordi han kunde synge, men da man 26. Febr. 1793 fik hans mageløse Landsbydegn at se, turde ingen mere benægte hans Evner baade som Skuespiller og som komisk Sanger. Og dog stod Theatret netop ved det Tidspunkt Fare for at miste ham. Misfornøjet over ikke at have faaet den Gageforhøjelse, der var ham lovet, tog han sin Afsked og fik Plads hos Warnstedt, der ved Theatret var bleven afløst af Grev Ahlefeldt, som Sekretær paa et af hans holstenske Godser. Nu først mærkede Theatret Tabet af F., thi der var ingen til at indtage hans Plads i Syngestykkerne; men heldigvis afløstes | Ahlefeldt allerede 1794 af Kammerherre Hauch, og ved Aarets Slutning ansøgte F. da om paa ny at ansættes ved Theatret.

Efter at være ansat med sin gamle Gage af 300 Rdl, dog med et Tillæg ved Sæsonens Udgang af 100 Rdl., optraadte han igjen i Febr. 1795 og fik i dette og i det paafølgende Aar ved forskellige Roller Lejlighed til at vise, hvor betydelig en Kraft han var for den danske Scene. Den første af disse var Stødvel i »Apothekeren og Doktoren«, hvori han afløste Musted. Man troede ikke, at det var den samme Rolle, man nu saa; i den Grad havde F. forstaaet at udstyre den gamle Apothekerfigur med en Række genialt-komiske Træk. Saa gav han som Christian II i »Dyveke« et fortræffeligt Billede af den mørke og myndige Konge, og som Afløser af [Schwarz](#) i Grev Klingsbergs Rolle i »Ringens Nr. 2« viste han, hvilke sjældne Anlæg han besad, hvor det gjaldt at spille Anstandskavalleren. Samtidig hermed spillede han Roller gom Grev Almaviva i »Barberen i Sevilla« og Stig Andersen i »Niels

Ebbesen« og gjorde med Major v. Schreckenfeldt i »Medbejlerne« Begyndelsen til det rige Galleri af Militærpersoner, som han senere forstod at variere i det uendelige. Og dog, til Trods for alt dette, havde han stadig Modgang ved Theatret at kæmpe med. Dels laa dette i, at hans første uheldige Aar endnu ikke helt kunde glemmes af et uforstandigt Publikum, dels forskyldte han det selv ved den maaske lidt overdrevne Fornemhed, hvormed han holdt sig borte fra sine Kunstbrødre, blandt hvilke der just ikke herskede den fineste Omgangstone. »Greven« kaldte man ham spotvis ved Theatret, og mange af Kollegerne havde Tilbøjelighed til at se ham over Hovedet, fordi han ikke var Student; men han forstod altid at holde dem i Tømme ved sin nonchalante Overlegenhed og ved en Slagfærdighed i Replikken, for hvilken man med rette var bange.

Det var i øvrigt ikke uden Grund, man kaldte ham »Greven«, thi der var virkelig noget meget fornemt udbredt over hans Person. Den tidligere saa slanke unge Fyr havde udviklet sig til en Mand med en imponerende, velbygget Figur; det mørkebrune, krøllede Haar omrammede et Ansigt med ædle, intelligente Træk, en let krummet Næse og et Par klare, spillende Øjne; Legemets Bevægelser vare frie, utvungne og fulde af Anstand, og til alt dette kom et Minespil, der ved den ubetydeligste Nuance var i Stand til helt at forandre hele Karakteren af Fysiognomiet. Han stillede den Fordring til en god Skuespiller, at der i Ansigtet skulde »være Plads for Sjælen til at male«, og dette, som han kaldte det, »lykkelige Rekvisit for Scenen« var han selv i højeste Grad i Besiddelse af. Men han forstod ogsaa at udnytte de gode Egenskaber, hvormed Naturen havde udstyret ham, og et ihærdigt Studium af al Verdens Mennesker bragte ham Fuldkommenheden nær. Han fortalte ofte og gjærne, hvor meget han med Hensyn til det stumme Spil havde lært af [Casortis](#) Pjerrotfremstilling. Med Aarene blev hans sonore og omfangsrige Organ saa smidigt og bøjeligt, at det tillod Kunstneren en hel Aften igjennem at tale i et helt andet Register end hans naturlige, og havde hans mægtige Basstemme haft lidt mere Rondør og Velklang, vilde han være bleven den mest komplette Buffosanger; nu blev han kun en meget dygtig komisk Sanger, ihvorvel han netop i Syngestykket skabte nogle af sine allerypperste Figurer. Blandt disse maa fremfor alle nævnes Geronte i »Skatten«, en Rolle, der i 1804 tildeltes ham, fordi [Knudsen](#) af Ærgrelse over, at Crispin var givet til du Puy, bad sig fritagen for den. Hvad F.s Geni angaar, var det i Omfang langt vidererækkende end hans Kunstbrødres. Der var saa godt som ikke det Fag, i hvilket han ikke blot kunde yde, men tillige har ydet noget stort og fuldendt. Han, der den ene Aften var et Pragtexemplar af den udsvævende, letsindige Galning, kunde den næste Aften med samme Fuldkommenhed spille den gjerrige, gnavne Olding. Den anstandsfulde Kavallér og fint slebne Verdensmand vekslede med den enfoldige Adelsmand, med den pudsig forelskede Galning, med den gemytlig-joviale Borger. Han var lige storartet, hvilken Rolle han saa end spillede, og Aarsagen hertil er vel for en Del at søge i den mærkværdige Sikkerhed og den Originalitet, hvormed han forstod at opfatte vedkommende Digterværk og den enkelte Rolles hele Væsen; enhver ny Rolle var en ny Opgave for ham, hver Gang gjaldt det at finde Rollens sande Individualitet, aldrig at gjentage sig selv. Derfra den Uendelighed af Varianter i hans Galleri af militære og Oldinger. Den skrydende Jacob v. Thybo var en ganske anden end den buldrende Diderik Menschenschreck, den joviale Dragon Sans-Regret i »De to Grenaderer« himmelvidt forskjellig fra den naragtige Major i »Medbejlerne«, fra den fine og elegante Kapitajn Lavish i »Landsbytheatret«.

Blandt hans mangfoldige Roller — de tælle i alt 485 — kan man fremhæve: 1806 Grøndal i »Ungdom og Galskab«, 1808 Hakon Jarl, 1809 Harald Blaataand i »Palnatoke«, Brause i »Sovedrikken«, Beaumarchais i »Clavigo«, 1810 Sir Peter Teazle i »Bagtalelsens Skole«, Præsidenten i »Hververne«, 1811 Michel Angelo i »Correggio«, Titelrollen i Operaen »Don Juan«, Grev Almaviva i »Figaros Giftermaal«, Armand i »De to Dage«, 1816 Amtmanden i »Jægerne«, Jacob i »Joseph og hans Brødre i Ægypten«, 1817 Arv i »Abracadabra«, 1818 Grev Gert i »Niels Ebbesen«, 1819 Figaro i »Figaros Giftermaal«, 1821 Erik i »Erik og Abel«, Bartholo i »Figaros Giftermaal«, 1822 Kommandanten i »Don Juan«, Bartholo i Operaen »Barberen i Sevilla«, 1824 v. Kalb i »Kabale og Kjærlighed«, 1827 Vinter i »Et Æventyr i Rosenborg Have«, Pryssing i »Recensenten og Dyret«, Polonius i »Hamlet«, Marinelli i »Emilie Galotti«, 1835 Buurmann i »De uadskillelige«. Det er vanskeligt at tænke sig et mere varieret Repertoire, og klart er det, at F. ikke har været lige stor i alle disse Roller. Hvad der laa uden for Kunstnerens Omraade, var at give en Rolle med sværmerisk, erotisk Anstrøg, og naar der i de store tragiske Roller udkrævedes Pathos, blev han, denne fuldblods Repræsentant for Naturligheden, unaturlig og usand. Ogsaa hans eminente Evner havde deres Begrænsning. Som han var en samvittighedsfuld Kunstner, var han ogsaa en smagfuld Kunstner, men ikke altid var han i Stand til at lægge en Dæmper paa sit alt for rigt strømmende Lune eller paa sin Trang til at udstyre Rollen med et af sine egne vittige Indfald. Derfor kunde han af og til chargere,

navnlig naar han spillede den jævne Almuesmand, og af den Grund kunde han til sine Tider i Rollen indflette en Bemærkning, der vel vakte Tilhørernes Latter, men ikke bestandig var i den rette Karakter. I 1816 blev F. Instruktør ved Theatret efter [Schwarz](#)' Afgang, men i denne Post udrettede han ikke stort. Hvad Skuespillenes Scenesættelse angik, lod han det gjerne gaa, som det bedst kunde, og som Instruktør for de unge var han mere det fuldendte Mønster, de kunde efterligne, end Læreren, som var i Stand til at fremhjælpe de hos hver enkelt værende Evner. [Baggesen](#), der kalder ham »den største nulevende komiske Skuespiller i Europas, bemærker om ham: »Det karakteristisk ypperlige i F.s Forestilling af komiske Originaler, især i Livroller, er den næsten ubegribelige Fuldendelse af alle de mindste Træk og den fuldkomne Sammenhæng imellem alle Momenter i en let, som af sig selv frembølgende Glathed, der giver endog det barokke Gratie og gjør Karrikaturen selv til Ideal. Han spiller ikke saa meget sin Rolle, som Rollen synes at spille ham.« Og om F.s Spil i modbydelige, frastødende Roller skriver Baggesen: »Det fortræffelige i hans Spil bestaar ikke blot i, hvad der kan ses og høres i bestemte Træk og Toner, men i en vis let, lunefuld og yderst fin komisk Duft, der saa at sige omsvæver hele hans Person og gjør Rollen og Karakteren, han viser sig i, Sandheden ubeskadiget, trods al dens Frastøden virkelig æsthetisk.«

Trods sin høje Alder vedblev F. til det sidste at lære nye Roller, ofte for at føje Forfatterne, men i Foraaret 1835 blev han farlig syg, og længe tvivlede man om hans Liv. Dog kom han sig igjen, og 2. Okt. s. A. betraadte han atter, for sidste Gang i sit Liv, Scenen i sin lille Glansrolle som Officeren i 4. Akt af »Barselstuen«. Men det var tydeligt nok, at de legemlige Kræfter svigtede den store Kunstner; han blev atter syg og døde 20. Febr. 1836. Det kgl. Theater ejer et prægtigt, af Monies malet Portræt af ham fra hans ældre Aar. Hans [Hustru](#) er omtalt ovfr.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gjelstrup, Adam Gottlob, 1753—1830, Skuespiller og Landskabsmaler

Af Edgar Collin

Adam Gottlob Gjelstrup er født 11. Okt. 1753 paa Møen og blev af sin Fader sat i Malerlære hos en »Amtsmester«; han gjorde Svendestykke og vilde rejse udenlands for at uddanne sig til Kunstner. Han kom dog ikke længere end til Augustenborg, hvor han i en Avis læste en Bekjendtgjørelse om, at det kgl. Theater i Kjøbenhavn søgte en Skuespiller og Tenorist, og øjeblikkelig vendte han om igjen og meldte sig ved Theatret. Til sin Debut 10. Okt. 1777 havde han valgt Henrik i »Henrik og Pernille«, men hans første Forsøg faldt saa uheldig ud, at der var Tale om øjeblikkelig at afskedige ham. Han fik dog Tilladelse til 10 Dage senere at forsøge sin Lykke igjen, denne Gang som Arv i »Den honette Ambition«, og vandt da her et ganske exempelløst Bifald. Forklaringen paa, at G. havde været saa slet den første Aften og saa fortræffelig den næste, laa i hans egen Person. Han var usædvanlig blond, næsten hvidhaaret, havde et overordentlig ungdommeligt Ansigt med bløde, ligesom endnu uudviklede Træk; men dette Ansigt, der var udtryksløst, naar han som Henrik skulde spille med det, som det var, blev i Stand til ved nogle ganske faa Penselstrøg at antage de mest forskelligartede, løjerligste Udtryk. G. kunde spille saa omtrent alt muligt undtagen netop sig selv, og hans Færdighed i at føre Penselen hjalp ham ti] med fremragende Dygtighed at kunne maskere sit Ansigt. Denne diskrete Maskeren af Ansigtet var noget nyt den Gang ved Theatret, og G. dannede i saa Henseende Skole for den efterfølgende Tid. Maleriet opgav han ikke, og i sine Fritimer færdedes han meget ude i Naturen, studerede den, kom i Berøring ude paa Landet og i Byen med de forskjelligste Mennesker og studerede ogsaa disse. Og Resultatet heraf var, at G. efterhaanden skabte et rigt Galleri af de mest heterogene Figurer. Hans Fantasi var nemlig lige saa rig, som hans Blik var skarpt for Folks Ejendommeligheder, og føjer man hertil et bredt og saftigt Lune, parret med en vidunderlig udviklet Evne til at opfatte og tilegne sig enhver Dialekt, vil man kunne forstaa, at Kunstneren meget hurtig blev af stor Betydning for Scenen. Jysk, fynsk, sjællandsk og holstensk talte han med samme Fuldkommenhed, og lige stor var han, hvad enten han spillede den gamle Gnier, Arv, Bulderbassen, Jøden eller Gadedrengen. Men havde G. ogsaa et frodigt Lune, var han til Gjengjæld belemret med en lige saa stor Lunefuldhed, og denne virkede alt andet end heldig paa hans Kunst. Hvordan han spillede, ahang ene og alene af, i hvilket Humør han var, og derfor var han enten uovertræffelig morsom eller ogsaa fuldstændig slet i sit Spil.

Allerede i Foraaret 1780 følte han sig tilsidesat af sine overordnede og tog ved Sæsonens Udgang øjeblikkelig Afsked. Hans Hustru fik ham dog overtalt til atter at gaa til Theatret, og allerede i Dec. s. A. spillede han igjen og havde kun det Udbytte af sin Bortgang, at han maatte ansøge om paa ny at faa fast Ansættelse, hvilken ogsaa gaves ham i Febr. 1781. Hans Lunefuldhed forlod ham dog ikke, og sidst i 1790 fandt han saaledes en Aften, da Kongehuset var nærværende, paa at spille og synges Florians Rolle i »Den sværmende Filosof« næsten med en Avtomats Ubevægelighed. [Kronprinsen](#) blev saa opbragt derover, at han gav Ordre til at sætte G. i Blaataarn, hvor han skulde blive, til han havde gjort Direktionen Afbigt, og det var først efter lange Overtalelser, at det lykkedes at bevæge G. til at falde til Føje. Men trods alle sine Kapricer var G. Publikums Yndling, hvem man aldrig blev kjed af at se, saa højst forskjellig og saa udmærket var han i alle sine Roller. Nogle af sine største Triumfer fejrede han i det Holbergske Repertoire. »Jeppe paa Bjærget« omtales af Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] som en Mønsterpræstation, udarbejdet indtil de mindste Detailler af G., som i sit Exemplar af Komedien havde optegnet en Mængde Enkeltheder vedrørende sit Spil; Studenstrup i »11. Juni«, Jens i »Jacob v. Thybo«, Ephraim i »Diderik Menschenschrek«, Jesper Ridefoged i »Erasmus Montanus« og Arv i »Den honette Ambition«, i »Maskeraden«, i »Henrik og Pernille«, i »Kilderejsen« samt i »Julestuen« hørte til hans mest fortrinlige Roller, hvortil komme Roller som Sadelmageren i »Kun sex Roller«, Tony Lumpkin i »Fejltagelserne«, Bittermann i »Menneskehad og Anger«, Ascher i »Kinafarerne«, Æbeltoft i »Gulddaasen«, Goldfinch i »Vejen til Ødelæggelse«, Bridoisson i »Figaros Giftermaal« og Jacob Plump i »Forvandlingerne«. Efter at [Hauch](#) var bleven Chef for Theatret, tog dog G.s Lunefuldhed til i en saadan Grad, at han i 2 Aar paa Grund af en foregiven Sygdom afholdt sig fra at spille, hvilket bragte de yngre, navnlig [Hans Christian Knudsen](#) og [Lindgreen](#), ind i mange af hans Roller; men næppe var Hauch afgaaet, før G. igjen, 22. Okt. 1798, optraadte paa Scenen og som Bærhid i »De to gjerrige« hilstes med endeløs Jubel. Faa Aar efter maatte Hauch imidlertid atter overtage Chefsposten, og dette var ensbetydende med G.s Bortgang fra Scenen, hvilken han sidste Gang

betraadte 1. Dec. 1803 som Constans i »Adolf og Louise«. Fra dette Øjeblik skyede G. Theatret som en Pest, talte aldrig om det og levede udelukkende for at pleje sin sindssyge Datter, over for hvem han lagde den mest rørende Selvopofrelse for Dagen, og for Landskabsmaleriet. Han turede stadig omkring i Sjælland og malede en stor Mængde Smaabilleder, der gjorde, at han blev anset for at være lige saa genial en Maler som Skuespiller. I Aarene 1822—27 udstillede han enkelte af sine Arbejder paa Charlottenborg, hvor de fandt Kjøbere, og den geniale, men højst originale Kunstner levede lige til 10. Febr. 1830, da et Slagtilfælde gjorde Ende paa hans Liv. Kun nogle ganske faa Venner — ikke en eneste Skuespiller eller Maler — fulgte ham til Graven.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gjelstrup, Cathrine Marie, 1755—92, Skuespillerinde

Af Edgar Collin

I en tidlig Alder kom den lille Jomfru Morell, som var født 3. Marts 1755, og hvis Fader var fransk Violon, ind paa det kgl. Theaters Danseskole, men som saa mange andre forlod ogsaa hun Balletten for at forsøge sig i Skuespillet. Hun debuterede paa det kgl. Theater 3. Nov. 1773 som Pernille i »Det aftungne Samtykke«, og med hende fik Pernillerne den Fremstillende, som de havde savnet siden [Caroline Walter](#)s Dage. Den fyldige Brunette med de mørke, talende Øjne havde et ualmindelig heldigt Udvortes for Scenen, men dog særlig for det Rollefag, hun valgte, og som Kammerpigens overhovedet, hvad enten det nu er den danske Pernille eller den franske Soubrette, staar hun maaske uovertruffen paa den danske Scene. Baa [Rosenstand-Goiske](#) og Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] ere enige om at fremhæve hendes store Dygtighed, der blandt andet lagde sig for Dagen ved den Maade, paa hvilken hun forstod at karakterisere de enkelte Kammerpigeroller og holde den ene forskjellig fra den anden. Pigen Annette i »Den politiske Kandestøber« var en ganske anden end Pernillerne i »Den honette Ambition«, »Julestuen«, »Det lykkelige Skibbrud«, »Jacob v. Thybo« osv., og den danske Kammerpigetype var atter grundforskjellig fra Pernille i Goldonis »Huset i Oprør«, Lise i »Aabenbar Krig« og Toinette i »Den indbildte syge«, hvilken sidste Rolle berømmes som en af hendes allerypperste. Hun udstrakte dog sin Virksomhed videre end til dette ene Felt, paa hvilket hun glimrede saa højt; ved Hjælp af sine gode Stemmehidler var hun til stor Nytte i Sangspillet, og med afgjort Held optraadte hun i saa forskjellige Roller som Lady Sneerwell i »Bagtalelsens Skole« og Mette i »Kjærlighed uden Strømper«. I 1778 blev hun, der forinden havde staaet i Forbindelse med den fra Hofrevolutionen 1772 bekendte Officer Køller-Banner, gift med den ovennævnte [A.G. Gjelstrup](#), men hendes Ægteskabs Lykke formørkedes ved, at deres Datter var sindssyg. Først i Halvfemserne begyndte hun at skranke, og da hun 12. Marts 1792 skulde spille Lisette i »Det gavmilde Testament«, ytrede hun, at det dog var mærkeligt, om hun som den tredje Hovedperson i dette Stykke skulde dele Skæbne med [Londeman](#) og Clementin [se om Clementin i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], der begge for sidste Gang vare optraadte heri. Hendes Anelse slog til, og hun betraadte ikke oftere Scenen. Hun kastedes kort efter paa Sygelejet og forlod først dette ved sin Død 29. Okt. 1792.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gram, Hans [supplerende]

Hans Gram malet af J.S. du Wahl. Originalmaleri (i farver) findes på Det Nationalhistoriske Museum på Fredriksborg Slot (stue 47).

DBL-biografien over Gram findes i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)].

Litteratur

»*Vita Johannis Grammii / Hans Grams Levned*«, »*Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie*«, Gyldendal, København 1942. Heri findes bl.a. - broderen - Laurids Gram's »*Hans Grams Levned*«.

Herman Gram (red.): »*Breve fra Hans Gram*«, Thaning & Appels Forlag, København 1907 med et tillæg på samme forlag fra 1910.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gram, Niels, 1664 — o. 1713, Præst

Af A. Jantzen

Niels Gram, blev født 28. April 1664 og var Søn af Kapellan Mads G. i Land (ved Nordenden af Randsljord [i Norge]) og Kirsten Knudsdatter Mossin. Han blev privat indskrevet som Student 1679. Sin Præstegjerning begyndte han 1688 i Tønsberg som Kapellan eller Vicepastor til St. Laurentii Kirke og ægtede 1689 en Datter af Provst Mikkel Throndsen sammesteds, Anne Mikkelsdatter (død 1706). Han besad gode Kundskaber og havde ypperlige Talegaver, men var en rygges-løs og slet Person. Da Christoffer Meidell, som var fra Tønsberg, 1690 havde opgivet sin Stilling som Præst for den dansk-norske Menighed i London, kom G. til London Aaret efter — sit Embede og sin Familie var han løbet fra — og vidste at insinuere sig saaledes hos en af de fornemste Mænd i Menigheden, at han endog uden lovligt Kald trængte sig ind i dette Embede og i flere Maaneder vakte stor Splid og Forvirring i den nys dannede Menighed. Dels Trusler, dels Løfter fra Biskop Bagger i Kjøbenhavn fik ham dog til at rejse tilbage til Danmark. 1692 tog han Magistergraden i Kjøbenhavn, og s. A. lykkedes det ham ved Biskoppens Protektion at blive Sognepræst i Søborg og Gilleleje i Nordsjælland. Men et Aar var næppe gaaet til Ende, før han blev anklaget for adskillige grove Excesser og for i sin Præstegaard at leve i forargeligt Samliv med et Fruentimmer, skjønt det var hver Mand bekjendt, at han havde Hustru og Børn i Norge. Ved Højesteretsdom af 16. Okt. 1694 dømtes han fra Kjøle og Krave og forvistes Landet.

Han drog da over til Skaane, forførte Provstens Datter i Nørre Vram [Norra Vram] ved Helsingborg og maatte rømme. Saa hører man fra ham fra Amsterdam, hvor han kalder sig »Frederik Gram« og lader trykke en Piece, hvori han opfordrer det theologiske Fakultet i Kjøbenhavn til at modarbejde den Vranglære, som Prokansleren i Kiel, Professor Franck, beskyldes for at udbrede. Det hele var et Opspind for at faa Theologerne i Kjøbenhavn, paa hvem han havde faaet et Horn i Siden, til at prostituere sig lige over for det unge Kieler-Fakultet. Men de kjøbenhavnske Theologer tillagde dog G.s Skrift saa megen Betydning, at de ansaa det fornødent 1698 at udsende et offentligt Program for at advare mod G. og oplyse om hans Skarnsstreger. Fra Holland gennemstrejfedes han Flandern og Tyskland, overalt øvende Bedragerier og Skjændigheder. I Celle i Hannover vandt han Yndest hos Hoffet som Prædikant, udgav sig for at være af gammel Adel og senest at have beklædt Embede som Feltprovst ved de svenske Tropper i Brabant. Han var lige paa Nippet til at kaldes til større præstelig Virksomhed i Hannover, da hans skandaløse Levned rygtedes, og det kun ved Flugt lykkedes ham at unddrage sig retslig Forfølgelse. Hos Jesuiterne i Hildesheim fandt han derefter venlig Modtagelse og forstod saaledes at forstille sig for dem, at de med Glæde modtog ham som Konvertit og lode ham i en stor Forsamlings Paahør højtidelig meddele sin Omvendelse til den katolske Kirke og forbande det lutherske Kirkesamfund. Hans Udsvævelser fortsattes, og han skal af Jesuiterne være sendt til Köln [Köln]. Men han løb fra dem og skal have giftet sig paa ny. Fra Tyskland flygtede han til England, levede der under Navnet »Nicolai Løvengram« og »Baron af Blommesholm«, kom endelig i Begyndelsen af 1712 tilbage til Norge, hvor han en Tid opholdt sig hos en Broder paa en Gaard et Par Mil fra Christiania [Kristiania]. Her blev han arresteret som mistænkt for at staa i Ledtog med de svenske, sad fangen paa Akershus paa Vand og Brød, men blev derefter i Følge kgl. Ordre sendt til Kjøbenhavn paa Bremerholm. Et uhjemlet Rygte fortæller, at han skal være undveget fra Fængselet og flygtet til Norge, men at ingen turde huse ham; hvorefter hans Spor tabes. — I et Samlingsbind i Videnskabernes Selskabs Bibliothek i Throndhjem findes en Del, vistnok avtobiografiske, Optegnelser om G., i Følge hvilke han skulde have berejst de fjærneste Lande og der udført store Bedrifter; men de kunne kun betragtes som pralende Opspind fra Ende til anden.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Green, Johannes, 1708—71, Præst

Af H.F. Rørdam

Denne Mand, der uden at være Skribent indtog en fremragende Plads blandt Norges Præster i det 18. Aarhundrede, var født 19. April 1708 i Næs paa Romerike. Han kom først i Handelslære, men da han havde stor Lyst til Studering og hurtigt Nemme, lykkedes det ham 18 Aar gammel at komme i Christiania [Kristiania] Skole, hvorfra han 1730 afgik til Københavns Universitet. Efter at være bleven theologisk Kandidat blev han 1734 personel Kapellan i Fron i Gudbrandsdalen. Under et Besøg i København 1741 kom det til et stærkt religiøst Gjennembrud hos ham, og da Hofpræst [Bluhme](#) havde skaffet ham Lejlighed til at prædike for [Christian VI](#), blev han uden Ansøgning 1742 kaldet til residerende Kapellan i Aker ved Christiania. I denne Stilling kom han som Opvækkelsesprædikant til at øve en stor Indflydelse paa mange Mennesker. Men da hans kirkelige foresatte, særlig Biskop N. Dorph [...], havde ham mistænkt for Herrnhutisme, blev han oftere anklaget for Kirkeinspektionskollegiet. Dog lykkedes det ham sejerrig at tilbagevise Angrebene. Efter 1766 at være kaldet til Slotspræst paa Akershus og Sognepræst i Aker døde han i Juni 1771. Den almindelige Dom om ham var, at han var en baade kundskabsrig og hæderlig Mand. Han var 2 Gange gift.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Green, Ulrik, 1719—73, Folkelærer

Af C. Nyrop

Ulrik Green er født i Skien, hvor han blev døbt 1. Jan. 1720; sine Forældre, Søren Rasmussen Liim og Else f. Green, mistede han allerede i sit 1. Aar, og han kom nu til sin Morbroder Præsten Jørgen Bagge i Stokke (Grevskabet Jarlsberg). Ogsaa denne døde imidlertid tidlig, i Drengens 11. Aar, hvorpaa han i sit 15. Aar kom til Sorø. 2 Aar efter dimitteredes han der fra til Københavns Universitet, hvor han Aaret efter tog 2. Examen. Fra 1738—43 konditionerede han nu hos Præster i Norge, og da han 1743 havde taget theologisk Examen, blev han Klokker og Skoleholder for en Skole ved Næs Jærnværk og lagde sig her efter fysikalske Videnskaber, Mineralogi og Bjærgværksvæsen. Efter 3 Aars Forløb var han paa ny i København, hvor han 1747 tog juridisk Examen, og da han, efter at have konditioneret forskjellige Steder, fra 1750—53 var Hovmester for en ung Rosenkrantz i Sorø, lagde han sig her under Professor [Jens Kraft](#) efter Mathematik og Mekanik. Han informerede derefter i Theologi, Mathematik, Fransk og Engelsk og var en Tid i Huset hos Kammerraad J.R. Paulli (død 1759) [se om Paulli i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], der foruden at være dramatisk Forfatter og Embedsmand var baade Sprogmand og Alkymist. Efter dennes Anvisning udarbejdede han en Grammatik og en Ordbog over de daværende Jøders hebraisk-tyske Sprog, ligesom han udfandt en billig Maade at tilvirke Salpeter paa. For ingen af disse Ting havde imidlertid hans Samtid Brug, og træt af i 19 Aar forgjæves at have søgt Embeder drog han 1762 til England, hvor han paavirkedes stærkt af det Liv, som rørte sig mellem de industridrivende der; da han 2 Aar efter kom tilbage, ønskede han at bidrage til at vække et lignende Liv her. I Dec. 1764 fik han 50 Rdl. af Kongens Partikulærkasse og begyndte nu (7. Jan. 1765) gratis nogle »fysiske Diskurser«, til hvilke han indbød »sine ulærde Landsmænd, særlig af Professioner«. De holdtes om Aftenen og vedbleve til Sommeren 1766 under betydeligt Tilløb; han talte ved dem om Gud, Forsynet, Sjælens Natur, Solsystemet, Luften, Jorden, Mineralier, Bjærgværker, Planter, Gifte, Dyr og Mennesker samt Handel og Økonomi og vakte herved nogle Studenters Mishag, i det de mente, at »ulærde ikke burde høre saadanne Ting«. Da de forsøgte at forstyrre Forelæsningerne, blev 4 unge Mestre satte til Vagt ved Indgangen. Diskurserne hørte imidlertid op med den kgl. Understøttelse — Lægen Joh. Gottfr. Erichsen [...], der forestod Salpeterværkerne ved Throndhjem og Frederiksborg, blev ham foretrukken —, og G. levede i smaa Kaar som Informator, fra 1765 bl. a. Lærer i Engelsk ved Søkadetakademiet. Under Gadeoptøjerne i Jan. 1772 efter [Struensees](#) Fald blev hans tarvelige Bolig, der tidligere havde haft ildesete Beboersker, ødelagt af Pøbelen, og dette paavirkede ham saa stærkt, at hans Sind forvirredes, hvorefter han døde 27. Marts 1773. Han var ugift.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Grove, Emanuel Rasmus, 1756—1847, Medlem af den afrikanske Konsulatsdirektion

Af G.L. Grove

Emanuel Rasmus Grove Broder til [...] Admiralitetsdeputerede C.F. G., fødtes 13. Sept. 1756, dimitteredes 1772 fra Herlufsholm, fik kort derefter Ansættelse i Admiralitetskollegiet og udnævntes 1777 til Konsulatssekretær i Marokko. Efter Konsulens Hjemrejse fungerede han i dennes Sted fra 1781—85, da han fik Tilladelse til at vende hjem for at støtte Moderen, der sad som Enke i smaa Kaar. 1788 blev han Kommitteret i Kommercekollegiet og Sekretær (dvs. Chef) i Konsulatskontoret. Da det var af stor Betydning for Staten paa en fyldestgjørende Maade at reklamere Erstatning for de mange under Revolutionen opbragte danske og norske Skibe, sendtes G. i Begyndelsen af 1794 som Generalkonsul til Paris, hvortil han ankom i Revolutionens blodigste Periode, og hvor han paa Grund af Avtoriteternes stadige Vexlen havde megen Møje med at fremme sit Lands Interesser. 1797 hjemkaldtes han for atter at træde ind i Kommercekollegiet. 1799 blev han administrerende Direktør for Manufakturhandelen, i det han samtidig fritoges for Konsulatsforretningerne undtagen de afrikanske. Hans særlige Indsigt i disse foranledigede, at han Aaret efter, da de afrikanske Sager udskiltes fra Udenrigsdepartementet og Kommercekollegiet under et særligt Kollegium, den afrikanske Konsulatsdirektion, udnævntes til Medlem heraf, en Post, han beklædte, indtil Direktionen atter ophævedes 1837. I Dec. 1804 søgte og fik G., der følte sig tilsidesat i Kommercekollegiet, sin Afsked herfra. — G. betragtedes som en i Handels- og Finanssager mer end almindelig kyndig Mand med et særligt Greb paa at repræsentere, og der betroedes ham derfor ogsaa flere Sendelser til Pengemarkedet i Holland under de for Staten mest prekære finansielle Forhold, saaledes 1799 i Anledning af Penge- og Kreditvæsenets daværende slette Tilstand, 1809 for at erholde Udsættelse med Betalingen af 1 Mill. Gylden og 1813, efter Statsbankerotten, for at søge et Laan, saa paatrængende, at hans Instrux endog tillod ham subsidiært at sætte Krondiamanterne i Pant. 1801 sendtes han til St. Petersborg for at udvirke Kornudførsel til det nødlidende Norge. G. var Medlem af forskellige inden- og udenlandske videnskabelige Selskaber og i flere Aar Præsæs for Landhusholdningsselskabet. Han havde omfattende Kundskaber og Interesser, talte 8—10 Sprog og ansaas for en god Kunstkjender.

Han ægtede 1. (6. Juli 1787) Petronelle Brinck-Seidelin (f. 24. Nov. 1755 død 27. April 1801), en Datter af Assessor i Højesteret, Konferensraad Hans Diderik B.-S. til Eriksholm og Ingeborg f. Bering, 2. (24. Juni 1805) Johanne Elise Hiort (f. 10. Marts 1786 død 10. April 1873), Datter af Amtmand, siden Kommitteret i Rentekammeret, Etatsraad Andreas H. og Rachel f. Gjerløv, og døde 90 Aar gammel i Fredensborg 12. Jan. 1847. G. var 1810 bleven Etatsraad og 1826 Konferensraad.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Grüner, Gustav, 1688—1763, Officer og Diplomat

Af P.F. Rist

Gustav Grüner var født 1. Jan. 1688 paa Sæbygaard i Østergötland [Östergötland], hvor hans Fader, [...] Etatsraad Johan Diderik G., den Gang boede som Sekretær hos den danske Gesandt ved det svenske Hof. G.s Opdragelse lader til at være bleven ledet i militær Retning. Først blev han i sit 14. Aar indskrevet som Søkadet i Kjøbenhavn, men forblev dog hos sin Familie i Sverige, hvor han 1705 blev ansat som Underofficer ved Oberst Hugo Hamiltons Regiment for at uddannes i den praktiske Infanteritjeneste. Da han var 18 Aar gammel, kom han i en alvorligere Krigsskole, i det han 1706 rejste til Krigsskue-pladsen i Brabant, hvor en Del af den danske Hær kæmpede som engelske Hjælpetropper i den spanske Arvefølgekrig. I o. 14 Aar førte G. nu et omflakkende Krigerliv. Han begyndte dette som Sekondlieutenant ved Prins Carls Regiment og deltog i mange Slag og Træfninger. Han blev haardt saaret ved Oudenarde 1708, hvor han om Aftenen efter Slaget laa som død paa Valpladsen, men blev kaldt til Live af en plyndrende Soldaterkone, der vilde skære Fingeren af ham for at komme i Besiddelse af hans Ring. Ved Malplaquet 1709 var han kun selv tredje tilbage af sit Regiments Officerer, og Aaret efter blev han atter saaret ved Belejringen af Aire. De Slag og Belejringer, han deltog i, og i hvilke han udmærkede sig, udgjøre en lang Række. Da han efter Freden 1714 marcherede til Glückstadt, var han da ogsaa avanceret ret hurtig i de forløbne Aar. 1708 blev han Premierlieutenant, 1710 Kapitajn reforme og gjorde Tjeneste som Generaladjutant hos Generallieutenant Frederik Gersdorff, 1711 blev han Kompagnichef ved sjællandske Regiment. Kort efter Hjemkomsten rejste han til Norge for at hverve til sit Kompagni, og 1716 bleve han og nogle andre Officerer kommanderede sammesteds hen i særlige Hverv i Krigen mod Carl XII [Karl 12.]. Han fik Lejlighed til at udmærke sig ved Akershusets Belejring og modtog under den fortsatte Krig det ene Tillidshverv efter det andet. 1717 gjorde han Tjeneste som Brigademajor under Generalerne Gaffron og Budde og senere som Generaladjutant hos den kommanderende General, Baron Erhard Wedel. Da General Lützwow overtog dennes Post, blev G. kommanderet til Tjeneste i Frederiksstad, i hvis Forsvar han deltog, indtil de danske Tropper efter Carl XII's Død bleve beordrede tilbage til Danmark. G. fik 1719 Kompagni i Grenaderkorpset og kom til at ligge i Garnison i Kjøbenhavn, men forinden han forlod Norge, ægtede han 2. Maj s. A. Sophie Amalie Vind (f. i Norge 15. Maj 1698), Datter af Generalmajor Ove V. og Alethe Margrethe Dorn.

Medens Fredsunderhandlingerne med Sverige stode paa, blev G., der ved sin Fødsel og sine Familieforbindelser var knyttet til dette Land, gjentagne Gange sendt til Stockholm med særlige Hverv for Kongen. 4. Dec. 1722 mistede G. sin 24-aarige Hustru, der efterlod ham 3 Døtre. Hans andet Giftermaal (26. Maj 1725) gjorde en stor Forandring i hans ydre Forhold; thi hans anden Hustru, Margrethe f. Due (f. 25. Juli 1682), Datter af Etatsraad Jørgen Skeel D. og Birgitte Reedtz og Enke efter Major Jørgen Tyge Seefeldt til Margaard, bragte ham denne Gaard i Medgift; dog maatte han først affinde sig med sin Hustrus Slægtninge for at komme i Besiddelse af den. Ved sit Avancement til Oberstlieutenant 1728 blev han ansat ved Ribe Stifts nationale Regiment og tog nu stadigt Ophold paa Margaard. Da Landmilitzen 2 Aar efter blev ophævet, blev han imidlertid sat paa Vartpønge, og først 1732 lykkedes det ham som Underfører at komme ind i Drabantgarden. Aaret efter avancerede han til Oberfører og Oberst, og endelig 1737 blev han Chef for fynske nationale Infanteriregiment, der havde Samlingsplads i Odense. Hans anden Hustru døde 1. April 1736 uden at efterlade sig Børn.

I Aaret 1740 blev G. udnævnt til dansk Gesandt i Stockholm. Hans gode Forbindelser i Sverige, hans virksomme Karakter og elskværdige Væsen gjorde ham vel skikket til at være Grev Lynars Efterfølger under de vanskelige Forhold, som det i Sverige opstaaede Tronfølgerspørgsmaal førte med sig. Der var paa dette Tidspunkt en virkelig Udsigt til en Forening af de 3 nordiske Riger under [Christian VI](#) eller dennes Søn. Unionstanken havde et Parti for sig i Sverige, og det gjaldt for den danske Regering om at bekæmpe og besejre de andre Prætendenter til den svenske Krone. G. udfoldede som Gesandt en overordentlig Virksomhed, i det han ved Udsendinger over hele Landet søgte at vinde Tilhængere for en dansk Tronfølger, samtidig med at han efter Datidens diplomatiske Skik anvendte store Pengesummer til Bestikkelser for at naa sit Maal. Det lykkedes ham da ogsaa at vinde flere betydelige Mænd i Bondestanden, i Hæren og i Rigsdagen, men alligevel blev den holstenske Hertug Carl Peter Ulriks Valg sat igjennem 1742. Da denne imidlertid netop var bleven

valgt til russisk Tronfølger, blev Sagen ikke opgivet. Paa G.s indstændige Raad rustede den danske Regering sig og indtog en meget truende Holdning imod Sverige. For yderligere at sætte Kraft og Energi ind paa det store Spørgsmaal blev den ansete Diplomat Gehejmerraad Berckentin [...] sendt til Sverige som extraordinær Ambassadør. Det blev udtrykkelig betydet G., at han ikke maatte anse Berckentins Sendelse som et Tegn paa Mistillid, og de 2 Mænd arbejdede da ogsaa Haand i Haand paa at forøge det danske Parti, G. især med aldrig svigtende Forhaabninger om et heldigt Udfald. Det tillægges da ogsaa ham, at den svenske Bondestand i 1743 helt sluttede sig til det danske Parti. Omstændighederne bleve imidlertid vanskeligere og vanskeligere, efterhaanden som Forholdet imellem de forskjellige Partier blev mere og mere tilspidset, Dalkarlene rejste sig i Oprør, og G. fortæller selv, at han var Gjenstand for Overfald paa Gaden, og at han maatte have militær Bedækning i sit Hus. Trods alle Anstrængelser og alle de overordentlige Midler, der bleve anvendte, valgtes som bekjendt dog Adolf Frederik af Holsten-Gottorp til svensk Tronfølger; den danske Regering og dens Diplomati lede saaledes et fuldstændigt Nederlag. Grunden hertil laa vel for en Del i den i og for sig vanskelige, om ikke umulige, Opgave at kæmpe imod det mægtige Ruslands Interesser; men den danske Regerings vaklende og vage Optræden var mindst af alt skikket til at støtte Gesandterne i deres ihærdige Bestræbelser. Disse vendte tilbage til Kjøbenhavn 1. Juli 1743.

At der ikke blev tillagt G. nogen Skyld i det uheldige Resultat, viser hans Udnævnelse 7. Avg. til Kammerherre og Overgeneraladjutant. Aaret før var han bleven Generalmajor, og han overtog nu sit Regiment, samtidig med at han søgte Hvile og Trøst ved et roligt Liv paa Margaard. Han solgte endog Regimentet i Aaret 1745 til Oberst Holger Vind og opofrede sig aldeles for Bestyrelsen af sit Gods, i det han i disse Aar opførte den smukke Hovedbygning, som endnu staar, anlagde den store Have, forbedrede Driften m.m. Megen Glæde nød han imidlertid ikke af sin nye Bolig; thi 29. Jan. 1748 blev han udnævnt til Kommandant paa Kronborg. Aaret efter blev han Ridder af Dannebrog, 1751 fik han Enkedronningens Orden l'union parfaite, og 1755 blev han Generallieutenant. Endnu i sin høje Alder modtog G. et Æreshverv, der fuldstændig bragte Forandring i hans Liv, i det han 1759 blev kommanderende General over den norske Hær i Feltmarskal Arnoldts Sted [se om Arnoldt i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]. Trods sine 71 Aar rejste den gamle General til Christiania [Kristiania] og overtog sin Post, som han røgtede med Iver og Interesse; men han oplevede dog ikke den store Omvæltning i den dansk-norske Hær, som den [Saint-Germainske](#) Periode førte med sig. Efter at være bleven udnævnt til General af Infanteriet 1761 døde han 18. Febr. 1763, 75 Aar gammel, den sidste af den Linje af Slægten, som var bleven adlet 1693.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Grønland, Peter, 1761—1825, Musikamatør

Af G. St. Bricka

Peter Grønland blev født 15. Okt. 1761 i Wilster [Wilster, Schleswig-Holstein], hvor hans Fader, Johann G., var Tømmermester og Tømmerhandler; Moderen hed Catharina Margaretha f. Spanjer. Han studerede i Kiel 1782—85, rejste derefter til Kjøbenhavn, hvor han 1787 blev ansat som Kopist i det tyske Kancelli og senere avancerede til Kancellisekretær (1792) og Arkivar (1795), blev 1794 tillige økonomisk Administrator ved den kgl. Porcellænsfabrik (indtil 1810), 1803 Medlem af Skatkammeradministrationen og 1807 Medlem af Administrationen for den synkende Fond, fra hvilke to Stillinger han afgang 1816; i 1801 udnævntes han til Justitsraad. Ved Siden af denne ret omfattende Embedsvirksomhed beskæftigede han sig meget med Musik og musikalske Studier. Som Medarbejder ved C.F. Cramers »Magazin der Musik«, [Kunzen](#) og Reichardts »Studien für Tonkünstler u. Musikfreunde«, »Kjøbenhavnske lærde Efterretninger« og »Allgem. musikalische Zeitung« skrev han en Del musikalske Recensioner og Afhandlinger og komponerede tillige en hel Del Sangmusik, mest Romancer og Ballader for 1 Stemme, dog ogsaa større Ting som f.Ex. Tiecks dramatiske Æventyr »Das Ungeheuer u. der bezauberte Wald«. Medens hans Betydning som Komponist ikke er særlig fremtrædende, i det hans Arbejder, navnlig de større, ofte lide af en vis Tørhed, har han derimod ved sin kritiske Sans og alsidige Dannelse udøvet en betydelig Indflydelse paa de Personer, han har været i nærmere Berøring med, hvorom Weyses Udtalelser i hans Avtobiografi afgive et smukt Vidnesbyrd; af ældre samtidige stod han i nøje Forbindelse med T.A.P. Schulz og Kunzen, navnlig den første, til hvem han var knyttet ved personligt Venskab. En særegen Side af hans musikalske Virksomhed frembyder hans Behandling af Folkevisemelodier, hvis Anvendelse af de gamle Tonarter han i høj Grad interesserede sig for; hans Udgave af »Melodier til gamle svenske Folkeviser« (1818) giver en fin og aandrig, om end paa enkelte Punkter lidt søgt, Behandling af disse. — 1793 ægtede han Anne Johanne Styffgen, Datter af Johan Diderik S.; han døde i Kjøbenhavn 30. Dec. 1825 efter længere Svagelighed. Hans Enke (død 1845) stiftede i Forening med Gehejmekonferensraad C.L. Schütz et større Legat for Embedsmænds Enker og faderløse Børn.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gyldendal, Søren, 1742—1802, Boghandler

Af Louis Bobé

Søren Gyldendal er født 12. April 1742 i Giver ved Løgstør, hvor Faderen, Jens Mortensen med antaget Navn Gyldendal (f. 1710 død 1771), var Skoleholder; Moderen hed Maren Sørensdatter (f. 1708 død 1773). G. kom i Aalborg Latinskole, dimitteredes der fra til Københavns Universitet 1766 og tog Aaret efter Examen philosophicum. Som Student fik han Plads paa Regensen, men kastede sig hurtig over praktisk Virksomhed. Allerede i Skolen synes han at have tjent lidt ved at handle med Bøger, som han fik fra København; efter at være bleven Student forrettede han Kommissioner ved Bogavktioner, og 1770 har efter Traditionen hans Kjøb og Salg af Bøger antaget fastere Former. Muligvis overtog han ved denne Tid den Schiønningske Bogforretning, og, sikkert er det, at Forlag fra den Kanneworfske Boghandel 1771 blev fortsat af G., der i 1772 synes at have begyndt sit selvstændige Forlag. 12. Juni 1772 ægtede han Enken efter en Lærredshandler Maren Thomasdatter (død 1776), som bragte ham nogen Formue. Og saa hurtig udviklede hans Forretning sig nu, at han 1776 kunde flytte ind i sit eget Sted i Silkegade, hvor han derpaa virkede i 11 Aar, til han i 1787 købte Stedet i Klareboderne, hvor den Gyldendalske Boghandel endnu er. 1780 var han bleven Universitetsboghandler, og 1783 udnævntes han til Agent. Som det heraf ses, gjorde han hurtig Karriere, men den af ham udviklede Forlagsvirksomhed var ogsaa noget hidtil ukjendt her, og flere end én af Datidens litterære Mænd roste ham som en »national« Boghandler, der væsentlig bidrog til »Videnskabeligheds Fremme og Læselystens Udbredelse«. Ved Siden af et betydeligt Handelstalent besad han Interesse for dansk Litteratur, og lidt efter lidt samlede han en Række af dens bedste Navne paa sit Forlag: Balle og Bastholm, [J.S. Sneedorff](#) og [A. Schytte](#), [Guldberg](#) og Ove Malling, [P. Kofod Ancher](#), [Tyge Rothe](#) osv. Han døde 2. Febr. 1802. — Efter sin ovennævnte første Hustrus Død var han 2 Gange gift, med 2 Søstre, Døtre af Professor [Jens Kraft](#) i Sorø, 1. (1779) med Bolette Cathrine (f. 1758 død 1790) og 2. (1790) med Frederikke (f. 1754), der var Enke efter Præsten J.G. Halling.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gylding, Jørgen, —1765, Maler

Af F.J. Meier

Om Jørgen Gyldings Herkomst og Ungdom vides lidet eller intet. Han var en dygtig Emaill- og Porcellænsmaler og blev meget sysselsat af Hoffet, fra 1757 med fast aarlig Løn. Ogsaa var han en Tid lang knyttet til den kgl. Porcellænsfabrik. Af hans Arbejder kan nævnes forskellige emailleerede Portrætter af [Frederik V](#), en Venus, en Adam og Eva, ligeledes i Emaill, 12 Portrætter af de oldenborgske Konger paa Porcellæn, en »Ecce homo« med de 12 Apostle (Rosenborg). I 1758 udførte han et stort Stykke: Frederik V omgivet af Kunster og Videnskaber; det sprang for ham i Ilden, og efter en Tradition, som Weinwich har opbevaret, skal han have taget sin Død af Sorg og Ærgrelse herover. Han døde imidlertid først 19. Dec. 1765. Hans Enke, Amalie Christine, fik af Kongen en liden Pension.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Güntelberg, Peter, 1728—80, Søofficer

Af C. With

Peter Güntelberg Søofficer, af en Familie, som har afgivet mange Søofficerer i det 18. Aarhundrede. Hans Forældre vare Kommandør Chr. G. (f. 1688 død 1749) og Kirstine Cathrine f. Raben (f. 1702 død 1756), Datter af den bekendte Admiral R. G. blev født 11. Maj 1728, indtraadte 1749 i Marinens Tjeneste som Sekondlieutenant, avancerede 1755 til Premierlieutenant, 1760 til Kapitajnlieutenant, 1763 til Kapitajn og udnævntes tillige med flere andre 1775 til Kommandørkapitajn med Anciennitet fra 1770. Som ung Officer deltog han i det saakaldte »marokkanske Togt« 1752—53, hvor 3 Fregatter udsendtes for at tilendebringe Stridighederne med Sultanen, som først venlig havde modtaget den danske Udsending, men senere ladet ham fængsle. 1755—58 gjorde G. Tjeneste ved den slesvigske Indrullering. 1763—65 kommanderede han en Afdeling Matroser, der gjorde Tjeneste paa nogle armerede Fartøjer i de vestindiske Farvande. 1768 udgav han et Skrift: »Auxilium memoriæ ell. Søkrigs- og Orlogsmands-Haandbog« (2 Dele), paa hvis Udgivelse han erholdt Privilegium. Efter at han en kort Tid 1770 havde afløst Kapitajnlieutenant Vosbein som Kompagnichef, blev han 1771 udsendt til Middelhavet som Chef for Fregatten »Færø« og et Transportskib. 1777 udnævntes han til Kammerherre; 1779 var han Chef for Linjeskibet »Danebrog«. Han døde 12. Juni 1780. G. blev 1762 gift med Frederikke Louise Erland (f. 9. Dec. 1730). Efter Mandens Død flyttede hun til Hirtsholmene [Hirsholmene], hvor hun døde 19. Marts 1803. Ægteskabet var barnløst.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gähler, Gaspar Frederik von, 1737—97, Officer

Af S.A. Sørensen

Caspar Frederik von Gähler, født i Febr. 1737 i Kjøbenhavn, Søn af nedennævnte Gehejmeraad [Sigismund Vilhelm v. G.](#), blev 1762 Ritmester i det s. A. oprettede Husarregiment og, da dette 1767 ophævedes, forsat til Livregiment Dragoner. Han var en særdeles flink Rytterofficer, blev Generaladjutant 1769 og hørte til de udvalgte, der i Følge Cathrine II's [Katarina 2. den Store] Ønske toge Tjeneste i den russiske Hær for at medvirke til dennes Reform. Han kæmpede i Tyrkekrigen under Fyrst Galizin og Romanzow og belønnes for sin Tapperhed med St. Georgs Ordenen. 1773 vendte han tilbage til Danmark og blev Oberstlieutenant ved Husarerne, da disse kort efter gjenoprettedes, 1780 Oberst af Kavalleriet, 1788 Chef for slesvigske Regiment Ryttere og s. A. forsat i lige Egenskab til jyske Dragoner, 1789 Generalmajor. G. var gift med Elise Lucie Christiane v. Oertz (f. paa Kaltenhof 15. Juni 1758, død i Kjøbenhavn 13. Juni 1843), Datter af Landraad v. O. til Kaltenhof, og døde 21. Okt. 1797 i Randers.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gähler, Peter Elias von, 1718—83, Officer

Af S.A. Sørensen

Peter Elias von Gähler var født i Kjøbenhavn, Søn af Konferensraad Caspar v. G. (f. i Flensborg [Flensburg] o. 1680, optagen i den danske Adelsstand 1749, død i Slesvig 1759), begyndte sin militære Løbebane 1734 som Kadet i Livregiment Dragoner, blev 1736 Kornet ved Holsteins gevorbne Rytterregiment (senere oldenborgske Kyrasserer), 1743 Sekondlieutenant ved Neubergs gevorbne Regiment Ryttere, vendte 1745 tilbage til Holsteins Regiment og fik her 1746 Ritmesters Karakter, blev 1747 Kapitajn i møenske Infanteriregiment og 1750 Kompagnichef i Livgarden til Fods. De fleste af disse Aar tilbragte G., der fra ung af havde en brændende Lyst til at se sig om og lære noget, i Krigstjeneste uden for Landets Grænser — 1735 tjente han saaledes i det danske Korps under General Mørner, der ved Rhinen deltog i den polske Arvefølgekrig, 1741 i Korpset under General Schulenburg, der sendtes England til Hjælp i Hannover, 1744—48 i de franske Hære under Morits af Sachsen og Valdemar Løvendal, ved hvilken Lejlighed han bl.a. deltog i Belejringen af Bergen op Zoom m. m. — og erhvervede sig derigjennem en Erfaring og Kundskabsfylde paa mangfoldige Omraader, der kom ham fortrinlig til Nytte senere ved hans Indtrædelse i den højere Administration. 1753 blev han udnævnt til Generaladjutant hos [Frederik V](#) og til Oberst af Kavalleriet, 1758 til Generalmajor og 1760 til Generalkvartermester, hvilken Stilling han beklædte, da Grev [Saint-Germain](#) 2 Aar senere stilledes i Spidsen for Hæren, først som Overgeneral, senere som Krigsminister.

Vanskelig kunde vel den geniale, men i sine Ideer tit fantastiske, i Administrationens Detailler uvidende, paastaaelige og overmodige franske Marskal have fundet en bedre Mand til Medhjælper end den bøjelige og beherskede, fint dannede og skarpt tænkende G., der til Punkt og Prikke kjendte Tjenesten. De synes ogsaa at have arbejdet godt sammen og i den Grad udfyldt hinanden, om man saa tør sige, at det maaske ikke bliver saa let at udrede, hvor meget der af det, der kom frem paa det hærorganisatoriske Omraade under [Saint-Germains](#) berømte Styrelse, skyldes Marskallen, hvor meget G.s Raad og smidige Pen. I Okt. 1763 ved Generalkrigsdirektoriets Oprettelse blev G. 2. Deputeret og Chef for 2. Departement, under hvilket sorterede Artilleri- og Ingeniørkorpserne, Fæstningerne, Militærfabrikkerne og Indkvarteringsvæsenet. Samtidig udnævntes han til hvid Ridder og Generallieutenant af Kavalleriet. Da Saint-Germain 1766 for første Gang fjærnedes fra Krigsstyrelsen, dimitteredes G. ligeledes fra sit Embede i Direktoratet og blev ansat som Vicekommandant i Glückstadt, en latterlig Post for en Mand med hans Rang og Evner, men vendte med Saint-Germain tilbage Aaret efter og blev nu 1. Deputeret. Ved Saint-Germains Fjærnelse anden Gang, i Dec. 1767, fra Direktoratet, der nu omdøbtes til Generalitets- og Kommissariatskollegiet, beholdt G. sin Post, og i Juni 1770 stilledes han i Spidsen for Kollegiet som dets Præsæs. Denne G.s Udnævnelse til Krigsvæsenets øverste Styre faar en særegen Betydning, naar det erindres, at [Struensees](#) egen Udnævnelse til Lector hos [Christian VII](#) var gaaet umiddelbart forud. Det kan næppe være tvivlsomt, at G. var bleven haandgangen Mand hos den endnu i det skjulte virkende Magthaver, og mærkbart Spor i Danmarks Historie afsatte Forbindelsen, da Grev [Bernstorff](#), den væsentligste Hindring for Struensees Planer og Saint-Germains og G.s gamle Modstander, styrtedes 15. Sept. 1770. Som bekjendt afgav det mislykkede Tog s. A. til Algier et belejligt Paaskud til Bernstorffs Afskedigelse, og G. havde selv Forsædet i den Kommission, der skulde undersøge, om Ministerens Forhold ved denne Lejlighed ikke maatte paadrage ham Tiltale og Straf. Samme Dag, Bernstorff fjærnedes, indtraadte G. som Medlem af Gehejmekonseillet. Da dette ved Struensees Kabinetsordre hævedes i Dec. s. A., blev han Formand i den af 6 af Statens højeste Embedsmænd sammensatte »Konferens«, der var at anse som et Slags Surrogat for Konseillet, og som havde at afgive sine Vota til Kongen om visse af Struensee forelagte Spørgsmaal. Saaledes var G. nu paa samtlige Omraader, militære som civile, Statens første Embedsmand næst Struensee og dennes nærmeste Raadgiver. Rimeligvis var dog paa dette Tidspunkt hans Indflydelse hos Struensee allerede i Aftagende og ikke svarende til hans Stilling. Han synes tvært imod at have haft nok at gjøre med at værges denne mod den personlig i langt intimere Forhold til Struensee staaende Grev Rantzau-Ascheberg, der var G.s Undermand saa vel i Kollegiet som i nævnte »Konferens«, men følte sig kaldet til at indtage første Plads, og i Begyndelsen af 1771 fik G. en ny Medbejler til Magten i den fra Rusland hjemkaldte Oberst Falkenskjøld. Det vil derfor næppe være rigtigt at tillægge G. direkte Ansvar for den nu med stærke Skridt sig nærmende Katastrofe. Ganske vist hedder det i den senere

Anklage mod ham, »at Struensee idelig havde Omgang med ham, sjælden foretog sig noget uden hans Raadførsel og fast overalt fulgte hans Planer og Forsøg«, men der er tilføjet: »navnlig i den første Tid«. G. bemærkede selv ved sin Arrestation, at Arbejde havde han vel haft fuldt op af, men i næsten et helt Aar ikke høstet andet »als lauter Chagrin«. Ogsaa vides det med Vished, at G. indtrængende advarede Struensee mod at nedlægge de 2 Elitekorpser, Livgarden til Hest og Livgarden til Fods, hvilken Foranstaltning mere end nogen anden blev den skæbnesvangre Draabe, der bragte Bægeret til at flyde over.

Uadskillelig knyttet til G.s Livsførelse og maaske den mægtigste blandt de Faktorer, der bragte ham til Rangstigens Top, er hans Hustru, Christine Sophie f. Ahlefeldt (f. 1745 død 1792), Datter af Oberst Henrik A. (død 1765) og Indehaver af Enkedronningens Orden (1765) og Caroline Mathilde Ordenen (1771), hvem G. ægtede 1762. Denne unge Kvinde virkede som fortryllende paa alle ved sin yndefulde Skjønhed, sit sprudlende Liv og sarkastiske Lune, og ved [Christian VII's](#) Hof — hvor hun sammen med Fruerne Bülow (f. Danneskjold-Samsø) og Grevinde Holstein dannede dets »3 Gratier« — var hun lige saa uundværlig, naar Kongen havde sine daglige Spillepartier med Greverne [Brandt](#) og Holstein, som naar Caroline Mathilde kjørte Sommer i By til Hørsholm eller Frederiksborg med sine Hofdamer, ledsagede af galante Tilbedere, medens Mændene bleve hjemme. Hendes Rygte kunde under disse Omstændigheder ikke blive pletfrit, uvist dog om med Føje, thi hendes fornemste Lidenskab synes at have været at bringe sin Mand frem, og, saaledes som det træffende er bleven bemærket, hun gav dem, der kunde gavne ham, Fortrinnet i sin Gunst.

Natten mellem 16. og 17. Jan. 1772 arresteredes Ægteparret i sit Hjem af Oberst Køller og Major Berbandt af falsterske Regiment og førtes til Citadellet. Begge toge det med Ro. Generalindens gode Humør fornægtede sig ikke, og spøgende sagde hun til Majoren, at det kun kunde være hende en Fornøjelse at gjøre sin Mand Selskab, og at det blot ærgrede hende, »dass dieser Tort nicht zu repariren stünde«. Da deres lille Søn hørte om Fængslingen, skal han have sagt: »For Papa er jeg ikke bange, han har nok set sig for, men for Mama er jeg meget bange«. Drengens Anelse slog ikke til, i det Undersøgelseskommissionen hurtig kom til det Resultat, at intet kunde lægges hende til Last, og i Maj blev hun ved kgl. Resolution frikjendt, dog med Advarsel for »udvist uforsigtig, ubetænksom og strafværdig Omgang«. G., hvis Brøde vel i Virkeligheden ikke var større, blev derimod i Juni afskediget fra alle sine Embeder med Forbud mod at opholde sig i Sjælland, Fyn og Slesvig, hvorimod der tilstedes ham og hans Hustru hver 500 Rdl. om Aaret. Den rige Generalmajor [J.F. Classen](#), en af Fru G.s mange Beundrere, traadte nu paa en smuk Maade hjælpende til, i det han strax udstedte en Forskrivning til G. og Hustru paa 1.200 Dlr. aarlig, der skulde udredes af hans Gods Korselitse og udbetales dem, saa længe de levede, og efter deres Død til Sønnen Frederik Julius Chr. v. G. (f. i Kjøbenhavn 2. Avg. 1765) og dennes mandlige og kvindelige Descendenter. G. og Frue boede et Aars Tid i Vejle og flyttede derpaa til Itzeho, hvor G. døde 2. Maj 1783. Enken ægtede 1792 Grev C. A. v. d. Goltz [...]. Sønnen benyttede ikke en ham given Tilladelse til at indtræde i den danske Hær, men gik først i fransk, derpaa i tysk Krigstjeneste og har i Bajern forplantet Slægten.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Gähler, Sigismund Vilhelm von, 1706—88, Overpræsident i Altona

Af G.L. Wad

Sigismund Vilhelm von Gähler, Broder til den foregaaende, født i Haag 20. Okt. 1706, studerede udenlands, blev 1734 Stabssekretær ved det Hjelpekorps, der under General Mørner stødte til den tyske Rigsarmé ved Rhinen, Kancelliraad, 1747 Generalkrigskommissær i Slesvig og Holsten, Konferensraad, 1757 Envoyé extraordinaire i Konstantinopel, i hvilken Egenskab han gennemførte Afslutningen af en Traktat mellem Danmark og Porten, 1767 Overpræsident i Altona, s. A. Ridder af Danebrog, 1768 Gehejmeraad, 1770 dekoreret med l'union parfaite, 1771 tillige Kommissarius ved Tallotteriet, død 28. Dec. 1788. Gift 1728 med Jeanne Antoinette de la Mare (død 20. Juli 1780). Han roses for sin velvillige Karakter og sin Omsorg for Altonas Opkomst.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Haack, August Christian Wilhelm, 1788—1821, Skuespiller

Af Arthur Aumont

August Christian Wilhelm Haack fødtes 20. Dec. 1788 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader, August Wilhelm H. (død 1828) var Bud og Fyrbøder ved Hof- og Stadsretten. Faderen ønskede, at Sønnen skulde gaa den akademiske Vej, men saa snart den dramatiske Skole oprettedes i 1804, meldte denne sig der, blev antaget og debuterede ved Skolens 2. offentlige Forestilling paa Hoftheatret 15. Maj 1806 som Aagerkarlen Puf i [Ewalds](#) »Harlekin Patriot«. Den ikke almindelige Evne for nøjagtig Fremstilling af Gammelmandsvæsen, han her viste, skaffede ham hurtig mange Roller, saa vel i dette som i andre Fag. I 1810 udførte han Saaledes med Glans Per Degn i »Erasmus Montanus«, ansattes s. A. som kgl. Skuespiller, og fra nu af voxede hans Evner med hver ny Rolle; i Sommeren 1819 besøgte han med offentlig Understøttelse tyske og franske Theatre. Den danske Scene nød ikke længe Gavn af de paa denne Rejse indvundne Kundskaber, thi den Tilbøjelighed for Flasken, som længe havde været at spore hos ham, tog nu saa stærkt til, at han jævnligen forsømte sine Theaterpligter; Overskou fortæller, at han i 1820 for en Tjenesteforsømmelse af denne Grund idømtes Blaataarnsstraf, og at denne Ydmygelse ganske undergravede hans Viljekraft. 11. Jan. 1821 spillede han Mester Jacob i »Den gjerrige«, det blev hans sidste Optræden; d. 15. om Aftenen fik han pludselig heftige Krampeanfald, og d. 18. døde han.

H.s Kunstnerfysiognomi synes præget af en hurtig Forstand, der i ungdommelig Selvtillid tror sig sine Omgivelser ikke lidt overlegen; denne Selvbevidsthed lod sig nemt anvende baade i Komediens og Tragediens Ramme, og den forklarer baade hans Fortrin — den originale Opfattelse — og hans Fejl — den karikerende Overdrivelse. I Komedien krængede han Selvtillidens Vrangside frem, f.Ex. til Per Degns fedtede Degnekaglen i »Erasmus Montanus«, til Jeronimus' forhippede Rangsyge i »Den honnette Ambition«, til Don Ranudos dumstolte Fødselshovmod; i Tragedien derimod højnede og forædlede han Selvbevidstheden, f.Ex. til kjæk Trofasthed hos Hamund i »Hagbart og Signe«, til alvorstung Værdighed hos Aanden i »Hamlet«, til viljestærk Mandighed hos Macduff i »Macbeth«. H. ægtede 23. Avg. 1813 Jomfru Anna Sophie Aubertin (f. 24. Okt. 1787); hun ansattes 1812 ved Theatret som Sangerinde, men opnaede ingen Debut, da hun mistede Hørelsen, og afskedigedes ved Udgangen af Theateraaret 1820—21. Hun døde 1860.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Horn, Clas Frederik Greve, 1763—1823, svensk Landflygtig

Af E. Holm

Clas Frederik Greve Horn, var født i Stockholm 18. Maj 1763 og Søn af Frederik Greve H. Han skildres i sin Ungdom som en smuk Mand med et blødt, sværmerisk Gemyt, der personlig var afholdt af Gustav III. Efter at være bleven Officer avancerede han til Major i Fortifikationen, men tog allerede 1789 sin Afsked. Det fik skæbnesvanger Betydning for ham, at hans Fader sluttede sig til Kongens Modstandere. Faderens Had imod Gustav III smittede Sønnen, hvis Uvilje imod Kongen yderligere forøgedes ved Rygter om, at hans Fader svævede i alvorlig Fare. Hertil kom Begejstring for den franske Revolutions Ideer, og da han 1791 blev bekendt med Anckarstrøm, lod han sig forlede til at deltage i Sømmensværgelsen imod Gustav III. Efter dennes Mord blev han anklaget som medskyldig i dette, og skjønt han under Forhørene angav adskillige af de medsammensvorne, blev han (Maj 1792) dømt til at miste Ære, Liv og Gods. Dødsdommen formildedes dog til livsvarig Landflygtighed. Han flyttede da til Danmark, hvor han købte en Landejendom, Skovlyst i Hørsholmegnen, og levede her med sin Hustru, Maria Vilhelmina f. Linnerhjelm, og en Svigerinde. Sit Navn havde han forandret til Frederik Classøn. Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], der i denne Tid lærte ham at kjende, omtaler ham med megen Sympathi. Han levede i landlig Stilhed, indtil Aaret 1800 bragte politiske Kriser over Norden. Det blev under den Spænding med England, som da udviklede sig, overdraget ham af Regeringen at organisere Landstormen i en Del af Sjælland og at lede forskellige Anstalter til Kystens Forsvar, men af Hensyn til den mistænksomme Gustav IV, med hvem den dansk-norske Regering søgte at staa paa en god Fod, mente den at maatte betyde ham, at han skulde forlade Danmark (1801). Han tog da Ophold i Lybek [Lübeck]. Her oplevede han Fransk mændenes Erobring af denne By i Slutningen af 1806, han blev fængslet, men dog frigivet efter kort Tids Forløb. Nogle Aar derefter vendte han atter tilbage til Danmark, blev naturaliseret som dansk Undersaat og levede under sit oprindelige Familienavn i Kjøbenhavn indtil sin Død, 23. Maj 1823. — Den Interesse, hans Personlighed vakte her i Landet, forøgedes ved, at han optraadte som lyrisk Digter. Nogle Smaadigte af ham optoges i »Charis« 1799, og nogle Digte fik, oversatte paa Dansk, Plads i »Tilskueren«. Ogsaa udgav han en Samling Digte i Kjøbenhavn under Titel »Små skaldestycken« (1816), ligesom han leverede Bidrag til »Dagen«. Men større digterisk Værd har denne hans Produktion dog ikke haft. En Søn af ham har været Officer i den svenske Hær.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Horn, Frederik, 1708—81, Digter og Jurist

Af Julius Paludan

Frederik Horn var en Søn af Toldkontrollør Lars Nielsen H. (død 1735) og Margrethe Simonsdatter og fødtes i Nykjøbing paa Falster 7. Jan. 1708. Fra Skolen her, af hvilken han for Resten en Tid var udvist formedelst et Sammenstød med en Lærer, blev han Student 1728 og var en af de faa yngre, der stærkt paavirkedes af Holberg. Under Navnet »Frands Hansen, Drejer i Helsingør« udgav han 1731 »Somnium poëticum eller en poetisk Drøm«, et vidtsvævende og usammenhængende satirisk Digt, der begynder med Forsvar for Satirikerens Kald, som sammenlignes med Præstens, men derefter polemiserer mod alle Tidens Fejl, lige fra Forgudelsen af Latinen og Grammatikken, fra Kvindesæder og Moder, Forlovelser og Dueller indtil Komplimenterne, Skjødehundene og Studenternes Kaarder. Mere poetisk Værd have de 4 satiriske Æredigte, der indlede hans »Somnium« og, vistnok under Paavirkning af Gratulationsverset i Holbergs »Skjæmtedigte«, parodiere højtravende Poeters mythologiske Ordskvalder, Fuskerfejl i Vers, Puristernes obsolete eller selvdannede Ord (i Folkevisetone med Omkvæd: »Men Sandhed i Heima har ingen Sted Hyld«) samt Anagrammer og poetiske Kunstlerier. Her opgiver han ogsaa de kjedelige Alexandrinere og rimer ganske frit og let. Denne litterær-kritiske Satire, hvori H. har sin Styrke, fortsættes i hans anden (? Digtenes kronologiske Orden er ikke sikker) Digtsamling fra samme Aar, især i Fortalen og det første og bedste Digt, »Poesiens Misbrug«, uden at han dog som [Reenberg](#) eller [Sorterup](#) efter Boileaus Mønster »sigter paa nogen i Særdeleshed« eller nævner Navne. »Apologi for det danske Sprog imod de danske« vidner om Digterens varme Følelse for Modersmaalet og minder i Indklædningen om »Erasmus Montanus« og »Jean de France«. Her udtaler han stærkest sin Beundring af Holberg:

*»Den danske Pufendorf, den danske Grotius,
den anden Huitfeldt i vort Dannemarks Arkiver,
en dansk Virgilius, en dansk Ovidius,
din Ligemand, om ej din Mester, Molière!
Det danske Sprog ved ham igjen paa Fode kom.«*

De 2 sidste Digte, »Testament over lille Soldan« (en Hund), der bl. a. satiriserer over Gravvers, og »Docti male pingunt«, mod Pedanter m. m., ere lige ubetydelige i Æmne og i Udførelse.

Det var aabenbart mere H.s varme Hyldest af Holberg end Evnen til at træde i Mesterens Fodspor, der i Samtiden skaffede ham Navn af »Hans Mikkelsens Abe«; thi hans Talent er meget begrænset og bevæger sig væsentlig inden for det gamle, moralsk-satiriske Læredigts Ramme. De sammen med »Somnium« trykte »Epigrammata varia« hæve sig ikke over Tidens almindelige Fabrikgoods af denne Art, og hans »Lykønskning til [Christian VI's](#) og Sophie Magdalenes Salving« (1731) er affattet i en Art prosaisk Lapidarstil med pedantiske Ordspil paa Navnene Dania og Diana, der kunde have afgivet en passende Gjenstand for hans egen Satire. Med den første Ungdom lagde han ogsaa klogelig Poesien paa Hylden, og bevarede han end sine litterære Interesser, saa forsømte han derover ikke Fagstudierne, skjønt han maatte opholde sig fjærnt fra Universitetet som Informator, bl.a. maaske paa Gurrehus, hvor han efter eget Udsagn skrev nogle af Satirerne. Da den nye Fundats af 1732 fordrede Specimina og Attestata for de studerendes Flid, nedsendte han 1734 fra Tønsberg, hvor han den Gang levede, sit »Forsøg til et veloptugtet og veloplært Barn« (trykt 1735), en ufuldendt Opdragelselære, der viser ikke ringe Belæsthed og antyder flere af de Principper, som senere udvikledes af Rousseau, [Basedow](#) og Campe. Fra samme Tid stammer hans 1748 udgivne »Cede majori ..., hvorledes man efter Politik og Politesse skal kjende og erkjende Overmænd«, en lidt sprænglærd Dialog om Betydningen af Rang, Stand og Værdighed i Omgangslivet.

Imidlertid var H. blevet en dygtig Jurist og anset Sagfører, 1739 Højesteretsadvokat. At det ogsaa her var ham en Trang at klare sig sin Stilling theoretisk, derom vidne hans »Meditationer over Prokuratorprofessionen« (1737), et filosoferende Forsvar for denne da ilde ansete Stand, og de samtidig affattede, men først 1743 trykte »Meditationer angaaende Vidners Examination«. Hans andet Ægteskab (8. Juli 1744), med Mette Sophie f. Torm (f. 1722 død 1791), Datter af Kjøbenhavns Borgmester og Politimester Erik Jensen T., førte ham imidlertid ind paa den praktiske Embedsbane, i

det han 1751 adjungeredes og 1761 efterfulgte sin Svigerfader i Embedet. 1750 var han indtraadt som Medlem af Theaterdirektionen, da den danske Skueplads lagdes under Magistratens Styrelse; men om hans Virksomhed i denne Stilling, der skulde synes at maatte ligge godt for hans Anlæg og Tilbøjeligheder, have vi intet andet Vidnesbyrd end det lille Forsvar for Skuepladsen, han 1754 udgav under Titelen: »Sinceri Gjensvar paa Hypocritæ Skrivelse imod Komediegang«. Det er en trivielt moraliserende Imødegaaelse af Pietismens sædvanlige Indvendinger mod Skuespil, som hist og her, bl. a. i Fortalen, der er underskreven »Frands Hansen, Kokkedreng«, temmelig tibeændig søger at slaa ind paa den satiriske Tone. S. A. afgik H. fra Direktionen, men tiltraadte den atter 1761 for nogle Aar, stadig vistnok uden at kunne udrette synderligt under de fortvivlede Forhold, hvormed Theatret havde at kæmpe i Magistratens Styrelsestid. Samtidig blev H. Justitsraad og overtog 1766 tillige Fattigdirektionen; men for den administrative Virksomhed synes han ikke at have egnet sig. Han led desuden af Podagra og kom bedre paa sin Plads, da han 1771 ombyttede Politi- og Kommunalstyrelsen med Posten som Justitiarius i den af [Struensee](#) nyoprettede Hof-og Stadsret. Han døde som Konferensraad 25. Maj 1781 og efterlod en talrig Børneflokk.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Iversen, Johannes Erasmus, 1713—55, Musiker

Af V.C. Ravn

Johannes Erasmus Iversen gik først den studerende Vej, men ofrede sig siden ganske for Musikken. Opfyldt af patriotisk Iver og af Begejstring for sin Kunst virkede han som Dirigent og Komponist, som Lærer og udøvende Musiker utrættelig for Udviklingen af Musiksansen hos det københavnske Publikum ved Midten af det 18. Aarhundrede. Især gjorde han sig fortjent ved at indføre regelmæssige offentlige Koncerter, som han foranstaltede i Forening med nogle andre Musikdyrkere, og som 1744, efter at de havde bestaaet i o. 4 Aar, førte til Oprettelsen af »det musikalske Societet«, en Institution, der paa en Gang var Musikforening og Konservatorium, og hvis musikalske Ledelse blev overdraget til I. som Selskabets Koncertmester. Efter at Societetet i 1749 var gaaet over Styr, stiftede I et nyt »Collegium musicum«, til Dels bestaaende af Elever, som han selv havde uddannet, men da han snart derpaa fik Ansættelse som Kantor ved vor Frue Skole, standsede vistnok Kollegiets Koncerter, og han vides senere kun ved enkelte Lejligheder at være traadt frem for Offentligheden som Koncertgiver. Fra hans Koncertvirksomhed kjendes Titleerne paa flere Kantater af ham, deriblandt »Forsynstempelet«, opført i Anledning af Salvingsfesten 1747. Som Kantor ved Latinskolen komponerede han ligeledes en Del Kantater, især til Brug ved Universitetsfesterne, f.Ex. en Sørgekantate over Dronning Louise og en Kantate i Anledning af Dronning Juliane Maries Indtog, begge fra 1752. Et af de sidste Arbejder, han opførte, var Sørgemusikken over Holberg, til hvem han havde staaet i venskabeligt Forhold. Han døde selv Aaret efter, 1755, kun 42 Aar gammel, efterladende sig en ung Enke og 4 Børn. [...] Henriette Antonette f. Dahlmann, som han havde ægtet 1747, giftede sig i 1758 2. Gang med Politisekretær Christian Henrich Melchior.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Jahn, Ferdinand Heinrich, 1789—1828, Officer, Historiker

Af S.A. Sørensen

Ferdinand Heinrich Jahn er født 5. Febr. 1789 i Neumünster, hvor hans Fader, Caspar August J., var Apotheker. Moderen hed Albertine Georgine f. Lesser. J. nød privat Undervisning i Hjemmet indtil sit 13. Aar, da han, der følte Lyst til at blive Søofficer, sendtes paa en længere Koffardifart for at lære praktisk Sømandskab. Forskjellige Omstændigheder traadte dog hindrende i Vejen for hans Optagelse paa Søkadetakademiet, og 1803 lod han sig indskrive som Rekrut i Generalkvartermester Binzers berømte Feltjægerkorps, senere Guidekorpsset, der kom til at udgjøre et Led af den i 1808 oprettede Generalstab. Aaret efter blev han Jæger i Korpsset, og 1805 forfremmedes han til Fændrik og blev ansat ved en anden Elitetrop, den af General Ewald kommanderede 1. slesvig-holstenske Bataillon let Infanteri (1808 holstenske Skarpskytter, 1816 holstenske Jægere, 1820 lauenborgske Jægere). 1807 var det hans Agt at indstille sig til Officersexamen ved et af Militærinstitutterne for at opnaa Anciennitet i Hæren, hvilket dog forhindredes ved de indtraadte Krigsbegivenheder, men Ewald, der, ligesom Binzer før ham, havde fattet stor Forkjærlighed for den livfulde, lærelystne og pligtopfyldende Yngling, tog sig af hans Affærer, og ved Udgangen af Aaret indløb der en Resolution fra Kronprinsen, hvori det hed, »at Fændrik J. i Betragtning af udmærket Tjenstiver, Kundskab og god Konduite skal fritages for Examen og udnævnes til virkelig Sekondlieutenant«. I de følgende 10 Aar førte J., der 1812 avancerede til Premierlieutenant, et bevæget og omflakkende Soldaterliv. Med sin Afdeling drog han fra Ejderen til Øresund, tilbage fra Sjælland til Nordtyskland og endelig til Frankrig. I Træfningerne ved Bornhøved og Sehested 7. og 10. Dec. 1813 havde han fundet Lejlighed til at lægge personligt Mod og godt taktisk Blik for Dagen, og hans i Aarene 1808, 9, 13 førte Dagbog viser, at han var Soldat med Liv og Sjæl. Ved Hjemkomsten fra Frankrig 1817 til Garnisonen i Kiel var det imidlertid aabenbart, at alle Drømme om krigersk Hæder for lange Tider maatte skrinlægges, og Erkjendelsen heraf har maaske nok været medvirkende Drivefjeder til, at J. med al sin iboende Energi nu kastede sig over et andet Felt, den historiske, til en Begyndelse særlig krigshistoriske, Forskning, der saa godt harmonerede med hans stærkt udviklede patriotiske Følelse og dannede som et Komplement til hans hidtidige Gjerning.

Litterær Interesse og Syssel havde indtil da dog ikke været J. fremmed; han havde under Opholdet i Frankrig begyndt at oversætte paa Tysk forskjellige Ting saa vel af Holberg som af Ingemann, for hvilken sidste han følte stor Sympathi, men det første større Skridt paa den nye Bane var Stiftelsen af et Tidsskrift, der kunde bidrage til at vedligeholde og fremme det aandelige Liv i den danske Hærs Officersstand — et Forsøg, der gjentagne Gange havde været gjort, men lige saa ofte var strandet. Tidsskriftet, der fik Navn af »Magasin for militær Videnskabelighed«, udkom allerede med sin 1. Aargang 1818. Det slog godt an, samlede en ret talrig Stab af Medarbejdere og viste sig i Modsætning til sine Forgængere i Besiddelse af en mærkelig Livskraft, i det det under vexlende Navne og Forhold saa at sige uafbrudt er blevet fortsat til vore Dage. J. var Hovedredaktør og den, der fortrinsvis drog Læsset. Til Medredaktør havde han sikret sig Kapitajn J. A. Fibiger [...], der efter J.s Død endnu o. 20 Aar førte Tidsskriftet videre paa den af J. kyndig udstukne og grundlagte Vej. 1820, s. A. som J. udnævntes til Kapitajn, udkom »Historie om Kalmarkrigen« og 1822 »Historie om Danmarks Deltagelse i Trediveaarskrigen«, tilsammen under Fællestitelen »Grundtræk til Christian IV's Krigshistorie«, en paa omfattende Forstudier, mest dog efter trykte Kilder, baseret Redegjørelse for, hvorledes Christian IV havde været som Hærfører og Statsmand. Dette Værk, i hvilket den folkelige Konges Eftermæle værnedes mod fremkomne nedsættende Angreb, vakte Opsigt. Det var første Gang her til Lands, at en militærkyndig havde taget større krigshistoriske Begivenheder op til Behandling; Sproget var livfuldt, Fremstillingen klar og skarpsindig i Form og Indhold. Dets Fremkomst bevirkede, at J. fra nu af udelukkende kunde hellige sig Historiens Dyrkning. [Frederik VI](#), der allerede fra Udgivelsen af det ovennævnte Tidsskrift, som han havde fundet Behag i og ydet pekuniær Støtte, synes at have haft sin Opmærksomhed henvendt paa den unge Historiker, lod ham nemlig 1823 stille à la suite i lauenborgske Jægerkorps og kalde til Kjøbenhavn paa gunstige økonomiske Vilkaar med det Hovedhverv at udarbejde en Haandbog i dansk Krigshistorie for de sidste 4 Hundredeaar. Programmet for J.s Arbejde undergik imidlertid med Kongens Billigelse snart en betydelig Ændring og Udvidelse. Ved den rastløse Flid og Udholdenhed, hvormed J. — samtidig med at han redigerer Tidsskriftet, holder Foredrag for Garnisonens Officerer over den middelalderlige Hærordning og udvider sit historiske Syn ved Studium af Klassikerne i Grundsproget — granskede i

de nu let tilgængelige Arkiver og Bibliotheker, blev der indbragt ham et saa stort Udbytte, at han i 1825 kunde lade Indledningen til Haandbogen udkomme som selvstændigt Værk under Titel: »Almindelig Udsigt over Nordens, især Danmarks, Krigsvæsen i Middelalderen«, medens der i Steden for Haandbogen skulde træde en Danmarkshistorie, politisk og militært betragtet, i 6 Bind, Saaledes at de 2 første omfattede Tiden under Unionskongerne, de 4 næste henholdsvis Christian IV's, [Frederik III's](#) og [Christian V's](#), [Frederik IV's](#) og [Frederik VI's](#) Regeringstider. Disse større Arbejder skulde det dog ikke forundes J. at fuldføre. En tyfoid Feber rev ham bort i hans Manddomskraft, kun 39 Aar gammel, just som han havde Manuskriptet til Unionstiden færdig indtil Kong Hans' Død. Dette hans Hovedværk blev paa Foranstaltning af den fornævnte Fibiger med flere Venner udgivet 1835. Der fandtes tillige blandt hans efterladte Excerpter, Afhandlinger og Udkast et større Manuskript paa o. 60 Ark, hvori Danmarks politiske Historie fra Sigurd Snogøje til Valdemar Atterdag var behandlet. Dette Arbejde, som maaske var bestemt til at danne Indledningen til Unionshistorien, paatænkte Sønnen, [...] Jens Harald Fibiger J., at udgive, men han maatte opgive Planen paa Grund af et for ringe Subskribentantal.

»J.s tidlige Død«, siger en af vore ansete Historikere, »bragte ganske sikkert den historiske Videnskab et stort Tab. Ikke blot havde J. udfoldet en stor Produktivitet i det korte Tidsrum af 10 Aar, gennem hvilke hans Forfattervirksomhed havde varet, men der viste sig en stadig Fremgang i hans Granskning, en Bestræbelse for ad alle Veje at trænge ind i Studiet, hvorfor han t. Ex. yderligere befæstede sine Kundskaber i Latin, raadspørger og undersøger Oldsager og læser den klassiske Oldtids Historieskrivere. Selv den Ligevægt, som man endnu savnede i hans Opfattelse og Behandling, fordi hans fyrige Temperament rev ham hen, og fordi hans Fantasi med dens romantiske Tilbøjelighed kom i for stærk Bevægelse, vilde J. i Aarenes Løb sandsynligvis have kunnet vinde, uden at den velgjørende Varme, som stadig ledsager ham, derved tabtes.«

J. var Medlem af det kgl. svenske Krigsvidenskabsakademi, af det skandinaviske Litteraturselskab og af det kgl. danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog. 1814 havde han ægtet Eleonore Hedevig Fries, en Datter af praktiserende Læge C.G.F. i Preetz. Han døde 29. Juli 1828 og ligger begravet paa Garnisons Kirkegaard i Kjøbenhavn.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Kemp, Johan Gottfried, 1751—95, Skuespiller

Af Arthur Aumont

Johan Gottfried Kemp, hvis Forældre vare Toldbetjent Johan Peter K. (begr. 29. Juli 1773) og Inger f. Graae (død 31. Jan. 1795), døbt 30. Nov. 1751 i Kjøbenhavn, blev 1772 Student og debuterede Aaret efter 2. Nov. som Frontin i »De 3 Friere«. Ved sine rige Naturgaver mere end ved flittigt Studium blev han en af Publikum yndet og af Kjendere — bl.a. [Rosenstand-Goiske](#) og Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] — anset Fremstiller af stærkt komiske Figurer, som han med sin naturlige Løjerlighed gjorde sjælden levende; K. spillede baade Henrik- og Arv-Roller, bedst vistnok de sidste, ligesom ogsaa hans »pantsatte Bondedreng« og Jacob Skomager i »Jeppe paa Bjærget« roses stærkt. Hans Kunstnerbane af brødes brat: formedelst letsindig Omgang med en funden Pengepungs Indhold afskedigedes K. af Hensyn til Skuespillerstandens borgerlige Anseelse; han optraadte sidste Gang 16. Jan. 1792 som Lars i »De Vonner og Vanner«. Der tilstedes ham — nominelt hans Moder — en lille Understøttelse af Theaterkassen, og 22. Nov. 1795 døde K. i meget smaa Kaar. Han var gift med Magdalene Margrethe f. Møller (begr. 11. Okt. 1784, 28 Aar gammel).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Knudsen, Hans Christian, 1763—1816, Skuespiller

Af Arthur Aumont

Hans Christian Knudsen, hvis Forældre vare Mursvend Knud Christensen og Anna Kirstine Hansdatter, fødtes i Kjøbenhavn 4. Marts 1763 og bestemtes til Faderens Haandværk, men snart viste Theaterlysten sig hos ham. Overskou fortæller — efter en Gisning af Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] —, at K. allerede som Murerlærling fremstillede sig hos Kammerherre [Warnstedt](#) for at faa Lov til at prøve i en Henrik-Rolle, og at han, da Warnstedt afviste ham paa Grund af hans Mangel paa Kundskaber, skaffede sig Ansættelse som Pagetjener ved [Arveprins Frederiks Hof](#); [Werlauff](#) fortæller i sine Erindringer, at K. som Mursvend under et Arbejde paa Sorgenfri Slot brækkede sit ene Ben, og at denne Ulykke blev Anledningen til, at Arveprinsen lærte K. s muntre Lune at kjende og antog sig ham. Hvorom al Ting er, K., der ved et Par Forestillinger paa Fredensborg Slots Theater havde behaget de høje Herskaber meget, havde, da han kom til Theatret, Hoffets mægtige Protektion i Ryggen, og den kunde ogsaa gjøres nødvendig, thi de allerfleste Skuespillere sammensvore sig mod denne »Kalkslager og Tallerkenslikker«, som de spotvis kaldte K.; de protesterede hos Warnstedt mod hans Antagelse som Aktør, men denne henviste blot de vrede Skuespillere til Arveprinsen. Da de saaledes ikke ad den lige Vej kunde hindre K.s Debut, søgte de ad Krogveje at skade ham og udsprede Rygter om, hvor talentløs han var, men ved sin Debut 14. Dec. 1786 som Oldfux i »Den Stundesløse« slog K. selv sine Modstandere dette Vaaben af Hænderne: hans frejdige Lune indtog ganske Publikum, og selv Rahbek, der ivrig havde agiteret mod K., anerkjendte strax hans store Evner og saa i ham en Mand, der kunde komme til at spille Holberg med hans egen Aand, men samtidig gjorde han opmærksom paa, at K. ikke altid agtede paa »Grænselinjen mellem det latterlige og det overdrevne, imellem komisk Natur og Karikaturen«. Denne Strid mellem Lunets Frodighed og Kaadhedens Udskejelser fulgte K. paa hele hans Kunstnerbane, og jo fastere han følte sig i Publikums Yndest, des mindre nøjeseende blev han i Valget af sine Midler. Dog Kaadhedens Udslag skæmmede heldigvis sjælden eller aldrig K.s Udførelse af de virkelig betydelige Opgaver, men havde han faaet en ubetydelig Rolle, og var Stykket tillige daarligt, viste han ingen Respekt for Helhedsindtrykket, men paatrængte sig hyppig ved ligefremme Bajadsstreger Publikums Opmærksomhed; og hans Venners Advarsler gjorde lige saa lidt Indtryk, som at [Schwarz](#) og Rosing som Instruktører i 1800 med tydeligt Sigte paa K. opfordrede Direktionen til at skride ind mod den om sig gribende Buffokunst.

Trods sine store Fejl var K. en komisk Karakterskuespiller af meget høj Rang; han besad den sjældne Gave at kunne med lige ægte Midler kalde Latteren som Graaden frem, og han anvendte denne i Fremstillingen af en Række Jødefigurer, hvis Overflade han gav, dog vel at mærke uden at ty til Overdrivelser, Latteren i Vold, medens det følelsesfulde Indre rørte til Taarer. Blandt disse kan nævnes Baruk i »Embedsiver«, Pinkus i »De aftakkede Officerer«, Jøden i »Rejsen til Ostindien«, Moses i »Kinafarerne« og fremfor alle Schewa, Hovedpersonen i Cumberlandss Skuespil »Jøden«; i denne sidste Rolle fremstillede han ypperlig Brydningen mellem den jødiske Races medfødte Sparsommelighed og det menneskelige Hjertes iboende Hjælpsomhed. I det hele udtrykte han mesterlig Kampen mellem Natur og Vane, mellem Pligt og Tilbøjelighed; i »Dragedukken« stred hans Skomager Olsen en haard Dyst mellem Sulten og Faderkjærligheden, og i »Gulddaasen« kunde hans Faldsmaal, der saa længe færdedes paa lyssky Veje, næppe begribe, at nogen vilde hjælpe ham op i det ærlige Dagslys. [? - Faldsmaal var iflg ODS en bøde man kunne pålægges, hvis man ikke indfandt sig som vidne i en retssag].

K. besad en meget smuk Sangstemme, og han vidste at bruge den paa den mest indsmigrende og bedaarende Maade; intet Under derfor, at han fik en Mængde Roller i Syngestykker, f. Ex. Tomaso i »Domherren i Milano«, Johan i »Ungdom og Galskab«, Saft i »Sovedrikken«, Leporello i »Don Juan« og Michelli i »De to Dage«. Særlig i den sidste fejrede han en stor Triumf, i det han atter her havde Lejlighed til at fremstille Brydningen mellem forskellige Følelser, nemlig mellem Michellis naturlige Angest for, at hans List skal opdages, og hans viljestærke Bestræbelse for at synes ganske rolig i den farlige Situation. K. havde ogsaa et betydeligt Repertoire i Holbergs Komedier; her kunde han ret af Hjærtens Lyst tumle sig i de lavkomiske Jødefigurer, derimod lod hans Lune sig ikke bringe ind under den Disciplin, der kræves til Henrik-Roller; dog vil hans geniale Oldfux i »Den Stundesløse« altid sikre ham en Plads blandt den danske Scenes Holberg-Skuespillere.

Uden for sin Skuespillervirksomhed øvede K. en omfattende patriotisk Gjerning, dels opflammende, dels godgjørende. Allerede ved Christiansborg Slots Brand 1794 og ved Kjøbenhavns store Ildebrand Aaret efter havde han givet Beviser paa sit Mod og ved sin Uforfærdethed frelst Menneskeliv, men langt større og betydningsfuldere blev hans Virksomhed, da Krigens Ulykker brøde ind over Danmark. Da den engelske Flaade i Marts 1801 stod ind gennem Sundet, opdannede han Kjøbenhavnernes Mod ved 3 Aftener i Træk (26.—28.) fra Scenen at foredrage patriotiske Sange, og det lykkedes ham, der derved erhvervede sig Tilnavnet »Fædrelandets frivillige Sanger«, at meddele sin Begejstring til Folket. Efter Sæsonen optog han Arbejdet for at lindre de Saar, Krigen havde slaaet, og gav rundt om i Landet Aftenunderholdninger til Fordel for de saarede og de faldnes efterladte. Da Landets Ulykker efter 1807 voxede, gjenoptog og øgede ogsaa K. sine Bestræbelser. Det var ikke Smaasummer, han indsamlede, i alt 257.533 Rdl. foruden 30.000 Rdl., som indkom ved Salget af Kobberet »Fædrenelandsk Kirkegaard«, han udgav. Der tilstodes ham til Løn for hans patriotiske Virksomhed Beneficeforestillinger, og han fik først i 1801 Medaillen pro meritis, som han efter nogen Modstand fik Lov til at bære ved Fremsigelsen af en Benefice-Epilog, og senere i 1809 Danebrogsordenens Hæderstegn.

[Arveprins Frederik](#) viste K. sin vedvarende Bevaagenhed ved 1795 at give ham skriftligt Tilsagn om Bestillingen som Færgemand ved Jægerspris, naar den daværende Færgemand døde; Arveprinsens Løfte fik 1797 kongelig Stadfæstelse, og 1802 udnævntes K. til Færgemand, en Bestilling, han dog atter 1811 afstod. Forinden havde han i Nærheden af Jægerspris rejst en Støtte af Sandsten med følgende Inskription: »Hædersminde for d. 2. April 1801«.

K., der i Tillid til sit kraftige Helbred havde budt sig selv mange Anstrængelser, var en endnu midaldrende Mand, da han begyndte at skranke; han vilde ikke undergive sig alvorlig Lægebehandling og heller ikke mindske sin sceniske eller sin patriotiske Virksomhed. Ingen anede derfor 27. Nov. 1815, da han spillede Arianke Grovsmeds i »Den politiske Kandestøber«, at det var sidste Gang, han viste sig i en Rolle; ved sin Beneficeforestilling 16. Dec. indskrænkede han sig til at fremsige en Epilog, og paa sin 53 Aars Fødselsdag, 4. Marts 1816, døde han. Der blev ham en Begravelse til Del saa stor og ærefuld som ingen Skuespiller hverken før eller senere. — K. var gift med Anne Lucie f. Lax (f. i Kjøbenhavn 2. Maj 1765, død 5. Dec. 1847).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Kraft, Ole, 1753—93, Rektor

Af S.M. Gjellerup

Ole Kraft er født 11. Okt. 1753 i Kjøbenhavn, hvor Faderen, der bar samme Navn, var Kjøbmand. 1768 kom han i Aalborg Latinskole, hvorfra han blev Student 1771. 1775 blev han theolog. Kandidat, 1778 Konrektor i Aalborg, 1779 Magister og 1781 Rektor i Horsens. I denne By traadte han i Forbindelse med det lille russiske Hof og holdt Mindetale baade over Prinsesse Elisabeth 1782 og over Prins Alexis 1787. 1788 blev han Rektor ved Odense Skole og Professor ved Gymnasiet. Han døde 10. Nov. 1793. »Han var«, skriver en af hans Disciple fra Odense, »en ung Mand af Talent, æsthetisk Smag, Fyrighed, Klogskab og gode Talegaver for Kathedret og for Prædikestolen, den han ofte besteg. Han var meget yndet af Disciplene og i Besiddelse af disses Tillid.« Foruden 3 Disputatser har han udgivet en Række Skoletaler og Programafhandlinger. 1783 havde han ægtet Frederica Carolina Lederer (død 1846), Datter af C.F. L., Hofmedikus ved det russiske Hof i Horsens.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Kraft, Peder, 1711—64, Landsdommer, Forfatter

Af Julius Paludan

Peder Kraft var en Søn af [...] Oberst Even Pedersen K. og var født 10. Avg. 1711 i Norge. Han hørte i sin Studietid til den Kreds af unge Mænd, der paavirkedes af Holberg, og konkurrerede 1738 til den første af denne udsatte Pris for smukke danske Vers. Hans Læredigt »Menneskets Ufor nøjelighed i sin Stand« opnaaede imidlertid hverken Prisen eller Æren af at blive trykt i de Holbergske Samlinger, men han udgav det selv mange Aar efter, 1759. Et andet ubetydeligt didaktisk Digt i Alexandrinere, »De ugifte Folks Fordele for de gifte«, skrev K. 1744, mærkelig nok oprindeligt som Bryllupsvers. 1742—43 oversatte han det første Par Aargange af det engelske moraliserende Tidsskrift »Spectator«, et af Forbillederne for den populær-filosofiske og almenoplysende Litteraturretning, som Holberg vakte Opmærksomhed for. K.s Forsøg slog dog lige saa lidt an som de tidligere Oversættelser af den hamborgske »Patriot« og Dalins »Svenske Argus«, men udmærker sig i alt Fald ved et godt Sprog, om ikke ved overlegen kritisk Indsigt; i en Note betegnes Shakspeares [Shakespeare] »Othello« som »en slet Tragedie, hvor Helten græder for sit Tørklæde, som var stjaalet«. Imidlertid beredte disse Oversættelser Vej for selvstændige danske Arbejder som [Jørgen Riis](#)' danske »Spectator« og Holbergs »Moralske Tanker«, begge 1744.

1745 gik K. over i praktisk juridisk Virksomhed som Kancellisekretær, blev Aaret efter Landsdommer paa Sjælland og Møen og 1747, maaske ved Holbergs Indflydelse, tillige Godsinspektør ved det gjenoprettede ridderlige Akademi i Sorø, hvor hans Fætter Professor [Jens Kraft](#) samtidig virkede. 1752 udnævntes han til Justitsraad, men tog Afsked som Inspektør 1760 og døde 3. Febr. 1764. Han var gift med Birgitte f. Borthuus, Datter af Postinspektør Severin B., og synes at have været en formuende Mand, der bl. a. ejede Herregaarden Katstrup (Raschenberg) ved Tissø.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Kunzen, Frederik Ludvig Æmilius

Af V.C. Ravn

Frederik Ludvig Æmilius Kunzen hørte til en Musikerslægt, som oprindeligt stammede fra Omegnen af Leipzig. Saa vel Bedstefaderen, Johan Paul K., som Faderen, Adolph Carl K., vare ansete Musikere, den første en fortræffelig Komponist og Orgelspiller, den sidste især udmærket som Klavervirtuos. Æ.K. fødtes 24. Sept. 1761 i Lybek [Lübeck], hvor hans Fader var Organist. Han begyndte allerede som Barn at komponere, men Faderen syntes ikke om, at han skulde være Musiker, og K. beklagede i senere Aar, at han ikke i Hjemmet havde faaet nogen egentlig Undervisning. Efter sin Faders Død kom han 1781 til Kiel for at studere ved Universitetet der. Det juridiske Studium formaaede dog ikke at svække hans Interesse for Musikken. Han fik en Ven i en af Professorerne, Musikenthusiasten C.F. Cramer, der knyttede ham til sig som Medarbejder ved forskellige musikalske Foretagender og var den, som først henledte Offentlighedens Opmærksomhed paa ham ved at omtale ham i sit Tidsskrift, »Magazin der Musik«. I Cramers Hus kom K. i Berøring med daværende Kapelmester ved Hofteatret i Rheinsberg [J.A.P. Schulz](#), et Bekjendtskab, som fik afgjørende Indflydelse paa hele hans følgende Løbebane. Schulz omtaler, at han i 1784 hos Cramer ofte havde Lejlighed til at beundre K.s Færdighed paa Klaveret, hurtige Nodelæsning, brillante og smagfulde Fantaseren, hans grundige Indsigt i Kompositionen, som han havde erhvervet sig ved egen Flid, hans mange forskellige Slags Udarbejdelser, med ét Ord: hans store Geni. K. var netop, efter at have fuldført Kompositionen af en Samling »Geistliche Lieder« af Cramers Fader, den tidligere Hofpræst i Kjøbenhavn [J.A. C.](#), i Færd med at komponere Musik til [Klopstock](#)s »Hermann u. die Fürsten«, og Schulz fandt navnlig i dette Arbejde saa umiskjendelige Beviser paa kunstnerisk Begavelse, at han raadede K. til at opgive Universitetsstudiet og udelukkende hellige sig til Musikken. K. bestemte sig da til at blive Musiker og til at forsøge sin Lykke i Kjøbenhavn, hvor han ankom ved Paasketid 1785.

Blandt de Mænd, der her toge sig af den unge fremmede og indførte ham i de ledende musikalske og litterære Kredse, var Musikvennen og Filanthropen Bärens, Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], hvem K. tidligere var truffen sammen med i Kiel, og Skuespilleren Rosing. Hans første danske Arbejde var Musikken til Rahbeks Sørgekantate over Grev [O. Thott](#), der blev udført paa Universitetet 17. Nov. 1785. Ikke længe efter udgav han en Samling »Viser og lyriske Sange« (1786), hvortil Rahbek havde valgt Texterne blandt Storms, Thaarups, [Prams](#), [Baggesen](#)s, Ribers og andre af Tidens mest yndede Digteres Poesier. I det hele gjorde han sig hurtig bekjendt ved en livlig og alsidig musikalsk Virksomhed. Han gav Undervisning i Sang og Klaverspil, optraadte som Klavervirtuos i »det harmoniske Selskab« og fik allerede 1786 opført et Par større Lejlighedskompositioner i denne fine Koncertforening, ligesom han det følgende Aar dirigerede de aristokratiske Koncerter i det [Schimmelmanske](#) Palais, ved hvilke [Schulz](#)' »Athalie« blev udført. Fra en noget tidligere Tid var en »malerisk og rig« Musik til [Ewalds](#) »Fiskerne« i tysk Bearbejdelse af Sander. Efter at der ved Nytaarstid 1789 var udkommet en Samling Musikstykker af ham under Titel »Zerstreute Compositionen für Gesang u. Clavier«, hvoriblandt især en interessant Behandling af Burgers »Lenore« tiltrækker sig Opmærksomheden, debuterede han 31. Marts s. A. paa en glimrende Maade som dramatisk Komponist med Operaen »Holger Danske« (af Baggesen), der vakte overordentligt Bifald, men fremkaldte den bekjendte litterære [Fejde](#), som havde til Følge, at K.s geniale Musik blev skrinlagt for bestandig efter nogle faa Opførelser.

K. havde for at opnaa en fast lønnet Stilling søgt en Plads i Kapellet som Akkompagnatør, men fik den ikke. Efter det nye Nederlag, som »Holgerfejden« beredte ham, blev han led og kjed af at være her. [Schulz](#), der i 1787 var kommen til Kjøbenhavn som Kapelmester, gav ham da det Raad at tage til Berlin, og med Anbefalinger til Kapelmester Reichardt rejste han saa ogsaa der til mod Slutningen af 1789 og høstede en Del Bifald baade som Klaverspiller og Komponist, men uden at der aabnede sig Udsigt for ham til at bane sig en Vej, hvorfor han i Efteraaret 1791, da der tilbød sig en Stilling som Musikdirektør ved det nye Theater i Frankfurt a.M., modtog denne og endelig fik Lejlighed til at prøve sine Evner som Leder af en større musikalsk Virksomhed. I Frankfurt forelskede han sig i Sangerinden Johanna Margaretha Antonetta Zuccarini, der blev hans Hustru. Det var her, han skrev sit friskeste og mest populære Syngestykke, »Vinhøsten«, som gjorde megen Lykke og efterhaanden blev spillet rundt om i Tyskland. Han var dog ikke selv helt tilfreds med denne Musik, som han »af Lokalaarsager« havde behandlet temmelig let, »for den store Hobs Gane«, og omarbejdede den

senere for den danske Skueplads. Da hans 3-aarige Engagement i Frankfurt var udløbet, blev han ansat ved Theatret i Prag, hvor hans Ophold dog blev endnu kortvarigere. Schulz maatte nemlig i 1795 nedlægge sit Embede paa Grund af Sygelighed, og da Kongen overlod til ham selv at vælge sin Efterfølger, foreslog han K., der saaledes atter kom til Danmark for at blive her Resten af sit Liv.

De Aar, K. tilbragte i Tyskland, kunde det se ud, som hans tidligere saa frodige Talent stod noget i Stampe, men i Virkeligheden undergik det paa denne Tid, især paavirket af Mozarts Geni, en betydningsfuld Udvikling. Ved sin Tilbagekomst til Kjøbenhavn var han en fuldt færdig Kunstner, der stod paa Højdepunktet af sin Tids musikalske Viden og tekniske Uddannelse og var opfyldt af Kraft og Lyst til at virke i sin nye Stilling. Lykken, som før havde svigtet, begunstigede ham nu. Syngestykkerne »Hemmeligheden«, »Vinhøsten« i dets omarbejdede Skikkelse (begge fra 1796), »Dragedukken« (1797), Operaen »Erik Ejegod« (1798) vare lutter Sejre. Fra disse frugtbare Aar ere ogsaa Oratoriet »Opstandelsen« (1796) og den ypperlige Musik til [Baggesens](#) Hymne »Skabningens Halleluja« (1797) foruden andre, mindre betydelige Værker.

Under K.s første Ophold i Kjøbenhavn opstod der et inderligt og fortroligt Venskabsforhold mellem ham og [Baggesen](#). »Holger Danske« udarbejdede de i Fællesskab, medens de laa paa Landet om Sommeren, K. i Lyngby, Baggesen i Ordrup. Digteren havde den Gang fattet Planen til en Trias af musikalske Dramer, i hvilke han vilde forsøge at udføre den tyske Æsthetiker Sulzers Ideer om, hvorledes en Opera burde være, med Benyttelse af et klassisk, et romantisk og et historisk Æmne. Efter »Holger Danske« skrev han »Erik Ejegod«, som oprindeligt var bestemt for [Schulz](#), men paa Grund af dennes Sygdom gik i Arv til K. »Arions Lyre« eller »Trylleharpen« skulde egentlig have været det første Led i Rækken, men voldte Digteren Vanskeligheder, saa at kun Planen, den 1. Akt og nogle Brudstykker af det øvrige forelaa, da Baggesen i 1789 begyndte sit urolige Rejseliv, og der blev i lang Tid ikke tænkt synderlig paa dette Stykke, som det var en Aftale, at K. skulde komponere. Denne, der efter Opførelsen af »Erik Ejegod« var utaalmodig efter at frembringe en ny Komposition for Scenen og tillige nærrede det Ønske at faa et modnere Værk end sin »Fest der Winzer« opført i Tyskland, fik nu det uheldige Indfald at anvende Baggesens paabegyndte Arbejde til en tysk Operatext og lod de manglende Partier udarbejde af en Omgangsven ved Navn Kleiber, der var ansat i Rentekammeret og gav sig af med at skrive tyske Vers. Det var Meningen, at Stykket, der, overført til den skotske Sagntid, fik Navnet »Ossians Harfe«, og angaaende hvis Tilblivelsesmaade K. for at bevare sin Medarbejders Anonymitet iagttog en vis Hemmelighedsfuldhed, skulde oversættes eller omarbejdes paa Dansk med Benyttelse af K.s til de tyske Ord komponerede Musik, og Thaarup paatog sig dette Arbejde, men traadte tilbage, da Baggesen lovede at fuldføre sin »Trylleharpe« til K.s Musik. Dette lykkedes ham dog ikke, og Resultatet var, at K. og Baggesen, der atter rejste til Udlandet, for lang Tid bleve Uvenner. Imidlertid kom »Ossians Harfe«, uden at Baggesen fik noget at vide derom, paa Scenen baade i Wien og Hamborg [Hamburg]. Musikken var smuk, men Texten elendig, hvorfor Stykket faldt ynkelig igjennem. En Del af sit Arbejde, som han selv satte megen Pris paa, fik K, senere Anvendelse for i Syngestykket »Kjærlighed paa Landet« (1810), en Art »Pasticcio«, hvori ogsaa blev optaget enkelte Numre af et Par ældre Arbejder fra hans berlinske Periode, »Der dreifache Liebhaber« og »Die böse Frau«. Intet af K.s Syngespil eller andre sceniske Værker efter »Erik Ejegod« opnaaede en lignende Succes som dette og hans foregaaende Arbejder, men han vedblev ikke desto mindre ufortrødent at skrive for Theatret; vi nævne eksempelvis Syngestykkerne »Naturens Røst« (1799), »Min Bedstemoder« (1800) og »Hjemkomsten« (1802), Musikken til Sanders lyriske Skuespil »Eropolis« (1803), til Dramet »Hussiterne« af Kotzebue (1806) og det fædrelandske Skuespil »Gyrithe« (1807) samt Syngestykket »Husarerne paa Frieri« (1813). Medens der af hans ældre Værker for Scenen udkom Klaverudtog, der rigtignok kun give et blegt og ufuldstændigt Billede af Originalerne, blev der af hans senere Arbejder kun trykt enkelte Brudstykker, ved hvis Valg han formedelst Tidernes Ugunst saa sig nødt til at foretrække det lette og fattelige for vanskelige Ting af større Betydenhed. Af hans talrige Kantater o.l., hvoriblandt foruden de tidligere anførte maa fremhæves Thaarups »Jubelhymne« (1801) og [Høegh-Guldbergs](#) »Erobreren og Fredsfyrsten« (1802), er kun »Skabningens Halleluja« i sin Helhed bleven kjendt i videre Kredse.

K. var en intelligent og myndig Kapelmester, der forstod at hævde Orkestrets Ry, paa samme Tid som hans nøje Fortrolighed med Sangens Kunst kom Theatret til fortrinlig Nytte. Som Komponist udmærkede han sig især i det musikalske Lystspil, hvis Personer han havde et godt Greb paa at karakterisere, og hvor han ret fandt Lejlighed til at udfolde den ædle Følsomhed og det smagfulde

Lune, der hørte til hans Talents bedste Egenskaber. Hans Stil var flydende og let, rig paa Melodi, der dog ikke er fri for Trivialiteter og undertiden skæmmes af alt for haandgribelige Reminiscenser; Sprogbehandlingen er som oftest mønsterværdig.

I 1809 udnævntes K. til Professor, og han nød senere den Ære sammen med Cherubini og Spontini at blive optaget som udenlandsk Medlem af det kongl. svenske musikalske Akademi. Trods disse Udmærkelser blev hans Sind mere og mere bittert. Han led af Hypokondri og var yderst pirrelig. »Hans Ulykke var«, skriver en af hans Venner om ham, »at han følte alt for dybt, hvad der forekom ham urigtigt, uskjønt, uædelt, og at han da ytrede sine Følelser og Tanker med alt for megen Bitterhed.« Men han var ogsaa Gjenstand for andres saarende Udtalelser. Man begyndte at finde ham gammeldags, uforstaaende over for det nye, uretfærdig mod de yngre og gav sin Misfornøjelse Luft paa en alt andet end fin og skaansom Maade. Kuhlau offentliggjorde endog nogle Kanoner, i hvilke han ikke blot gjorde Nar ad K.s Musik, men ogsaa ad hans Næse. K. var derfor ikke uden Grund forbitret paa Kuhlau, hvem han tidligere havde støttet, og hans Vrede vendte sig tillige mod [Baggesen](#), da denne overdrog Kuhlau at komponere sit langt om længe fuldførte Operadigt »Trylleharpen«. Kort forinden Stykket skulde opføres, udgav P. Hjort sit famøse Skrift, hvori han beskyldte Baggesen for at have plagieret Texten til »Ossians Harfe« [...], og det kom i den Anledning til en Forklaring mellem Baggesen og K., der begge vare syge og i høj Grad nervøst ophidsede. Det pinlige og bevægede Optrin mellem de to fordums Venner endte med en Forsoning, men K. døde samme Aften, 28. Jan. 1817, ramt af et Slagtilfælde. Hans Hustru, som han efterlod tillige med 2 Sønner, levede endnu mange Aar. Hun afgik ved Døden 6. Okt. 1842.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Ladiges, Hinrich, 1731—1805, Sukkerraffinadør, er født i Altona

Af C. Nyrop

Hinrich Ladiges er født i Altona; Faderen, der fulgte ham til Danmark, hed Ditmer L. 1752, da han altsaa endnu var meget ung, fik han Eneret til at være Sukkerraffinadør i Aalborg og Viborg Stifter med Forpligtelse til at anlægge et Raffinaderi i hver af de 2 Stiftsbyer. Regeringen tillod ham dog at blive staaende ved kun at anlægge et Raffinaderi i Aalborg, og allerede 1757 forlagde han sin Virksomhed her fra til Kjøbenhavn, hvor han fra 1776 drev endog 2 Raffinaderier, sit eget i Naboløs og det vestindisk-guineiske Selskabs, som han købte; det laa bag Børsen. Han blev herved en af de rigeste Mænd her i Landet og efterlod sig o. 1.500.000 Rdl. K. (i Nutidens Penge o. 4 1/2 Mill. Kr.), og heraf testamenterede han 800.000 Rdl. K. (o. 2 1/2 Mill. Kr.) til Velgjørenhed i Kjøbenhavn, Saaledes at Almindeligt Hospital, St. Hans Hospital, Fødselsstiftelsen og det almindelige Fattigvæsen hver fik o. 200.000 Rdl. K. Han døde ugift 4. Marts 1805.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lafrentz, Joachim Henriksen, —1744, Amtmand

Af G.L. Wad

Joachim Henriksen Lafrentz, Søn af Henrik L. i Næstved, blev Student fra Herlufsholm 1693 og findes 1699 som Hovmester for Preben Schinkel immatrikuleret ved Ridderakademiet i København, ved hvilket han 1703 søgte at blive Sekretær. Hvorledes han er kommen ind paa den diplomatiske Vej, vides ikke; 1724 ansattes han som Kancelli- og Legationssekretær ved Gesandtskabet i Paris, hvor han fungerede i adskillige Aar (til 1731), rigtignok uden synderligt Held, da han, uagtet sin Tjenstiver, ved sin Taktløshed idelig begik Sottiser [dumme, tåbelige, uartige udtalelser]; omsider udnævntes han 1733 til Amtmand paa Island, fik 1737 Justitsraads Titel og døde 17. Jan. 1744. L. er utvivlsomt en af de Personer, som Holberg sigter til i sin 439. Epistel, hvor han [lettere ironisk] omtaler 2 berejste Mænd, som forstode at tilegne sig en saadan Udtale af det franske, at ingen kunde skjelne dem fra indfødte Parisere.

Tilføjelse

Epistel 439 menes af Billeskov Jansen at være rettet til P.F. Suhm [se om Suhm i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], for han skriver at epistlen (i modsætning til de andre) har påviselig adressat. Men Billeskov's bemærkning kan diskuteres. Holberg diskuterer i epistlen et emne, som givetvis har haft Suhm's interesse, men den åbenbare stilistiske pointe er at epistlen netop *ikke* er rettet til én specifik læser, men til mange. Epistel 439 tager sig, hvad formen angår, fuldstændig ud som alle de andre epistler, der jo har en anonym læser, adressatens '****' = tekstens 'Min Herre'. Se Billeskov's kommentar - i hans udgave af Holberg's epistler - hvor der er mange nyttige realoplysninger.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lahde, Gerhard Ludvig, 1765—1833, Kobberstikker

Af Ph. Weilbach

Gerhard Ludvig Lahde var Søn af en Skrædder i Bremen og født der 19. Okt. 1765; han kom i Guldsmeddelære i Kiel, og da han var bleven Svend, rejste han med Cl. Ditlev Fritsch [...] til Kjøbenhavn for at uddanne sig til Kunstner (1787). Her fik han Adgang til Kunstakademiet, vandt 1790 den mindre Sølvmedaille, lagde sig efter Kobberstikkerkunsten, fik nogen Understøttelse fra sin Fødeby Bremen, vandt 1791 den store Sølvmedaille og 1792 den mindre Guldmedaille for et Kobberstik efter Guercino. Derefter var det hans Agt at vende hjem til Bremen, men han betænkte sig, opnaaede dansk Indfødsret i 1792 og knyttede sig siden med varm Følelse til sit nye Fædreland. Hans Forsøg paa at faa Stipendium og paa at blive agreeret ved Akademiet lykkedes ikke, da han ikke vilde følge dets Opfordring til at konkurrere til den store Guldmedaille. Han havde nemlig, som det synes, nok at bestille med at udføre Portrætter, som han tegnede og graverede sirlig og net; saadanne tegnede eller malede Portrætter i mindre Format ernærede i den Tid med Lethed sin Mand, da de traadte i Steden for Nutidens Fotografier. 1799 blev han Hofkobberstikker og fik i de følgende Aar flere Gange Understøttelser af Fonden ad usus publicos. Allerede 1796 kunde han ægte en smuk Landsmandinde, Charlotte Dorothea Eleonore Werner, hvis Fader var Skomager i Kjøbenhavn, men hun døde allerede 1803. Efter en kort Udenlandsrejse med offentlig Understøttelse købte han et Hus i Kjøbenhavn, hvorfra han, der var en klog Forretningsmand, drev en vistnok fordelagtig Kunsthandel med sine Kobberstik, og havde yngre Kunstnere som Senn og Eckersberg til at tegne og male for sig. Da han gjerne viste sit »patriotiske« Sindelag, som man den Gang sagde, forstod han at vælge Æmner, der havde Øjeblikkets Opmærksomhed for sig, f.Ex. Slotsbranden 1794, Kjøbenhavns store Ildebrand 1795, Begivenhederne i 1801 og 1807, Thorvaldsens Værker, Klædedragter i Kjøbenhavn (»Det daglige Liv i Hovedstaden«, 1818). Desuden udgav han »Samling af fortjente Mænds Portrætter« (12 Portr., 1798—1801) og flere Rækker Fortegningsværker. Undertiden var Indtægten, eller en Del deraf, bestemt til veldædigt Øjemed. I 1820 indgik han sit andet Ægteskab, med Marie Tonnum af dansk Herkomst. I sine senere Aar mistede han en Del af sin Formue ved uheldige Ejendomskjøb og døde 29. Nov. 1833 efter Aaret før at være ramt af et Slagtilfælde.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lahn, Johan Matthias, 1728—1802, Handskemager og Legatstifter

Af C. Nyrop

Johan Matthias Lahn er født i Hamborg [Hamburg] 10. Dec. 1728 af fattige Forældre. Om Faderen, der døde i L.s tidlige Barndom, vides intet, men Moderen, Margrethe f. Dibbern (f. i Neumünster 1681, død i Odense 1769), giftede sig 2. Gang med en Musikant Christian Schaaf ved de holstenske Kyrasserer, der snart efter forlagdes til Odense, hvor hendes Søster og Svoger, Trompeter Wolmer ved det samme Regiment, ved Flid og Dygtighed samlede en Formue, væsentlig ved at sy Handsker og forhandle dem. De toge L. til sig og oplærte ham, først i Musik, saa at han efter i 1746 at have faaet Lærebrev i at »blæse Trompet og slaa Hærpavker« blev Trompeter ved Regimentet, og derpaa i Handsketilvirkningen. Efter deres Død overtog han 1763 som Universalarving deres Gaard, Handel og hele Formue med den Forpligtelse, at Gaarden skulde blive en Stiftelse. Han forlod nu Regimentet og udviklede ved stræng Orden og Økonomi i saa væsentlig Grad sin Virksomhed, at han snart handlede med Handsker ikke alene paa Tyskland, men paa Holland, Triest og Livorno. Forholdene bleve saa store, at der efter hans Død fandtes 16.000 Par færdige Handsker og en Kassebeholdning paa 15.000 Rdl. For øvrigt var den godgjørende og gudfrygtige Mand, der foruden Musik elskede Læsning, saa korpulent, at han fra sit 42. Aar kun forlod sit Hus for om Søndagen at gaa i Kirke, men ogsaa herpaa maatte han fra sit 57. Aar renoncere. Han døde dog først næsten 74 Aar gammel 1. Okt. 1802, og ugift, som han var, efterlod han ikke alene Gaarden, men hele sin Formue til velgjørende Øjemed. Han oprettede Legater for fattige Borgere i Odense, for fattige Enker efter saadanne og for ugifte Piger af Embeds- og Middelstanden, men den største Del af hans Efterladenskaber tilfaldt sammen med Gaarden den endnu bestaaende Lahnske Stiftelse for hjælpeløse Børn, der traadte i Virksomhed paa hans Fødselsdag i 1804.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Landorph, Hans, 1689—1748, Amtmand

Af G.L. Wad

Hans Landorph, Søn af Assessor i Kancellikollegiet og Generalfiskal Jørgen L. [...] og Cathrine Mejer, blev Student 1707, Sekretær i danske Kancelli 1711, Vicelandsdommer i Fyn 1715, Kancelliraad 1716, senere Justitsraad, virkelig Landsdommer 1719, Amtmand over Nykjøbing Amt [Nykjøbing på Falster] 1722, Etatsraad 1731, adlet 1734. Efter sin Moder, der havde ægtet Kancelliraad Hans Daniel Ahlefeldt til Baadesgaard, arvede han denne Gaard med Gods; men ved sin Pragtløst, slette Husholdning og alt for store Godhed mod sine Bønder ødelagde han sig endog i den Grad, at han i sin Pungenød gjorde sig skyldig i Falsk; ved en Kommissionsdom af 1738 blev han da fradømt Embede og Ære, men fik dog 1739 Oprejsning i sidstnævnte Henseende; selvfølgelig toge Kreditorerne hele hans Ejendom. Hans Hustru, Magdalene Christine f. Lützow (døbt 19. Nov. 1709, gift 29. Marts 1729), Datter af Gehejmerraad Henning Ulrik L. til Søholt, fik en aarlig Pension af 100 Rdl., af hvilken de kummerlig levede i Nykjøbing, hvor L. døde 1748 (begravet 13. Maj).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Landsberg, Barthold Nicolai, 1668—1740, Officer

Af C.O. Munthe

Barthold Nicolai Landsberg fødtes i Holsten; Forældrene vare Ritmester Gerhard Conrad L., af kurlandsk Æt, og Helene Engel v. Høvel. L. blev 1687 Sergent ved et nyoprettet gevorbent Infanteriregiment i Norge, blev 1690 Fændrik og 1699 karakt. Kapitajn ved samme Regiment, var fra 1695—98 (?) i fransk Tjeneste ved »Royal Danois«, men beholdt dog herunder sin Stilling som Fændrik ved Regimentet i Norge, blev 1700 tillige Chef for et Reservekompagni af akershusiske nationale Infanteriregiment, men blev 1702 ved Bytning Kompagnichef ved det Regiment, hvor han hidtil havde staaet i Fændriksnummer. Blev 1709 Generaladjutant-Lieutenant hos Generallieutenant H.E. v. Tritzschler, fik s. A. Majors Karakter, blev 1713 Oberstlieutenant ved 2. thronhjemske nationale Infanteriregiment og fulgte dette under Felttogene i Holsten og Nordtyskland, indtil det kom tilbage til Norge i April 1716, beordredes derpaa til Frederikssten, optraadte de første Dage af Maj i Tistedalen med o. 500 Mand mod General Delwig og opholdt i 3 Dage hans Fremrykning med 3 svenske Regimenter Forstærkninger, siden — Natten til 4. Juli s. A. — afslog han med 300 søvndrukne og halv paaklædte Soldater Overfaldet paa den indre Borgerskanse mellem Frederikssten og Frederikshald. 1717 blev L. Kommandant paa Frederikssten og udholdt her med Hæder den 24 Dages Belejring, der endte med Kong Carl XII's [Karl 12.] Fald 11. Dec. 1718. 1 Artilleri- og 16 Infanterikompanier — 1.800 Mand — forsvarede Fæstningen mod o. 9.000 svenske under Kong Carls egen Ledelse. Fæstningen var ganske vel provianteret, men temmelig ubeskyttet i Tilfælde af Bombardement, og det krævede Anstrængelse i saa Maade at gjøre den forsvarsdygtig; Garnisonen bestod mest af hvervede Tropper, der benyttede enhver Anledning til at desertere, og Forsvaret blev derfor lidet aktivt, men var for øvrigt udholdende. Et svensk Forsøg paa at overrumple Borgerskansen mislykkedes, og den svage Besætning paa Fortet Gyldenløve opgav først efter en kraftig Modstand sin Post. Formentlig som Paaskjønnelse af hans Forhold under denne Belejring blev L. 30. Dec. s. A. Oberst; 1727 forflyttedes han som Kommandant til Frederiksstad, blev s. A. Brigader, 1733 Generalmajor, 1739 Generallieutenant, s. A. Ridder af Danebrog. Død 18. Febr. 1740. — Gift 1. (1708) med Kumerina f. Coucheron, Enke efter Major Hans Philip v. Berkenfeld (død 1691) og Datter af Oberst og Kommandant paa Bergenhus Willem C.; 2. (1727) med Catharina Margretha de Bruin (f. 1702 død 1753), Datter af Generalmajor Jacob de B. [...]. L. efterlod ingen Børn.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lembach, Niels, 1693—1750, Sorenskriver

Af H.J. Huitfeldt-Kaas.

Niels Lembach er formentlig født paa Frederikshald, hvor Faderen, Oluf Mikkelsen L., var Handelsmand. Efter at være bleven Student 1712 synes han først at have tænkt paa at blive Præst og antoges 1717 som Amanuensis hos Biskop [B. Deichman](#), i hvilken Stilling han fungerede ved Kirkeavktionerne i Akershus og Thronhjems Stifter. Dels under Paaberaabelse af de store Tab, han led paa sine Arvemidler ved Frederikshalds Brand og Belejringen 1716 og 1718, dels ved Biskoppens Intercession lykkedes det ham 1728 at erholde Bestalling som Sorenskriver paa Nedre Romerige efter Hans Wexelsens Død, der indtraf 30. Nov. 1730. I denne Stilling drev han baade selv ivrig paa Landbruget og opmuntrede andre dertil, til Dels ved Præmier, ligesom han i det hele søgte at oplære Bønderne i sin Nærhed til et ordentlig Jordbrug, hvilket skal have vist gode Resultater. Ogsaa ved sin Godgjørighed under Uaar og ellers samt ved sin Interesse for Husflid, hvis Produkter han i stor Maalestok indkjøbte, har han indlagt sig megen Fortjeneste. Han var en Elsker af Læsning, navnlig var Holberg, som han personlig kjendte, og med hvem han brevvexlede, hans Yndlingsforfatter; han skrev ogsaa selv Digte, især til Bondestandens Pris, hvilke han sang til sin Cither. Han boede længe paa Hof i Fet Sogn, men solgte denne Gaard 1748 og indlogerede sig paa Hemnæs i Høland, hvor han afgik ved Døden 2. Okt. 1750, 57 Aar gammel, uden Børn, efter at han i Avg. s. A. havde resigneret sit Embede mod Pension af Eftermanden. Han blev gift 27. Avg. 1732 med Maren Bendeke (f. 1 Jan. 1715 død i Febr. 1741), Datter af Kjøbmand Claus B. og Maren f. Must.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lindgreen, Ferdinand Ludvig Vilhelm, 1770—1842, Skuespiller

Af Edgar Collin

Ferdinand Ludvig Vilhelm Lindgreen fødtes i Kjøbenhavn 1770 (døbt 10. April) og var Søn af Konstabel i Marinen Thomas Jespersen og Hustru Johanne Hansdatter. Han gik i Roskilde lærde Skole sammen med en ældre Broder, der ligesom han antog Navnet L., og meldte sig, 18 Aar gammel, ved det kongl. Theater, hvor han blev antagen som Elev med [Fr. Schwarz](#) til Instruktør. Denne saa strax, at der boede ikke almindelige Evner hos den unge Mand og forberedte ham omhyggelig i 2 Aar. Efter første Gang at have betraadt Scenen 30. Jan. 1788 som Korist i »Cora« debuterede L. 19. Nov. 1790, efter lige forinden at være bleven Student, som Frontin i »Den forlibte Avtor og Tjener« og gjorde Lykke. Han vilde helst være optraadt strax i en Holbergske Rolle, men dette modsatte Schwarz sig, og først 20. Dec. s. A. fik L. sit Ønske opfyldt og spillede som 3. Debut Per Nielsen i »Den pantsatte Bondedreng«. For denne Rolle var han som skabt: han var slank, men kraftig bygget, noget under Middelhøjde, havde et bredt Ansigt, hvis store Træk kunde antage de mest forskelligartede Udtryk, og var fra Skoletiden saa fortrolig med den sjællandske Bondedialekt, at den saa at sige var gaaet ham over i Blodet, ja, at han egentlig aldrig helt kunde blive af med den. 8 Dage senere spillede han Henrik i »Maskeraden« og frapperede her ved at være lige saa forslagen, bevægelig og mundrap, som han havde været tossedum, lad og drævende i Per Niensens Rolle. Det var den gode, gamle Holbergske Komædie, man fik at se igjen, og alene ved disse 2 Roller vandt han Navn af en flink Komiker. Der var imidlertid den Gang saa dygtige Kunstnere ved Theatret, at hans Talent rimeligvis næppe vilde have faaet Tid til at udvikle sig saa hurtig og frodig, som Tilfældet var, hvis ikke Heldet var kommet ham til Hjælp, i det [Kemp](#) gik af (1792), og [Gjelstrup](#) ved sin Lunefuldhed gjorde sig mere og mere ildeset af Direktionen. Det var derfor et betydeligt Repertoire, der hurtig tilfaldt den unge Mand, og navnlig blev han stærkt anvendt i den ham saa kjære Holbergske Komædie. Der er næsten ikke et eneste af Mesterens Lystspil, uden at L. har medvirket deri, snart i de ubetydeligste, snart i de største Roller. Henrik'erne laa for ham lige saa godt som Arv'erne, hans Gert Westfaler skal man hverken før eller senere have set Mage til, Arlequin i »De usynlige«, Chilian i »Ulysses v. Ithacia« og Sganarel i »Melampe« nævnes som komiske Præstationer af første Rang, men Kulminationspunktet naaer han 25. Febr. 1805, da han første Gang spiller »Jeppe paa Bjærgen«. I denne Rolle havde han set Gjelstrup og bevarede trofast alle de geniale Smaatræk, hvormed denne havde udstyret Figuren; men hertil føjede L. alt, hvad han selv som ung havde afluret Bønderne paa »Bjærgen«, gjennemsyrede Figuren med hele sit rige Lune og vidste i et og alt at finde det adækvate Udtryk for Jeppe's mange skiftende Stemninger, var burlesk det ene Øjeblik for at blive næsten elegisk i det næste, men var bestandig naturtro og selv i sin Drukkenskab omsvævet af Gratierne. I det danske Theaters Historie staar L. overhovedet som en af de allerypperste Holberg-Fortolkere, stor i mange Roller, uovergaaet i enkelte.

Et Talent som hans var imidlertid for rigt, til at det ikke skulde kunne spænde over flere Felter, og derfor ser man da ogsaa L. anvendt i de mest forskellige Rolle-fag. Men hvor meget dygtigt han end ved sin Flid og Naturtroskab præsterede, kunde han dog i de alvorlige og rørende Roller — hvilke egentlig vare ham langt kjærere end de komiske — aldrig drive det til mere end Respektabilitet; hvad der her var ham imod, var hans lavstammede Figur, hans Sprog, der ikke var tilstrækkelig urbant, og en vis monoton Klynken, der hos ham skulde være Udtrykket for den dybere Følelse, men som forfejlede sin Virkning, fordi den ikke var ganske ægte. I den specifik danske Komædie var han derimod paa sin rette Hylde; her var alt hos ham Natur og Sandhed, og som særlig dansk — ikke kjøbenhavnsk — Skuespiller staar han maaske uovertruffen. Med sit ejendommelige Lune, der snart var tørt, snart sprudlende, kunde han som ingen anden spille fjøllede Knøse, onskabsfulde Karakterer, godmodige Sladderhanke, joviale Gamlinger og saligglade Drankere saa naturlig, til den Grad tagne paa Kornet, at de frapperede ved deres Natursandhed og gjorde den største Virkning. Som Exempler herpaa kan af hans omfattende Repertoire anføres: David i »De Vonner og Vanner«, Forvalteren i »Ægteskabsskolen«, Grip i »Den forladte Datter«, Jacquinet i »De to Grenaderer«, Trækom i »Gulddaasen«, gamle Rapid i »Den hjemkomne Nabob«, Magister Schnudrian i »Sorger uden Nød og Nød uden Sorger«, Jolivet i »Den afbrudte Rejse«, Jeremias i »Besøget«, Lasausseye i »De lystige Passagerer«, Tøraf i »Virtuosen«, Broder Sup i »Bødkeren«, Twastle i »Robinson i England« og Proprietæren i »Hr. Burchardt og hans Familie«.

I Juli 1817 blev han Instruktør; men skjønt han var et udmærket Mønster for dem, der vilde hellige sig hans Fag, og skjønt han med ubarmhjærtig Strængthed holdt sine Elever borte fra alle Overdrivelser og saa tæt som muligt op til Natur og Sandhed i Fremstillingsmaaden, savnede han dog for meget Aandsdannelse til hos andre at kunne vække Sansen for det skjønne. Glemmes skal det alligevel ikke, at han har haft sin betydelige Andel i at uddanne en saa fremragende Kunstner som J.L. Phister. Sit 50 Aars Jubilæum som Skuespiller fejrede han 1. Jan. 1838 som den gamle Skrædder i »Den hjemkomne Nabob«, men var allerede da kun en Skygge af sig selv, og 6. Dec. s. A. optraadte han sidste Gang som Broder Sup i »Bødkeren«. Ved Sæsonens Udgang trak han sig tilbage fra Scenen og døde 18. Juni 1842. — 1794 havde han ægtet Hedevig Sophie Hviding (f. 1777 død 1844).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lund, A(nna?) D(orothea?), —1759, Skuespillerinde

Af Arthur Aumont

Om A(nna?) D(orothea?) Lund, hvem den mundtlige Overlevering endnu adskillige Aar efter hendes Død nævnede som »den største Soubrette, den danske Skueplads har haft at fremvise«, vides meget lidt: hendes Pigenavn var Holst, hendes dramatiske Løbebane begyndte paa Theatret i »Bergs Hus« (14. April 1747), hun ægtede, formodentlig i Sept. eller Okt. 1749, en Mand ved Navn Lund, og hun døde — maaske som Enke eller skilt fra sin Mand — 29. Okt. 1759; det er alt. Om hendes Spillemaade vide vi kun, at hun »vandrede Naturens Spor«, som W.H.F. Abrahamson udtaler i sin »Samtale mellem Holberg og [Londemann](#)« om hende. Holberg selv gik strængt i Rette med hende, da hun i 1753 blandt de ivrigste intrigerede mod Mad. Rosenkilde [se om Mad. Rosenkilde i 'Holberg's Tordenbrev': [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]; hans Ord, der løde: »Mad. L. véd selv, hvorledes jeg tog hendes Parti, da andre talte om hende det, som hun nu taler om Mad. Rosenkilde«, give et lille Fingerpeg i Henseende til hendes Levned.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lund, Bjørn Christian, 1738—1809, Præst

Af L. KOch

Bjørn Christian Lund er født 8. Maj 1738 i Ølby (Ribe Stift), hvor Faderen, Hans Matthias L., var Præst, blev Student fra Viborg 1756 og tog theologisk Attestats 1759. Efter at have været Lærer ved Waisenhuset blev han 1767 resid. Kapellan i Store Heddinge og Sognepræst i Højrup og 1785 Sognepræst i Hellested. Død 4. Okt. 1809. Han ægtede 1. (1768) Anna Margrethe Braae og 2. (1787) Marie Barthold. — Som alle, der havde været i Berøring med Waisenhuset, var han herrnhutisk sindet. Han udgav bl. a.: »Forsøg til en Læseøvelsebog i den lutherske Lærdoms rette Forstand og Mening« (1794), om hvilken Bog Balle udtaler, at den er »ikke herrnhutisk, men Zinsendorfisk«, og at det vilde være »en sand Satire over al sund Smag og Fornuft at give Almuen en slig Bog i Hænde, som er opfyldt med saa megen lærd Gallimathias og forstyrrer saa ganske al Lys og Klarhed i de væsentligste Religionsbegreber«.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Lysholm, Christopher, 1715—73, Skolemand

Af P. Stolpe

Christopher Lysholm, Søn af Kjøbmand i Præstø Johan L. og Anna Elisabeth f. Kinch, er født 30. Jan. 1715. Tidlig forældreløs opdroges han hos sin Mormoder, en Kjøbmandsenke i Vordingborg, kom i Latinskolen der 1724 og blev Student 1731. Holberg fik Interesse for den fattige Student, lod ham korrigere nogle af sine Skrifter og skaffede ham en god Huslærerplads, [Hans Gram](#) aabnede sit Bibliothek for ham, og han oprettede en privat Latinskole, hvorfra han dimitterede mange. En Tid var han Korrektør hos Bogtrykker Høpfner [se om Høpfner / Høpfner i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] og redigerede dennes velskrevne Aviser. 1746 blev han Magister og 1747 uden Ansøgning, anbefalet af Holberg, Gram og de fleste Professorer som grundig og dygtig Lærer, udnævnt til Professor i Veltalenhed i Sorø, 1751 ogsaa i Historie og foredrog som saadan Samtidens Historie efter Aviserne. Efter eget Ønske holdt han den latinske Mindetale over sin Velgjører Holberg. Som Rektor i Roskilde fra 1761 indførte han latinske og danske Taleøvelser og fri Undervisning i Fransk. Disciplene knyttede han til sig ved Humanitet og Kiærlighed. Han har haft Blik for Betydningen af Realundervisningen og Oprettelsen af et norsk Universitet. Hans litterære Produktion indskrænker sig til Festprogrammer og latinske Lejlighedsdigte. Et saadant gav J. Baden Anledning til et haardt Angreb paa denne Digtarts Aandløshed, der kaldte alle litterære Tidsskrifter frem til L. s Forsvar, men kastede ham selv paa Sygelejet. Ved sin Død, 9. Jan. 1773, efterlod han saa stor Gjæld til Skolen, at Rektorpladsen maatte staa ledig i 2 Aar. 5. Avg. 1750 havde han ægtet Charlotta Amalia Esmarch (f. 8. Dec. 1729 død 5. Sept. 1803), Datter af Justitsraad Johann Marquard E. og Anna Catharina f. Meybusch.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Malling, Ove, 1748—1829, Historiker og Gehejmestatsminister

Af A.D. Jørgensen

Ove Malling var en Søn af Peder Pedersen M. og Charlotte Hylleborg f. Storm og født 10. Dec. 1748 paa Taarupgaard ved Viborg. Faderen købte Aaret efter Herregaarden Astrup i Salling, hvis Hovedbygning han opførte af ny, medens han forøgede og forbedrede Bøndergodset og afløste Bøndernes Hoveri mod en Pengeafgift. O.M. blev sammen med en ældre Broder undervist i Hjemmet, et Par Aar i Viborg Skole; han blev Student 1763 og theologisk Kandidat 1766; Faderen sikrede ham faa Aar efter et Præstekald (Vistofte), som han dog aldrig tiltraadte. Hans lærde Uddannelse var maadelig; han brugte ikke Universitetets Vejledning, men læste i Hjemmet, og sine Examinere tog han med liden Hæder. Derimod søgte han med Iver at uddanne sig saa fyldig som muligt paa egen Haand ved Hjælp af Faderens righoldige Bogsamling og senere som Huslærer hos Hofjunker Holger Sehested paa Jungetgaard, ligeledes i Salling. Faderen maatte ved denne Tid opgive sin Ejendom og tage Embede som Borgmester i Viborg.

M. følte sig især aandsbeslægtet med de litterære Bestræbelser, som den Gang udgik fra Sorø med [Sneedorff](#) som Hovedmand; han lagde sig efter Modersmaalets Behandling i bunden og ubunden Stil tillige med de historiske Videnskaber. En Sproglærer fra Strasburg [Strasbourg], der havde ført et omflakkende Liv, og som hans Fader havde udløst fra Militærtjenesten, havde tidlig vakt hans Interesse for de store Verdensbegivenheder, og paa de gamle jyske Herregaarde, der bevarede Minder om en Række Adelsslægter, saa vel som i det minderige Viborg var hans Sans for Fædrelandets Historie bleven rigt udviklet. Da han derfor endelig som Hovmester for Holger Sehesteds Sønner fik varigt Ophold i Hovedstaden, lagde han sig med Iver efter historiske Studier, medens han samtidig deltog i sine Lærlingers juridiske Øvelser, særlig under E. Colbjørnsens Vejledning. Han kom nu ogsaa i Forbindelse med de litterære Kredse, hvis Arbejder han tidlig havde følt sig tiltalt af, og hvis formaaende Midtpunkt efter Sneedorffs Død [Ove Guldberg](#) var blevet; det blev hans kjæreste Tanke en Gang selv at blive knyttet til Akademiet i Sorø. »Selskabet for de skjønnede Videnskaber« optog et Par Oder af ham i sine »Forsøg« (1774), og i Begyndelsen af 1776 opførtes et Syngespil af ham, »Belsor i Hytten«, der udmærkede sig ved sin lette Dialog og sit rene Sprog, men i øvrigt ingen Lykke gjorde.

[Guldberg](#) havde imidlertid særlig fæstet sin Opmærksomhed paa M.s Sysselsættelse med Fædrelandets Historie. I Forordningen om de latinske Skoler (af 11. Maj 1775) nævntes blandt Lærebøger, som skulde bruges, ved Siden af Guldbergs Verdenshistorie »en Samling af berømmelige og gode danskes, norskes og Holsteneres Handlinger, hvilken skal besørges udgiven«, denne Bog blev det overdraget M. at forfatte. Han fik en kongelig Understøttelse for at vinde Tid til at indsamle sit store Stof, og han maatte om Sommeren følge med Hoffet til Fredensborg, hvor han da levede sammen med Jacobi, Sporon og andre Skjønaander. Saaledes fremkom den navnkundige Bog: »Store og gode Handlinger af danske, norske og Holstenerere« (1777), senere udgivet i endnu 6 Oplag (til 1885) og oversat paa de 3 Verdenssprog. Planen, der var givet ham udefra, ordnede de historiske Minder om Personer og deres Handlinger, disse igjen efter deres moralske Karakter: Menneskekærlighed, Kiærlighed til Fædrelandet, Sindighed osv.; han ender med en Oversigt over de 2 Rigers Historie under Titelen: Store Fortjenester af Staten. Fremstillingen tilhører helt igjennem Forfatteren: »Hvad Fortællingerne selv angaar,« hedder det i Fortalen, »da har jeg for dem intet Mønster valgt; jeg har søgt at fremsætte enhver især saaledes, som jeg omtrent mundtlig vilde have fortalt dem for Folk af forskjellig Alder, naar jeg ønskede, at den unge skulde fatte, hvad jeg vilde sige, og den gamle ikke blive kjed af at høre til.« Derved opnaaede M. denne jævne og levende Stil, der gjorde hans Bog til en Folkebog for 2 Menneskealdere; faa andre have som den bidraget til at vække Fædrelandskjærlighed og sprede Kundskab om vort Folks Historie i vide Kredse.

Dette Værk banede M. Vej til et ret anseligt Embede; 27. Jan. 1777 udnævntes han til »Sekretær og Chef for det vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammerkancelli«, d.e. Kontorchef i Generaltoldkammerkollegiets Sekretariat. Her lærte man snart at sætte Pris paa hans klare Hoved og ualmindelige Arbejdsevne, særlig hans Lethed i at føre Pennen, og der blev i fuldt Maal lagt Beslag herpaa. Alt 1781 blev han tillige Kommitteret i Kollegiet (d.e. Deltager i de kollegiale Afgjørelser, med visse Departementschefsforretninger), 1797 Deputeret, fra 1801 ældste Deputeret, til 1809, da han

forlod dette Kollegium. Samtidig paalagdes der ham dog en Række andre, til Dels meget omfattende Arbejder. I Maj 1787 frattraadte han som Kontorchef for som Medlem og Sekretær at kunne træde ind i den da nedsatte Kommission »til at undersøge adskillige Poster, Handelen, Told- og Finansvæsen angaaende«. Denne Kommission, der var sammensat af Medlemmer af de forskellige Kollegier under [Schimmelmans](#) Forsæde, skulde forberede en Række gennemgribende Foranstaltninger, paa en Maade udfyldende dem, den samtidige store Landbokommission var sysselsat med. Herfra udgik Forarbejderne til de vigtige Love om en friere Korn- og Kvæghandel (1788), om Oprettelsen af en dansk-norsk Speciesbank (1791), om Extrapaaudet af 1789, Kreditoplagets Udvidelse (1793), Planen til Hovedstadens Gjenopbygning efter Branden 1795, de vigtige Grundsætninger for »et friere Handels- og Toldsystem«, der førte til den epokegjørende Toldlov af 1797, og Ordningen af Kjøbenhavns Fattigstyrelse efter udpræget moderne og humane Ideer (1799). I det nye Aarhundrede standsede dette store Reformarbejde, og Kommissionen optoges nu af det bedrøvelige Hverv atter og atter at paavise nye Indtægtskilder for den haardt betrængte Statskasse.

M. var ikke blot den, som førte alle disse Arbejder i Pennen, men han udførte ogsaa en Hovedpart af de vidtløftige Forarbejder, som udkrævedes for at sætte Kommissionen i Stand til at give sig i Lag med dem. Han blev desuden nødt til at føre adskillige af dem ud i Livet. Saaledes blev han valgt ind i Bestyrelsen for Speciesbanken og Depositokassen (1791—1804), ligesom han blev 1. Direktør for Kjøbenhavns Fattigvæsen (1799—1815). Men ikke nok hermed; hans ualmindelige Arbejdsevne blev samtidig taget i Beslag baade af Staten og Medborgere paa de forskjelligste Omraader. Fra 1783 valgtes han til Præsident for Landhusholdningsselskabet (indtil 1802); 1796—1811 var han Medlem af Kommissionen til Afbetaling af den Gjæld, som Hovedstaden havde paadraget sig som Følge af Ildebranden; 1801 dannedes efter hans Initiativ en Kommission for de kvæstede og de faldnes efterladte, hvis Midler bleve saa store, at den vedblev at bestaa hans Levetid ud; 1804—16 var han Medlem af Karantænedirektionen, der bl.a. udarbejdede en ny Karantæneforordning; 1807 blev han Medlem af og 1810 Præsident for den vigtige Kommission til Sjællands og Naboøernes Providering under Krigen osv.

Ved Siden af disse Hverv, der alle knyttede sig til Statens og Samfundets materielle Interesser, havde M. ingen Sinde tabt Interessen for sin Ungdoms Sysler, og da han blev ældre, søgte han ogsaa mere og mere at føre sine Forretninger over paa dette Omraade. Som Præsident i Landhusholdningsselskabet vakte han Opmærksomhed ved sin Veltalenhed; han kom snart til at føre Ordet ved alle festlige Lejligheder. Han blev ligeledes et ivrigt Medlem af den Kommission, som samlede og ordnede »Evangelisk-kristelig Salmebog« (1790—99); 1795 lod han sig overdrage Tilsynet med »Kamrenes forenede Arkiv«, hvad der gav ham rig Anledning til at lære de den Gang lidet paaagtede Skatte i vore Regeringsarkiver at kjende; 1803 blev han 1. Direktør for Fødsels- og Opfostringsstiftelsen og overraskede her sine Kaldsfæller blandt Lægerne med sine anatomiske Kundskaber. Endelig udnævntes han 1805 til Medlem af den da oprettede Direktion for Universitetet og de lærde Skoler. Denne sidste Stilling samlede fra nu af hans Hovedinteresse, medens han efterhaanden trak sig ud af sine tidligere Forretninger; 1809 forlod han Generaltoldkammeret og modtog samtidig Udnævnelse som kongelig Historiograf. Som Medlem, fra 1810 faktisk, 1817 ogsaa formelt 1. Medlem, af Universitetsdirektionen udfoldede M. en ikke ringe Virksomhed, særlig for Gjenoprettelsen af Sorø Akademi. Som Historiograf afgav han Betænkninger om videnskabelige Foretagender i Fædrelandets Historie, og flere saadanne skyldte ham deres Virkeliggjørelse, saaledes især Vedel Simonsens Rejser for at undersøge Landets Embedsarkiver. Selv syslede han i sin Fritid stadig med historiske Æmner, ligesom han i stor Udstrækning lod Dokumenter opsøge og afskrive. Da han 1822 blev valgt til Formand for det kongl. danske Selskab, paaskyndede han dets Arbejder og fik i Løbet af faa Aar flere Bind af dets Skrifter udgivne. 1823 blev han Chef for det store kongelige Bibliothek, med [Werlauff](#) som Bibliothekar; det fik i hans Tid en meget betydelig Udvidelse af sine Lokaler, i det Kunstammerets Etage nu omdannedes til Bogsal.

Det lykkedes dog aldrig M., om det ellers var hans Ønske, at slippe bort fra Statsstyrelsens mere materielle Sider. Da [Kongen](#) i Dec. 1813 saa sig om efter paalidelige Raadgivere i den vanskelige politiske Stilling, var M. blandt dem, han henvendte sig til som en Slags udvidet Statsraad, og han blev fra nu af Direktør for Rigsbanken (til 1818). 1815 blev han 1. Medlem af Kommissionen til Afvikling af Pengeforholdet til Norge. Da denne endelig afsluttede sine Forhandlinger (1820), syntes M. at skulle komme til Ro, men 9. Jan. 1824 udnævntes han ved Niels Rosenkrantz' Død til Gehejmestatsminister. I denne Stilling saa vel som i Universitetsdirektionen og ved Bibliotheket

forblev han til sin Død, 17. Nov. 1829, 81 Aar gammel.

Skjønt M. næppe var nogen egentlig fremragende Personlighed, maa han dog siges at indtage en betydelig Plads i den danske Embedsstand, særlig i Tiden før Aarhundredskiftet, ligesom han har indlagt sig varig Berømmelse i vor historiske Litteratur. I hans Embedsførelse fremhæves, ved Siden af den store Øvelse i at forme sine Tanker klart og overbevisende, en ualmindelig Evne til at lede en Forhandling, mægle mellem Modsætninger og vende alting til det gode. Som Menneske roses han enstemmig for sin vennesæle Karakter, sin utrættelige Hjælpsomhed og sit borgerlige Sindelag. Skjønt han naaede de højeste Ærestrin og Udmærkelser i Staten (Kommandør af Danebrog 1809, Storkors 1811, Gehejmekonferensraad 1812, Ridder af Elefanten 1826), vedblev han at være en jævn og let tilgængelig Mand; han var den første og ved Siden af [A.S.] Ørsted den eneste, som i Enevældens Tid blev Medlem af Gehejmestatsraadet og Ridder af Elefanten uden at være af Adel eller lade sig nobilitere.

O.M. ægtede 1781 Christiane Beck (f. 1761 død 1834), Datter af fhv. Plantageejer Jens B. og Louise Sophie f. Hagen. De havde 13 Børn, af hvilke de 10 naaede den voxne Alder, blandt dem [...] Arkitekt Peder M.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Matthiesen, Søren, 1653—1740, Regnebogsforfatter

Af Joakim Larsen

Søren Matthiesen var i mange Aar Klokker ved Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn og tillige Lærer i Regning. Han udgav 2 mindre og en større Regnebog, af hvilke den sidste («Compendium arithmeticum eller Vejviser, hvorved man paa korteste og netteste Maade kan ledsages til Regnekunstens rette Brug«, 1680) har bevaret hans Navn i et kjendt Mundheld til vore Dage. Den skulde være fuldstændigere og indeholde mere praktiske Opgaver end tidligere Regnebøger. Fuldstændigheden naaedes bedst; thi den indeholder et omfattende Stof, endogsaa geometriske og algebraiske Opgaver, men ordnet efter rent udvortes Hensyn med et Utal af Afdelinger og Underafdelinger, en Behandlingsmaade, der i det væsentlige holdt sig langt ind i det 19. Aarhundrede; thi [Cramers](#) Regnebog indeholder i Princippet intet væsentligt nyt. Bogen udkom i mange Oplag, 1747 med Tillæg af Professor C. Horrebow, og særskilt tryktes 1721 de snurrige Formularer i dens Slutning. For øvrigt synes S. M. at have været en alt andet end uegennyttig Karakter. Uagtet han var en rig Mand, skaffede han sig Indtægt ved at lukke Folk op paa Rundetaarn; men da han ikke førte Tilsyn med dem, skete der Forstyrrelser ved det astronomiske Observatorium, hvorfor Professor J. Rasch 1713 klagede over ham til Konsistoriet. Han fik en Irettesættelse, men den frugtede ikke; thi 1716 førte Professor [P. Horrebow](#) Klage over »adskillige Enormiteter, som S. M. øvede ved det runde Taarn«. Ved Ildebranden 1728 brændte hans Gaard, og han begik da den Vandalisme at bruge de fleste af de Runestene, som siden 1652 havde staaet ved Trinitatis Kirke, til Grundstene for det nye Hus, han lod opføre, saa at der af 13 kun blev 4 tilbage. — Hans Hustru hed Maren f. Banjer.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Maurenbrecher, Johan Gabriel, 1746—1801, Præst

Af A. Jantzen

Hvor meget Holberg end i sine Komedier driver Gjæk med Navnet »Maurenbrecher«, tilhører det dog en velagtet og gammel Postmesterslægt i Düsseldorf. Her blev M. født 13. Dec. 1746. Han studerede i Duisburg og Leiden og kom i 24 Aars Alderen til Kjøbenhavn; i 2 Aar — »de tungeste i mit Liv«, skriver han selv — hjalp han ved Prædike-tjenesten i tysk-reformert Kirke. Hans Familie kaldte ham imidlertid tilbage til hans Fædreland, hvor han saa i 9 Maaneder havde en ringe Kapellanplads i Nærheden af Aachen og derefter i 11 Aar et Sognekald i Brien ved Kleve. Han klagede over den øde Egn, fjærn fra al Omgang med ligestillede. 1784 blev han kaldet til Præst ved reformert Kirke i Kjøbenhavn. Hans Prædikener i Tidens Smag vandt meget Bifald i de første Aar, og flere af dem udkom ogsaa i dansk Oversættelse. 1792 opholdt han sig 9 Maaneder i Holland. Han døde i Kjøbenhavn efter langvarig Sygdom 27. Marts 1801, efterladende som Enke Mathilde Catharine f. Ham fra Kleve, med hvem han havde været gift siden 1778.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Müller, Frantz Heinrich, 1732—1820, Kemiker, Apotheker og Porcellænsfabrikant

Af C. Nyrop

Frantz Heinrich Müller er født 17. Nov. 1732 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader, af samme Navn, var Materialforvalter ved Holmen; Moderen var Øllegaard Christiane f. Ehlers. 1746 kom han i Lære hos Apotheker J.D. Cappel [...], og den Skole, han gennemgik hos denne dygtige Mand, der interesserede sig for Kemi og Mineralogi, blev af Betydning for hans Liv. 1754 rejste han til Upsala [Uppsala], Norge og Harzen paa Mineralogiens Vegne, og 1760 blev han Guardein ved den af Kjøbenhavns Bank oprettede Mønt, hvor han fortsatte de »praktiske Forelæsninger«, han havde begyndt i Apotheker Cappels Laboratorium ved Frederiks Hospitals Apothek.

Bankens nye Mønt fik dog kun ringe Virksomhed, og 1767 blev den nedlagt, hvad der kom M. meget ubelejligt, da han i Tillid til den opnaaede faste Stilling havde giftet sig; hans Hustru var Anne Cathrine f. Holm (f. 20. Juni 1743 død 24. April 1822), Datter af Stads- og Garnisonskirurg i Nyborg Thomas Nicolai H. og Cathrine Lucie f. v. Lengercken. Efter stort Besvær fik han nu (1768) Bevilling som Materialist og Laborant en gros, men herved kom han paa spændt Fod med Apothekerne, og saa tog han i 1773 farmaceutisk Examen (med Udmærkelse) for selv at blive Apotheker, først som Forpagter af Waisenhusapoteket (1773—85) og derpaa (1785—95) som Ejer af Christianshavns Apothek. Den flittige og ivrige Mands Virksomhed begrænsedes dog ikke hertil. Lærde Venner hædrede ham (1780) ved Valg som Medlem af Videnskabernes Selskab, i hvis Skrifter han skrev en Række tekniske, væsentlig metallurgiske, Afhandlinger, Avtoriteterne udnyttede hans omfattende kemiske Kundskaber ved at afkræve ham en Række Erklæringer, og velsindede Medborgere gave ham forskjellige Hverv; 1788—91 var han saaledes Meddirektør og Kasserer ved det da nyoprettede Understøttelsesselskab »Borgervennen«.

Den Berømmelse, der er knyttet til hans Navn, skyldes dog væsentlig den Omstændighed, at han er den kongl. Porcellænsfabriks Skaber. Efter flere Aars Experimenteren var det lykkedes ham at fremstille haardt Porcellæn. I 1774 udstedte han derfor en »Indbydelse til et Participantskab i en dansk Porcellænfabrik«, og trods store Vanskeligheder kom Fabrikken Aaret efter i Stand, hvad der i høj Grad frydede Datiden; det kongl. Landhusholdningsselskab sendte ham sin store Guldmedaille. Gjennem sin Svoger Lægen Theodor Holm, adlet Holmskjold [...] [se note om Holmskjold i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#), s. 285], der den Gang var Kabinetssekretær hos Enkedronning Juliane Marie, opnaaede han den uundværlige høje Protektion, der bl. a. gjorde, at Fabrikken 1779 overtoges af Staten, ved hvilken Lejlighed M. med Justitsraads Titel udnævntes til den kongelige Fabriks Inspektør og modtog en emaillet Gulddaase med 1.000 Rdl. i. Da Fabrikens Styrelse efter Holmskjolds Død fik en ny Ordning, blev M. (1794) »kunstforstandig Administrator« ved Fabrikken, og som saadan virkede han til 1801, da han efter 26 Aars utrættelige Arbejde traadte tilbage. Fabrikken havde under hans Ledelse vundet et Navn, som dette dens første Tidsrum endnu har bevaret. Nutiden værdsætter i høj Grad Arbejderne fra den Müllerske Periode. Efter 1801 stod M. som Konsulent for Direktionen i alle Sager Fabrikken vedrørende, men 1811 synes han at være flyttet fra Kjøbenhavn. 4. Marts 1820 døde han i sit 88. Aar i Hillerød.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Møllmann, Bernhard, 1702—78, Historiker, Bibliothekar

Af C.F. Bricka

Bernhard Møllmann fødtes 12. Sept. 1702 i Flensborg [Flensburg] som Søn af Carsten M. og Gesine f. Paulsen. Efter at have gaaet i sin Fødebys Latinskole (under J. Moller [? J. Müller]) og fortsat sin Uddannelse paa Gymnasiet i Lybek [Lübeck] (under J.H. v. Seelen) drog han 1721 til Universitetet i Wittenberg, hvor han studerede i 3 Aar, og kom efter kortere Ophold ved Universiteterne i Halle, Jena og Leipzig hjem 1725. Allerede 1721, inden han forlod Lybek, udgav han en Piece paa Latin om berømte flensborgske Forfattere; naar en senere Tid har undret sig over flere temmelig alvorlige Fejltagelser, som den »lærde« Forfatter her har gjort sig skyldig i, maa det dog erindres, at han da ikke var 19 Aar gammel. Efter et Par mislykkede Forsøg paa at blive valgt til Præst vendte han sin Fødeby Ryggen og rejste 1731 til Kjøbenhavn for at slaa ind paa en anden Livsbane. Her fandt han en Beskytter i Hans [Hans Gram](#), der ansatte ham ved det kongl. Bibliothek. En af ham skreven Katalog over Bibliotheket i 11 Foliobind og en Fortegnelse over det gottorpske Bibliotheks Haandskrifter vidne om hans Flid i disse Aar. Ogsaa et offentligt Vidnesbyrd om sin ualmindelige Flid fik han Lejlighed til at aflægge, da han 1740 for at opnaa det efter [A. Hojer](#) ledige juridiske Professorat som Konkurrenceafhandling udgav et Skrift om tysk Lensret, hvis historiske Lærdom forbavsede alle, men som af de sagkyndige dog ikke sattes højt som Prøve paa juridisk Indsigt. Udfaldet af Konkurrencen blev da ogsaa det, at [Kofod Ancher](#) sejrede, men samtidig med ham (1741) ansattes ogsaa 2 af hans Medbejlere ved Universitetet, nemlig H. Stampe [se om Stampe i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] og M., den sidste som Professor i Fædrelandets Oldkyndighed (med en Løn af 100 RdL, som Ancher maatte udrede). 1742 tog M. baade Magistergraden og den juridiske Doktorgrad, 1748 efterfulgte han Gram som Bibliothekar ved det kongl. Bibliothek, 1754 blev han tillige Professor i Historie og Geografi efter Holberg, for hvem han hidtil havde vikarieret, da denne var fritaget for Forelæsninger, 1755 blev han Justitsraad og kongl. Historiograf, 1756—57 og 1764—65 var han Universitetets Rektor, 1768 blev han Etatsraad. Han døde 25. Juli 1778, ugift. — Han hørte til Videnskabernes Selskabs ældste Medlemmer (fra 1743) og blev 1754 Æresmedlem af Kunstakademiet.

M.s 30-aarige Styrelse af Bibliotheket blev i sin Helhed hverken til Gavn for det eller til Hæder for ham. Som hans Fortjeneste af det maa fremhæves, at han (1754) opnaaede et fast Annuum [bevilling] (paa 1.000 RdL.) for det, hvad det hidtil havde savnet, og der er ingen Tvivl om, at hans gode Bogkundskab og stærke Hukommelse gjorde ham i flere Henseender vel skikket til at forestaa det; men hans Flid synes mere og mere at have indskrænket sig til Læselyst, og for sin Samtid stod han nærmest som en Drage, der rugede over Bibliothekets Skatte uden at tillade andre at benytte dem og uden selv at bringe noget ud af dem. Som naturligt er, tiltog hans Uvirksomhed med Aarene, og den endte i en fuldkommen Sløvhed over for hans Pligter, saa at Bibliotheket ved hans Død fandtes i en utrolig forsømt Tilstand. — De Løfter, han havde givet om videnskabelig Produktion, indfrieede han kun i ringe Grad. Foruden nogle Programmer og Smaaafhandlinger udgav han »Spicilegium antiqvitarum patriæ«, et fra Indholdets Side temmelig ubetydeligt Arbejde, der udkom som 5 akademiske Lejlighedsskrifter 1753—65 og, karakteristisk nok, aldrig blev afsluttet, men ender midt i en Sætning, og 1. Del af en »Almindelig Historie« (1760), et tykt Kvarthind, der dog kun indeholder den jødiske Historie indtil Salomons Død, og hvis Fortsættelse udeblev. Hans bebudede Udgave af de gamle danske Love kom aldrig. Efter [Hans Grams](#) Død skulde han have forsynet den færdigtrykte »Knytlinga Saga« med en Fortale, men denne blev aldrig skreven, og Oplaget ødelagdes ved Vanrøgt. For Videnskabernes Selskab skulde han udgive den afdøde F.L. Nordens Beskrivelse af sin ægyptiske Rejse, men trods alle Selskabets Paamindelser var han 7 Aar (1748—55) om at afslutte dette Arbejde. Som Efor for det Arnamagnæanske Legat holdt han ogsaa dettes Skatte vel forvarede under Laas og Lukke. Som Universitetslærer havde han næppe stor Betydning; i alt Fald paa hans gamle Dage gik det usømmelig til ved hans Examinationer. I sine 2 sidste Leveaar var han fritaget for at holde Forelæsninger. — Kort sagt, fra alle Sider Klager over hans Sendrægtighed og Utjenstvillighed, og hans gode Egenskaber (f.Ex. hans Godgjørenhed) kunde i den fremskudte Stilling, han indtog i den videnskabelige Verden, ikke dække herover. Det pompøse Epitafium over ham i Nicolai Kirkes Ligkapel har lige saa lidt som hans Skrifter kunnet redde hans Navn fra Forglemmelse.

Tilføjelse

Møllmann skulle for Videnskabernes Selskab have udarbejdet en *eloge* - en længere mindetale - over [Hans Gram](#) efter dennes død. Christian Molbech skrev lidt syrligt at »*dette var den rette Vei til, at den aldrig skulde blive skreven*«. Se nærmere om Gram og om Møllmann i »*Vita Johannis Grammii / Hans Grams Levned*«, »*Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie*«, Gyldendal, København 1942.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Nostitz, Frederik Hartvig Greve v., —1738, Officer

Af H.W. Harbou

Frederik Hartvig Greve von Nostitz hørte til en gammel, bekjendt Adelsslægt i Lausitz; hans Fader var Otto v. N. til Neudorf, kursachsisk Raad, Kammerherre og Amtshauptmand. Han var 1680 Kapitajn i vesterlenske nationale Infanteriregiment, kom der fra til bergenhusiske, hvor han 1689 blev Major, og s. A. blev han Kommandant paa Fortet Frederiksholm ved Christianssand; 1694 blev han tillige Vicekommandant og snart efter virkelig Kommandant i Christianssand. 1693—99 kommanderede han derhos et Kompagni af Boyneburgs, siden Gyldenløves, hvervede Regiment; Oberstlieutenant 1694, Oberst 1701. Han var gift med Sophie Juliane f. Ellbrecht, hvis Brødre A.G. og C.C.E. vare danske Officerer [...]. I Tidens Løb blev Livet i den lille norske Fæstning dog N. for trangt; maaske Ludvig Holberg, der med nogen Stolthed nævner ham blandt de Elever i fremmede Sprog, han havde under sit Ophold i Christianssand [Kristiansand] 1705, har vækket hans Rejselyst; 1707 tog N. Afsked og gik i fremmed Krigstjeneste, hvor han erhvervede sig en vis Navnkundighed. Først drog han til Rusland, blev Generalmajor og, efter 1710 at have erobret den vestpreussiske Fæstning Elbing, som Svenskerne holdt besat for Kong Stanislaus, Generallieutenant, men skal dernæst være rømt med en stor Sum, han havde brandskattet Byen for. 1711 søgte han forgjæves Ansættelse i Danmark og kæmpede senere som venetiansk General mod Tyrkerne i Dalmatien. Efter Hjemkomsten her fra traadte han i kursachsisk Tjeneste. Han blev Rigs greve og døde 1738 paa sine Godser i Lausitz.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Nyrop, Christopher, 1680—1733, Biskop

Af D. Thrap

Christopher Nyrop er født 29. Marts 1680 i Lødingen, hvor Faderen, Hans N. (død 1700), var Sognepræst. Moderen hed Benedicte Mikkelsdatter Storm. Han deponerede fra Bergens Skole 1697, fik Attestats 1700 og blev 1705 personel Kapellan hos Sognepræst Poul Hansen Glad i Ejd (Nordfjord). Da denne (1708) var dømt fra Embedet for Dokumentfalsk, drog N. til København og blev 1710 Skibspræst, 1711 Sognepræst til Herrested, 1714 til Nyborg og s. A. Magister. 21. Juni 1720 blev han udnævnt til Biskop i Christianssand [Kristiansand], og i denne Stilling døde han paa sin 53 Aars Fødselsdag 1733. Der foreligger intet trykt fra hans Haand, men efter alt, hvad der kan ses af hans Embedsskrivelser m. m., maa han have været en ivrig, alvorlig og myndig Biskop af den gamle orthodoxe Skole. Hans Iver for Katekisationen kunde maaske tyde paa, at han ikke var upaavirket af Tidens pietistiske Luftninger, medens hans Forsøg paa at holde det gamle Skriftemaal oppe ikke var forenet med nogen Tanke om Konfirmationen, der allerede holdt paa at arbejde sig frem hos pietistiske Præster. At han var en kraftig Mand, der forstod at bruge Myndigheden med Visdom, maatte komme vel med, da der i Menighederne var megen Raahed, Elendighed og Last, og han derhos havde Møje med enkelte af sine undergivne Embedsmænd. Der ses ikke andet, end at han klarede Vanskelighederne godt. Holberg berømmer ham som en klog og veltalende Mand, der var en Fader for sine Præster. Gift 1. (1706) med Malene f. Glad (død 1707), Datter af ovennævnte Sognepræst Poul G. og Malene Rasmusdatter, 2. med Elisabeth Kirstine f. Hiort (f. 1690, død paa Norderhov 21. Avg. 1755), Datter af Hans Gregersen H., Sognepræst til Stenstrup, og Ellen Poulsdatter Boesen.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Pedersen, Poul, —1697— Digter

Af Julius Paludan

Poul Pedersen hørte ligesom Bording og andre samtidige Digtere til de frie Fugle, der førte en ustadig Tilværelse uden at kunne opnaa eller udfylde nogen fast Livsstilling. Om hans Herkomst og Fødselsaar vides intet; kun synes han at have haft sit nærmeste Familietilhold paa Skagen. I Firserne af det 17. Aarhundrede nød han Gjæstfrihed hos en Digterbroder, Oberstlieutenant Jens Steen Sehested, der efter et lignende omflakkende og nødlidende Ungdomsliv var havnet i et rigt Giftermaal paa Herregaarden Selleberg mellem Odense og Kjærteminde [Kerteminde]. Omtrent ved 1690 træffe vi saa P.P. i Kjøbenhavn som Redaktør for de af Bogtrykkeren Bockenhoffer udgivne danske Aviser, især de »Maanedlige Relationer«. I denne Stilling synes han at have gjort ret god Fyldest, og navnlig roses hans Omhu for Sprogbehandlingen, om han end ikke kunde holde Bladene paa samme Højde som den forretningsdygtige Stifter, Daniel Paulli. Rimeligvis er imidlertid P.P.s Hang til et uordentligt Liv stadig tiltaget, siden han, formodentlig ved Principalens Død sidst i 1697, fjærnedes fra Bladet og maatte ty til Skagen for at nyde Naadsensbrød Vinteren over. At dette ikke er faldet i hans Smag, fremgaar af, at han ved sin Afrejse efterlod et satirisk Digt, som i høj Grad opbragte Skagboerne. Han synes at være vendt tilbage til Kjøbenhavn, hvor han blev mere og mere elendig og forfalden, saa at han, vistnok ikke ret længe efter, skal være funden død i en Rendesten. P.P.s eneste bevarede Værk, der maaske er begyndt paa Fyn, men vistnok fuldendt i hans Redaktørtid, er »Kjærligheds Ændrings- og Undrings spejl udi den spanske Herremand Don Pedro af Granada, hans Liv og Levned Historie, ved Philedor«. Det er ikke af stort Omfang, men som Elskovsroman, oven i Kjøbet paa Vers (naturligvis Alexandrinere), er det noget ganske enestaaende ikke blot i dansk, men ogsaa i tysk Digting ved den Tid. Æmnet er en spansk Anekdote, der er benyttet af Scarron, hvem P.P. synes at staa nærmest, og i Molières »École des femmes«. Men i Aand og Stil er P.P. ganske tysk, den mest typiske Elev af den 2. schlesiske Skole her i Danmark, hvor Skolens Indflydelse dog ved denne Tid er kjendelig lige fra Kingo af og nedad. Dette fremgaar allerede af Digtets utrykte Fortale, som for en stor Del er laant fra Hoffmannswaldau og interessant ved sine litterærhistoriske Oversigter saa vel som ved den Maade, hvorpaa den i Skolens Aand fremhæver nationale Synspunkter for Digtekunsten, men derhos betragter denne selv som en temmelig uvæsentlig Bisysse. Ægte tysk er ogsaa Stilen i P.P.s Digt med dens hult dundrende Bombast og søgte Ordspil og Antitheser, dens sanselig slibrige Udmalinger og overlæssede Billedpragt, Misbrug af Solens Op- og Nedgang, Morgen- og Aftenrøde, som spottes af [J.E. Schlegel](#) og Holberg. Alligevel indrømme begge, ikke ganske med urette, P.P. en høj Plads mellem Tidens Poeter. Ikke blot falde hans Vers let og flydende, men der er mere Liv i Fortællingen og Beskrivelserne, f.Ex. af italiensk Natur, end den Gang almindeligt. — Digtet udkom psevdonymt og synes længe at have været udbredt i Afskrifter, som vakte en Del Opsigt og tillagdes forskellige bekjendte Forfattere. Det blev maaske ikke trykt før 1724.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Rahbek, Karen Margrethe, 1775—1829

Af Nic. Bøgh

Kamma Rahbek [Karen Margrethe Rahbek] er Søster til Skuespilleren Jens Stephan Heger [... medtages evt. senere]. Hun blev født i Kjøbenhavn 19. Okt. 1775. Navnet Kamma fik hun af sin lille Søster, da denne ikke kunde tale rent. Fra sin hjærtelige, aandfulde Moder havde hun arvet en fyrig Livlighed, fra sin Fader en talentfuld Natur med dennes Tilbøjeligheder. Forældrene levede ikke lykkelig sammen, og Kamma synes at have sluttet sig mest til Faderen, hvis Yndlingsbarn hun var. De studerede i Fællesskab Astronomi, Sprog, Musik og Tegning, de dyrkede Havevæsen og lavede Paparbejder. I Hjemmet kom der en Mængde betydelige og begavede Mennesker, bl.a. Thorvaldsen, der var Kammas Lærer i Tegning. Blandt sine 3 Brødre og sin Søster sluttede hun sig mest til den beskedne, kontemplative, litterært anlagte Carl, der tidlig havde sluttet Venskab med K.L. Rahbek [se om K.L. Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], som saa gennem ham gjorde Kammas Bekjendtskab, hvilket førte til, at hun i sit 23. Aar ægtede ham, 31. Avg. 1798. Hun blev nu Centrum for Livet paa det berømte Bakkehus, det mest aandig bekjendte Hjem, Danmark har ejet. Hendes Ægteskab var barnløst og tilfredsstillende hende vel i andre Henseender heller ikke ganske; al sit rige Hjertes Kjærlighed gav hun da foruden til sin Mand til sine talrige Venner; »Veninde kunde hun være med al sin fyrige Sjæls Kræfter, og hvad hun følte, kunde hun sige i de mest smigrende Ord«. Vort Folks mest begavede og bedste Mennesker hørte til hendes nærmeste Kreds, og alle vare de enige om at beundre og elske hende. Hun førte en udstrakt Korrespondance, havde stor Fremstillingsevne og skrev levende og let, saa hendes Personlighed lyste ud at hver Sætning; Heiberg [Johan Ludvig Heiberg] siger etsteds, at han i et af hendes elskværdige Breve finder mere Poesi end i alt, hvad han har læst i de sidste 10 Aar. En stor Del af disse Breve er senere trykt, skjønt hun selv rødmede ved Tanken om, at den mindste Billet fra hendes Haand skulde blive Almenejendom. Det bedste ved hende eje vi dog ikke umiddelbart; det var nemlig hendes personlige Omgang og hendes Samtale; Mynster siger, at »han regner Konversation med mange og mange Slags Mennesker til hendes Embedspligter; en af hendes Bestemmelser i Verden er just at tale med Folk, hvorved hun gjorde dem ikke blot Glæde, men Gavn«. Hvor interessant og indtagende var hun ikke, fuld af Barnlighed og Uskyld, Hjærtelighed og Skjælmeri, Humanitet og Intelligens, Originalitet og Karakter! Der var en stærk Sjæl i hendes fine, sarte Legeme. Hendes Skikkelse var mager, hun havde et aandfuldt, aabent og klart Fysiognomi; hendes Øjne saa, naar hun var alvorlig, lidt melankolske ud; men næppe fik hun et lystigt Indfald, saa funkede de med en sjælden Munterhed; thi hun ejede i Grunden et glad Hjærte, som snart overvandt alle Forstemtheder. En Masse Kundskaber havde hun, men var paa ingen Maade nogen Blaastrømpe; hun yndede endogsaa ikke at gjøre sin Lærdom gjældende og trak sig tilbage fra videnskabelig Diskussion. Hun hadede al Affektation og var meget uforbeholden i sine Ytringer. Skarpt iagttog og opfattede hun, havde levende Sans for det pudsige, kunde med Hegersk Talent meget vittig efterligne alle, gav dem Øgenavne og ramte enhver paa hans svage Punkt, men altid godmodig og yndefuldt, saa hun kun vandt sig Venner derved; af hendes Omgangskreds maatte det dog forlanges, at den var smidig og forstod sig paa Spøg. Hendes Lader, Latter og hele Færd overskrede imidlertid aldrig det graciøses Grænser, og hun kom aldrig ind paa det trivielles Omraade.

Det lystige i hendes Natur havde en Baggrund af dyb Alvor; hun var stærk i Selvprøvelse og Selvopdragelse, og derfor var Ensomhed hende kjær; skjønt hun gjæstedes af mange, tilbragte hun dog lange Tider i stor Stilhed; meget sjælden gik hun uden for Hjemmets Enemærker, men havde der nok at beskæftige sig med: sin Have, sine Blomster, sine Paparbejder, sine Tegninger og sin vidtstrakte Læsning paa de forskjelligste Sprog. Hun var stærkt religiøs paa kristelig Grund. Der kunde tit være Vemod over hende, og hun kjendte godt til Resignation. Større Kontraster end hun og hendes Mand skal man vanskelig kunne opstille; disse Modsætninger fødte snart Spøg, snart alvorlig Modsigelse, men forhindrede aldrig, at de to levede meget lykkelig sammen. Næsten altid havde hun sin Broder Carl hos sig, J.L. Heiberg var fra sit 9.—11. Aar hendes Plejesøn, Poul Møller og J.M. Thiele boede i længere Tid paa Bakkehuset, og alle priste de hendes Elskværdighed; Poul Møller — »den kjæreste og fortræffeligste af hendes Sønner« — mente, at hendes Omgang foruden at skjænke den fineste Fornøjelse tillige var en sand Opdragelse i moralsk og intellektuel Henseende. De unge forstod hun godt, og næsten mere, jo ældre hun blev; hun tilhørte det 19. Aarhundrede, hendes Mand det foregaaende. — Aldrig havde hun haft stor fysisk Kraft, og mere og mere skrantede

hun; men hendes livlige Aand og kraftige Vilje holdt hende oppe, selv i hendes sidste, langvarige, lidelsesfulde Brystsyge, der næsten umærkelig 21. Jan. 1829 udslukkede hendes for mange saa dyrebare Liv. Ingen dansk Kvinde er bleven saaledes besunget som hun — »Digternes Moder« —, og hendes Eftermæle har lige ind i vore Dage vist sig kraftigt og kjærlighedsomfattet.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Reuss, Jeremias Friedrich, 1700—77, Professor, Generalsuperintendent

Af S.M. Gjellerup

Jeremias Friedrich Reuss er født 8. Dec. 1700 i Horrheim i Württemberg og Søn af Byfoged Aug. R. og Susanne Regina f. Ostertag. 1716 blev han optaget i Klosterskolen i Denkendorf, hvor han fandt en udmærket Lærer i den bekjendte Theolog J.A. Bengel. Sin Skolegang afsluttede han i Klosterskolen i Maulbrunn, hvorfra han 1721 kom til Universitetet i Tübingen. Her mødtes han atter med Bengel, der som theologisk Professor fik stor Betydning for hans religiøse Udvikling. 1729 blev R. Repetent ved det theologiske Seminarium i Tübingen. Paa en Rejse 1731 i Nordtyskland, hvor han traadte i Forbindelse med flere af Speners Disciple, mødtes han ogsaa med den bekjendte Grev [Zinzendorf](#), igjennem hvem han modtog en Kaldelse til Danmark, hvor [Christian VI](#) 1732 udnævnte ham til Professor i Theologi og Hofprædikant. I Kjøbenhavn sluttede han sig strax til de pietistiske Præster, og hans Stilling til de orthodoxe Theologer var dermed givet. Allerede ved Tiltrædelsen af sit Professorat mødte han stærk Modstand fra deres Side. De beskyldte ham for at ville indføre den Wolfiske Filosofi ved Universitetet. Senere, da han tog Afstand fra de egentlige Pietister og sluttede sig til den herrnhutiske Retning, der fremkaldte stærke separatistiske Bevægelser, blev han atter Gjenstand for nærgaaende Angreb. Man beskyldte ham endog for at føre falsk Lære i sociniansk Retning. Efter at han 1735 havde faaet Christian VI's Tilladelse til at gjendrive denne Anklage igjennem et særligt Forsvarsskrift, synes han ikke at have været udsat for yderligere Angreb. Men han havde allerede den Gang begyndt at tabe sin Indflydelse ved Hove, hvor [Bluhme](#) nu fik Overtaget. Tidligere havde Kongen afæsket R. Betænkninger om forskellige kirkelige Spørgsmaal. 1733 maatte han erklære sig om, hvorvidt man burde fritage Præsterne for at tage Folk til Skrifte, og han havde bestemt udtalt sig for denne Indrømmelse, ligesom han ogsaa tilraadede Brugen af en betinget Absolution. Kongen havde fulgt Indstillingen, og flere Præster, deriblandt R. selv, opnaaede disse Indrømmelser. Men da han 1734 fik Befaling til at erklære sig om, hvorledes man skulde stille sig over for den tiltagende Separatisme, vare hans Forslag saa frisindede — han anbefalede endog en Slags Sognebaandsløsning —, at Kongen i den Anledning skrev til Grev Stolberg: »Jeg vilde ønske, at jeg med Ære kunde blive af med den gode Mand.« Men R. beholdt sin Stilling. Han vandt, støttet af Mænd, som stode Hoffet nær, atter Kongens Yndest, og Christian VI satte høj Pris paa hans frimodige Prædikener. 1742 blev han Dr. theol.

R. var Professor theologiæ og Hofprædikant indtil 1749, da han udnævntes til Overkonsistorialraad og Generalsuperintendent i Slesvig og Holsten. R. var en flittig Visitator og dygtig Kateket og synes ogsaa, maaske under Paavirkning af Pontoppidan [se om Pontoppidan i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], at have haft Øje for de danske Menigheders uheldige Vilkaar i Slesvig. 1757 blev han Professor theologiæ og Kansler ved Universitetet i Tübingen. Men det bør fremhæves, at han ved sin Afgang fra Hertugdømmerne indsendte en Indstilling om, at der af Hensyn til de danske Menigheder burde vælges en særlig Superintendent for Slesvig, og dertil anbefalede [H.A. Brorson](#). R. døde 6. Marts 1777. Han var gift med Clara Catharine f. Kreutz, en Boghandlerdatter fra Nürnberg. — R. var en flittig Universitetslærer. Han udgav 16 Disputatser, hvoraf flere optryktes paa ny, og desuden en Række Prædikener, alle paa Tysk.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Saabye, Hans Egede, 1746—1817, Missionær og Præst

Af Fr. Nielsen

Hans Egede Saabye fødtes i Juli 1746 paa Strynø, hvor hans Fader, Jørgen S. (død 1767), da var Præst; hans Moder, Petronella f. Egede, var en Datter af [Hans E.](#) [...]. 1764 blev han dimitteret fra Roskilde Skole. 1767 tog han theologisk Attestats, og 3 Aar efter rejste han til Grønland for at virke som Missionær i Claushavns og Christianshaabs Distrikter. 1779 blev han kaldet til Sognepræst for Vaalse paa Falster, 1811 forflyttet til Udby paa Fyn, og der døde han 31. Avg. 1817. 28. April 1770 havde han ægtet Vibeke Margrethe Thye (død 1833), Datter af Præsten Lauritz Munch T. til Hvedstrup og Fløng paa Sjælland. 1816 udgav han Brudstykker af en Dagbog, som han havde ført i Grønland 1770—78; den vakte en ikke ringe Opsigt blandt Missionsvenner og Ethnografer og blev, helt eller delvis, oversat paa Svensk, Tysk og Engelsk.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Saabye, Peter Rasmussen, 1762—1810, Skuespiller

Af Arthur Aumont

Peter Rasmussen Saabye fødtes 1. Marts 1762 i Kjøbenhavn — hans Forældre vare Tømmersvend Peder Christensen S. og Karen Birgitte Andersdatter —, blev ved Begyndelsen af 1780—81 Danseskolar ved det kongl. Theater og fik 14. Juni 1781 sin Debut som Lieutenant Krone i »Greven af Waltron«. Han gjorde strax et heldigt Indtryk paa Publikum ved sit kjønne, aabne Ansigt, sin belevne, friske Tale og sin frejdige, gratiøse Fremtræden, dog maatte han endnu i nogle Aar nøjes med Smaaroller og fik først 1786 Plads blandt Skuespillerne, men vandt, da han endelig anvendtes i betydende Roller, hurtig fast Fodfæste hos Publikum, og Direktionen føjede sin Anerkjendelse til, i det den kaarede ham til yngste Deltager i den Studierejse til Tyskland og Frankrig, Theaterkassen 1788 bekostede for 3 Skuespillere. Hjemkommen ikke alene bevarede S. sin Yndest hos det kvindelige Publikum, men han blev i sin Paaklædning snart et Mønster for Hovedstadens Modekavallerer, og i en Snes Aar stod han som den ubestridte Indehaver af Repertoirets lystige Elskere og elskværdige Galninger. S. besad i fuldt Maal Ungdommens Naadegave: den umiddelbare Sympathi, og han bevarede denne i den kaadeste Overgivenhed og de vildeste Løjer, ja selv i de lavkomiske Overdrivelser, hvortil han ikke sjælden lod sig forlede af Publikums Bifald og sin egen usikre Smag; hans Raskhed kunde faa et Anstrøg af Friskfyragtighed, hans Naivitet af Dumhed, hans Lystighed af Karikatur, men selv i saadanne Øjeblikke meddelte det Ungdommens Overmod, der gav sig Udslag i disse Overdrivelser, Fremstillingen en forsonende Frodighed. Blandt S.s bedste Roller indtager Charles i »Bagtalelsens Skole« en fremtrædende Plads, den var som skreven netop for ham: letsindig og elskværdig, rask og ubetænksom, overgiven og varmhjærtet, vilter og trofast. S., der besad en behagelig, ikke stor Tenorstemme og et indtagende Foredrag, havde nogle af sine bedste Roller i Syngestykker, Saaledes Just i »Kinafarerne« og Falentin i »Sovedrikken«; derimod savnede han ægte Udtryk for det lidenskabelige og pathetiske og tog her sin Tilflugt til en snart svulstig, snart sødlig Deklamation. Skæbnen vilde, at S. skulde komme til at tage Afsked med Scenen netop i en pathetisk Rolle; under en Kollegas Sygdom havde han for at muliggjøre Opførelsen af »Axel og Valborg« overtaget Hakon Hærdebred, for hvis brynjeklædte Mandighed hans bløde Elskværdighed intet Udtryk ejede, og Tragediens 6. Opførelse 24. Febr. 1810 blev S.s sidste Optræden. Ugedagen efter, 3. Marts, døde han, ramt af et apoplektisk Slag. — S. havde 24. Juni 1791 ægtet Bernhardine Anna Cathrine Fesser, der døde 1803 (begravet 4. Avg.), 28 Aar gammel.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Sacco, Antonio, —1765—, Balletmester

Af Arthur Aumont

Efter [Comos](#) pludselige Afgang i Marts 1763 engagerede Theaterdirektionen Italieneren S., der paa den Tid havde vundet sig Anseelse i St. Petersborg, til Balletmester for saa vel det danske Skuespil som den italienske Opera. S. tog fat med Iver: strax paa Sæsonens første Dag, 30. Sept. 1763, præsenterede han sin første Ballet: »De ved en Skovhex hjulpne elskende«, og i Løbet af et halvt Aar fulgte ikke mindre end 14 andre Balletter, der alle vandt Bifald. S.s Balletter betegnede et ikke ubetydeligt Fremskridt: ikke alene viste han stor Opfindsomhed i Kompositionen af Dansene og malerisk Smag i Grupperingerne, men han stræbte at forbinde de enkelte Scener og Danse ved en virkelig dramatisk Traad; hyppig var Skinsyge eller anden Elskovsforvirring Drivhjulet. Naar han i sit andet Aar mødte med kun 8 Nyheder og i de følgende 2 Sæsoner med kun 3 i hver, skyldtes det utvivlsomt mere Direktionens Sparsommelighed end Mangel paa nye Ideer hos S.; han var temmelig fordringsfuld i Henseende til Udstyrelse, og da han aldrig kunde holde Udgifterne inden for sine Overslag, kom det tit til Rivninger mellem ham og Direktionen, og disse endte med, at han i Marts 1767 sluttede Engagement med den franske Hoftroupe; han fik en høj Gage med Pension, men heller ikke her kunde han forliges med sine overordnede, og i Juni 1772 afgik han og modtog en større Sum én Gang for alle i Steden for Pension. I 1786—87 prøvede S. atter Lykken i Kjøbenhavn, men fortrydelig over den kølige Modtagelse, hans Balletter fik, og utilfreds med det Honorar, Theatret gav ham, forlod han snart igjen Danmark.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Saint-Germain, Claude Louis Greve de, 1707—78, Officer

Af A. Tuxen

Claude Louis Greve de Saint-Germain fødtes 15. April 1707 paa Vertamboz, en Gaard i Franche-Comté. Hans Fader, der tilhørte en gammel, men fattig Adelslæggt, var Officer i Provinsens Militi. Den unge St.-G. blev opdragen hos Jesuiterne og traadte 1726 som Lieutenant ind i Faderens Bataillon; men da han ikke havde Udsigt til nogen Sinde at kunne købe et Kompagni, gik han 1729 i kurpfalzisk Tjeneste. Ved Eugen af Savoyens Protektion fik han 3 Aar senere Ansættelse i den østerrigske Hær og avancerede under Tyrkekrigen til Major; men da Østerrig 1741 kom i Krig med hans Fædreland, tog han sin Afsked, traadte som Oberst ind i Carl af Bajerns Hær og blev, da Kurfyrsten 1742 blev Kejser, udnævnt til Feltmarskallieutenant. Hans nye Krigsherre døde imidlertid allerede 1745, og St.-G. tænkte nu alvorlig paa at tage Tjeneste hos Frederik II, hvem han beundrede; han opgav dog denne Plan, vendte tilbage til Frankrig og tog til Takke med en Ansættelse som Maréchal de camp (Generalmajor). Han deltog med Berømmelse i Marechallen af Sachsens 3 hæderfulde flanderske Felttog, blev Generallieutenant og fik efter Fredslutningen høje Kommandoposter i Grænseprovinserne. I Syvaarskrigen udmærkede han sig ved flere Lejligheder. Han dækkede Retræten efter Nederlaget ved Rossbach (1757), kæmpede glimrende ved Krefeld (1758) og bidrog væsentlig til Sejeren ved Korbach (1760); men faa Dage efter Slaget nedlagde han sin Kommando paa Grund af Uoverensstemmelse med Overgeneralen, Hertugen af Broglie. Han forlod Hæren og tog Ophold i Holland.

Kun faa af Frankrigs dalevende Generaler kunde maale sig med St.-G. i Krigserfaring, militære Anlæg og videnskabelig Uddannelse. Han havde deltaget i henved 50 Træfninger og Slag og havde levet mere under Telt end under Tag. Hans Ydre var ikke meget martialske, og han »red som en Landsbydegne«; men han var en fortrinlig Fører, rolig under de mest kritiske Forhold og dog ildfuld nok til at rive Soldaterne med sig i det afgjørende Øjeblik. Han var ikke blot Feltsoldat; han havde mange andre Interesser; han kjendte Oldtidsforfatterne, studerede Mathematik, Historie, Filosofi og Politik, behandlede sit Modersmaal, men ogsaa kun dette, med stor Færdighed og forstod at give sin Tanke et klart og koncist Udtryk. Hærvæsenet var dog St.-G.s Hovedinteresse; han havde et aabent Øje for den franske Hærs Brøst og indsendte 1758 til Krigsministeriet et Reformprojekt, der i Hovedtrækkene ligner de Hærplaner, han senere søgte at føre ud i Livet, da han selv kom til Magten. I den franske Hær nød St.-G. stor Anseelse, og hans Tilbagetræden vakte megen Beklagelse, kun ikke blandt Magthaverne, af hvem han havde gjort sig ilde lidt ved sit selvbevidste Væsen, sin skarpe Tunge og sin skaanselsløse Kritik.

Ogsaa til Danmark var St.-G.s Ry naaet; en Mængde danske Officerer som [P.E. Gähler](#), H.W. Schmettau, F. Numsen og C. Lohenskjold havde tjent sammen med eller under ham, og i Syvaarskrigen havde han endog en Tid haft en dansk Adjutant, C.C. Pflug [...]. Han havde tilmed Familieforbindelser her i Landet. Hans Hustru, Armgard Margrethe f. v. d. Osten (f. 19. Dec. 1707), hvem han ægtede 1. Okt. 1736, var nemlig Datter af en dansk Adelsdame, Anna Dorothea f. Gjedde, i hendes Ægteskab med kurpfalzisk Gehejmerraad C.G. v.d. O., der længe havde tjent i den danske Hær [...], og Søster til Hofmesterinde hos Prinsesse Charlotte Amalie, Anna Susanne v.d. O. Allerede 1750 havde [J.H.E. Bernstorff](#), da Forhandlingerne med Marechal Løvendal glippede [...], forgjæves henvendt sig til St.-G.; 9 Aar senere havde denne af egen Drift tilbudt [den danske Konge](#) sin Tjeneste, men man fandt den Gang hans Fordringer for høje. Nu derimod, da han efter at være udtraadt af den franske Hær stod uden Virksomhed, var han lettere at komme til rette med, og i Jan. 1761 modtog han Tilbudet om Ansættelse som dansk Generalfeltmarskal med 14.000 Rdl. aarlig Gage. Den franske Regering vægrede sig i nogen Tid ved at give den borttrømte General Afsked; men Frederik V skrev egenhændig til Ludvig XV, og denne føjede beredvillig den danske Konge. 5. Juni 1761 kom St.-G. til Kjøbenhavn, modtog sin Udnævnelse med Aldersorden fra 1. Dec. 1760 og rejste strax efter til Holsten for at studere Forholdene ved den Hær, der i henved 3 Aar havde staaet ved Monarkiets Sydgrænse, og for at gjøre sig nøjere bekendt med det Terræn, hvori man kunde komme til at kæmpe. I Begyndelsen af 1762 vendte han tilbage til Hovedstaden for at forhandle med Regeringen om Krigsforberedelserne; alt tydede paa et snarligt Brud med Rusland. Midt i Marts fik St.-G. Kommandoen over Hæren i Hertugdømmerne og begav sig strax til sin Post.

St.-G. forlangte bestemt, at Krigen skulde føres offensivt; man maatte ikke vente paa Russerne ved Grænsen. Flaaden skulde direkte angribe Ruslands Kyster og ødelægge dets Marine; Hæren skulde gaa ind i Meklenborg [Mecklenburg] og sætte sig fast i et Terræn, hvor Fjenden ikke kunde udnytte sin Overlegenhed. Skjønt Armeen havde været samlet i Hertugdømmerne siden 1758, var den ikke krigsberedt; den var ikke sammenarbejdet og manglede alle Feltinstitutioner. St.-G. fik Lov til at arbejde uforstyrret i 4 Maaneder, og det lykkedes ham at naa et forholdsvis godt Resultat. Tropperne blev lagte i Lejre langs Sydostgrænsen, hvor der blev exerceret og manøvreret med Energi. Han organiserede en Stab, navnlig bestaaende af Officerer, der havde tjent sammen med ham i Frankrig; han oprettede lette Tropper, forstærkede Feltartilleriet, anlagde Depoter og indrettede Forplejnings-, Sundheds- og Trænvæsen. Da Rusland i Begyndelsen af Juli brød Freden, var St.-G. saa nogenlunde færdig, og i Dagene mellem 9. og 12. Juli marcherede han i Spidsen for 27.000 Mand ind i Meklenborg, som han i Forvejen omhyggelig havde rekognosceret. Man tog Stilling syd for Wismar og gjorde alt rede til at give Russerne en varm Modtagelse. Allerede havde Fortropperne faaet Føling med hinanden, da St.-G. 23. Juli til sin Forbavselse erfarede, at Fjenden trak sig tilbage. Peter III var styrtet 8. Juli; Krigen var endt, førend den var begyndt. St.-G. blev staaende i Meklenborg [Mecklenburg] til langt ind i Avg. og gik saa til Holsten, hvorfra han i Dec. begav sig til Kjøbenhavn. Hæren blev først i det følgende Foraar sat paa Fredsfod. Da St.-G. kom til Danmark, var han en anerkjendt og prøvet Hærfører, hvorimod han var ganske uforsøgt som Hærorganisator; og dog blev det i denne Egenskab, at han kom til at erhverve sig et Navn i den danske Hærs Historie. Uagtet det ikke var kommet til Slag, havde Felttoget i Meklenborg vist, at den danske Hær var mangelfuld indøvet, organiseret og kommanderet; dens Mangler og Brøst laa klart for alle. Fra de forskjelligste Sider blev der til Regeringen indsendt Forslag til Armeens Omordning, og Kongen paalagde St.-G. at udtale sig om nogle af disse Projekter og selv stille Forslag. De Betænkninger, som han i Febr. 1763 indsendte til Kongen, indeholde mange sunde Tanker, der ville bevare deres Gyldighed, saa længe der overhovedet eksisterer Armeer: Hærens Styrke maa staa i Forhold til Statens finansielle Evne; en lille, vel ordnet og vel forplejet Hær er mere værd end en stor, der er løst sammensat og slet underholdt. Et godt Officerskorps er den vigtigste Betingelse for at have en god Armé; man maa ikke have for mange Generaler, og Forfremmelse til højere Stillinger maa kun ske efter Dygtighed. Underofficerskorpsset er »Maskinens Drivfjeder«; det maa lønnes anstændig og udelukkende bestaa af indfødte. Landet forsvares bedst af dets egne Børn; i alle Tilfælde maa et stort Antal af Soldaterne være nationalt, og disse maa øves ordentlig. Der maa skaffes Folkene ordentlige Kvarterer og god Sygepleje; der maa strængt vaages over, at de faa, hvad de skulle have; Forsømmelser og Misbrug fra Chefernes Side straffes med Afskedigelse. Soldaten skal være »Kongens Mand«, ikke Chefens, Regimentet og Kompagniet maa ikke være Entrepriser, ikke gjøres til Gjenstand for Kjøb og Salg; men Officererne maa ved rigelige Lønninger holdes skadesløse for de uvisse Indtægter. Fodfolket er det vigtigste Vaaben; en Hær paa 24.000 Mand bør tælle 20.000 Infanterister, 4.000 Ryttere og Dragoner med 30 lette og 40 sværere Kanoner. Artilleriet bør samles i et Korps under en fælles Ledelse, ligesaa Ingeniørerne; der bør oprettes lette Tropper og sørges for Træn- og Hospitalsvæsen. St.-G. var ogsaa, saa vidt vides, den første, der havde Øje for, at den administrative Inddeling bør falde sammen med den taktiske. Alt dette forekommer nu at være selvfølgeligt, næsten trivielt; den Gang var det nyt, ja paradoxalt.

Kongen fandt Behag i St.-G.s Udtalelser og hædrede ham i Marts 1763 med det blaa Baand; men der hengik over et halvt Aar, inden han lod ham begynde paa at føre sine Ideer ud i Livet. Dette skete først, efter at Hærens Centralstyrelse ved en kongl. Forordning af 28. Okt. 1763 var bleven totalt omdannet. Krigskancelliet og Generalkommissariatet bleve ophævede og erstattede af et »Generalkrigsdirektorium«. Dette fik 4 Departementer, der hver havde sin Del af Administrationen at varetage, og hvis Chefer dannede et Kollegium med St.-G. i Spidsen som Præsident. I Norge blev der 1764 oprettet et særligt Krigsdirektorium under W. Schmettau.

St.-G. skred strax til Udførelsen af sine Reformers. Han indførte et Normalbudget og satte Hærens Regnskabsvæsen paa en bedre Fod. De 3 Garderkorps blev indskrænkede til en lille kombineret Livvagt. De nationale Regimenter bleve opløste og Mandskabet stukket ind i de hvervede Afdelinger, der fremtidig skulde have en Kjerne af udskrevne Soldater. Et Artillerikorps og et Ingeniørkorps afløste de 3 Artillerier og de 3 Fortifikationsetater. Af Fæstningerne bleve de, der ikke havde virkelig Betydning for Monarkiets Forsvar, nedlagte. En Mængde overflødige Officerer blev afskediget eller sat paa Ventepenge. Tilgangen til Officerskorpsset og Avancementsforholdene bleve regulerede; der blev udfærdiget Konduitelister og givet Bestemmelser, som indskrænkede Kjøb og Salg af

Officersposter. Pensions- og Enkeforsørgelsesvæsenet ordnedes. Rekruteringen af det hvervede Mandskab gik fra Kompagnierne over til en Generalhvervingskommission; de nationale Soldater kom til at ligge noget længere til Tjeneste. Mandskabets Vilkaar bleve forbedrede; der blev taget fat paa Opførelsen af Kaserner; et Plejehjem for udslidte Soldater, for Enker og Børn afløste den »verfluchte Ladegaard« [...]; hvert Regiment fik sin Invalidkasse, og der blev ydet Statsbidrag til Soldaterbørns Underhold, ganske vist under den Forudsætning, at de senere traadte ind i Hæren. Den preussiske Exercits blev indført; man bestræbte sig for at skaffe Feltartilleriet et lettere og kraftigere Materiel; kort sagt, St.-G. arbejdede med utrættelig Iver paa at forbedre Hærens Administration og Organisation, dens taktiske Brugbarhed og Personellets Vilkaar.

St.-G. siger selv, at hans Hovedfejl var »le désir trop vif de voir bien aller toutes les choses«, og den samme Følelse havde nogle af hans Medarbejdere. »Il voudrait tout simplifier, tout abréger et ne voudrait jamais trouver des obstacles«, siger U.A. Holstein [1731-1789], der var Deputeret i Generalkrigsdirektoriet. Han vilde med andre Ord gennemføre sine Ideer uden at tage Hensyn til de Forhold, hvorunder han arbejdede. Han savnede Forstaaelse af det udviklede Maskineri, som skal til for at administrere en Armé; han var blind over for Folkets og Hærens Ejendommeligheder; han var og blev en fremmed. Det var kun til Nød, at han lærte at forstaa en dansk Skrivelse, og hans Kundskaber i Tysk, der jo endnu blev almindelig brugt i den danske Hær, vare saare tarvelige, skjønt han i 17 Aar havde tjent i tyske Hære. Man har ogsaa beskyldt St.-G. for at mangle Menneskekundskab og for at have været uheldig i Valget af sine Medarbejdere. Hertil bemærker han selv med rette, at der ikke var mange at vælge imellem; det maa da ogsaa siges, at han i Regelen tog de bedste, der fandtes. I Generalerne [P.E. Gähler](#), F.A. Finck og A. Hauch havde han dygtige og erfarne Medhjælpere; mindre forstaaelig er den Tillid, han nærede til Personer som C.F.A. Gørtz og S.C. Rantzau-Ascheberg.

Saa vel i som uden for Hæren stødte St.-G.s Reformer paa megen Modstand og vakte megen Uvilje. De mange afskedigede Officerer følte sig forurettede. Kompagnicheferne vare misfornøjede over at miste den selvstændige Bestyrelse af Underafdelingernes Økonomi. Hans nye Artillerimateriel vandt ikke Bifald. Godsejerne klagede over, at de skulde stille flere Soldater og undvære dem i længere Tid; de vare ogsaa ilde berørte af hans Sympathi for den stavnsbundne Bonde. Den lavere Borgerstand i Hovedstaden, der for en Del havde levet af at have Soldater i Kvarter, besværede sig over de nye Kaserner. Mange fandt, at Hæren, der jo befandt sig i en Overgangstilstand, var kostbarere og mindre kampdygtig end tilforn; der var endog dem, der mente, at Gardens Indskrækning var en ilde anbragt Sparsommelighed. Selv Hærens Underklasser havde vanskeligt ved at forstaa, at Reformerne havde deres Tarv for Øje. St.-G. kunde ikke altid overvinde denne Modstand, der ikke overalt var helt uberettiget, da han paa Grund af det Hastværk, hvormed han vilde reformere, let kom til at træde hævdvundne Rettigheder for nær; ofte maatte han modificere de en Gang vedtagne Planer, men i det hele satte han sin Vilje igjennem, saa længe Kongen levede.

14. Jan. 1766 døde [Frederik V](#), og 14 Dage senere havde St.-G. »fait le saut«, som [den unge, lunefulde Konge](#) udtrykte sig; han og hans Venner maatte træde ud af Centralstyrelsen og forlade det kun halv fuldførte Arbejde. Feltmarskallen, der nominelt beholdt Overkommandoen over Hæren, begav sig til sin Ejendom Søllerødgaard, medens hans Efterfølgere, først F.C. Rosenkrantz og dernæst [Carl af Hessen](#), søgte at raade Bod paa den Fortræd, han skulde have anstiftet. Generalkrigsdirektoriet blev delt i det høje Krigsraad og Landetatens Generalkommissariat, og nye Hærplaner i reaktionær Aand bleve udarbejdede. Men inden de vare traadte i Kraft, blev Kongen kjed af Prinsen, og i Marts 1767 blev St.-G. kaldt tilbage. Han havde i Mellemtiden forgjæves søgt at faa Ansættelse i den franske Hær og havde i øvrigt, da han ikke kunde ligge ledig, benyttet sit landlige Otium til med sine Venner [Gähler](#), Gørtz, Rantzau-Ascheberg og den preussiske Gesandt v. Borcke at lægge Planer af forskjellig Art. Han var derfor strax rede til at tage fat paa ny. Generalkrigsdirektoriet blev gjenoprettet, og i Sommeren 1767 blev der indført en Del Reformer baade i den danske Hær og i den norske, hvis Ledelse Rantzau-Ascheberg overtog. Nogle Fodfolksregimenter bleve opløste, men navnlig blev Rytteriet stærkt reduceret. Sø- og Landartilleriet bleve fuldstændig udsondrede fra hinanden. Der blev sluttet Kontrakt med Generalkrigskommissær [J.F. Classen](#) [...] om Levering af Vaaben og Artillerimateriel. Reformerne vakte imidlertid atter megen Uvilje, og ganske særlig følte den offentlige Mening sig forarget over de Vilkaar, paa hvilke man havde overladt Classen Frederiksværk og Hammermøllen. Men da St.-G. 22. Nov. 1767 for anden Gang maatte trække sig tilbage, var det mere af politiske end af militære Grunde.

I Begyndelsen af 1767 vare [J.H.E. Bernstorffs](#) Forhandlinger med den russiske Regering om Ordningen af det holsten-gottorpske Spørgsmaal endelig naaede saa vidt, at der var Haab om, at man snart kunde komme til Enighed; det var derfor Rusland magtpaa-liggende, at Bernstorff blev ved Roret, og man blev ubehagelig berørt, ved at St.-G. og hans Venner kom til Magten. Disse paastode nemlig, at Cathrine II [Katarina 2. den Store] aldrig vilde afstaa Holsten, men kun vilde holde Danmark i Afhængighed ved at give det falske Forhaabninger; derfor intrigerede de mod Bernstorff og søgte at styrte ham. Det lykkedes imidlertid de russiske Afsendinger at faa Gørtz og Borcke fjærnede, og 22. April blev den provisoriske Mageskiftetraktat underskrevet; men da det varede længe, inden Kejserrinden ratificerede den, begyndte St.-G.s Parti paa ny sine Intriger. Disse fik dog en brat Ende; den russiske Gesandt Filosofoff optraadte med saadan Kraft mod det antirussiske Parti, at [Kongen](#) maatte afskedige St.-G., der tilmed fik Paalæg om at forlade Landet. Afskeden var dog holdt i de naadigste Udtryk, og han fik en rundelig Pension.

St.-G. rejste først til Hamborg [Hamburg], opholdt sig derefter en længere Tid i Worms og begav sig sluttelig til sin Fødestavn Franche-Comté. Han tabte dog ikke Forbindelsen med den danske Hær, i hvis Centralstyrelse hans Ven og Discipel [Gähler](#) havde beholdt sit Sæde. Med ham og Rantzau-Ascheberg vedligeholdte han en uafbrudt Brevvexling af militært og politisk Indhold. De 3 Generaler ønskede Ruslands Indflydelse begrænset; men mest ivrede de for at knække »Aristokratiet og Anarkiet«; den »oplyste Enevælde« efter Frederik II's Mønster var deres Ideal. I et Brev af 6. Okt. 1770 udkaster St.-G. det Program, som [Struensee](#) snart efter optog; gennem Gähler og Rantzau blev denne Statsmand Feltmarskallens Discipel. I Juli 1771 blev St.-G. kaldt tilbage til Kjøbenhavn. Han kom kun ugjærne og indvendte, at hans Tilbagevenden vistnok vilde være Rusland ubehagelig. Herom var der dog ikke Tale; han fik ingen Ansættelse, man ønskede kun, at han skulde fortære sin Pension i Landet. Han tog ingen Del i de Begivenheder, der medførte Struensees Fald; ved Rantzaus Hjælp fik han sin Pension kapitaliseret, og i Maj 1772 sagde han Danmark Farvel for stedse. Sin Kapital betroede han til den bekendte [H.F. Bargum](#), der satte den over Styr ved sin Negerhandel.

St.-G. levede nu i yderlig Armod i en lille By i Elsass, indtil nogle tidligere Kammerater kom ham til Hjælp. De skøde Penge sammen til ham og fik Ludvig XVI til at give ham en Pension. Han indsendte nu til Regeringen forskellige Planer til den franske Hærs Reorganisation, og 25. Okt. 1775 blev han udnævnt til Krigsminister. Som saadan virkede han i henved 2 Aar i samme Aand som i Danmark og fandt ligesom der megen Modstand. Det lykkedes ham dog at indskrænke Garden, at opløse Militsafdelingerne og at ophæve Tilladelsen til at købe og sælge Regimenter og Kompagnier. Ved sin Afgang fik han en stor Pension med Fribolig i Arsenalet. Her døde han 15. Jan. 1778. Hans Enke overlevede ham.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Schmidt, Thomas, 1722—61, Oversætter

Af A.K. Hasselager

Thomas Schmidt blev født paa Langeland. 1740 blev han dimitteret fra Odense Gymnasium og tog theologisk Examen 1746. Derpaa blev han Hører ved Latinskolen i Odense, men opgav denne Stilling, hvorefter han var Decanus paa Kommunitetet. 1758 disputerede han for Magistergraden. Han døde i Juli 1761. Han fortjener at mindes for sin Oversættelse af Svetonius (1750—51), hvortil han som Indledning har føjet »Kort Anvisning til Antikviteternes Kundskab«, samt af de 4 første Bøger af den yngre Plinius' Breve (1754). Disse Oversættelser, især den af Plinius, ere meget fri og moderniserede (saaledes oversættes »vale« i Slutningen af Brevene ved: jeg forbliver etc.), men skrevne i et ejendommeligt frisk Sprog, saa at de minde en Del om Holberg. Det er blevet lagt ham til Last, at han bruger for mange franske Ord og Talemaader, men det hørte Tiden til.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Schulz, Johan Abraham Peter, 1747—1800, Komponist og Kapelmester

Af S.A.E. Hagen

Johan Abraham Peter Schulz blev født 31. Marts 1747 i Lüneburg, hvor Faderen var Bager. Da Faderen, der var en flittig Kirkegænger, ønskede, at Sønnen skulde blive Præst, blev denne sat i Latinskolen. Ved Disciplenes Kortjeneste i Kirken vakte den livlige Drengs smukke Sopranstemme og hans medfødte Evne til at synge endog vanskelige Sager fra Bladet almindelig Opmærksomhed, 11 Aar gammel begyndte han allerede at komponere uden at kjende noget til Harmonilæren; men heldigvis tog den dygtige Organist ved Johanneskirken Schmügel, en Hamburger af Fødsel og Elev af den berømte Telemann, sig af Drengens musikalske Opdragelse, lærte ham Theori og Orgelspil, ja lod ham endog bo i sit Hus, hvor der var ganske anderledes Ro til at øve sig end i det tarvelige Hjem. Hans hurtige og store Fremskridt paa Orgelet, det eneste Instrument, som Faderen havde Agtelse for, aabnede endelig dennes Øjne for, hvad der var Sønnens rette Livsopgave, og 1765 gav han S. Lov til at rejse til Berlin, hvor han var saa heldig at gjøre Bekjendtskab med Phil. Em. Bach, der anbefalede ham til den bekjendte Theoretiker Kirnberger. Men her kom han i en stræng Skole. Alt, hvad han tidligere havde komponeret, blev kasseret, og han maatte begynde forfra som en Skoledreng. S. arbejdede med Jærnfliid, og til Gjengjæld tog Kirnberger ham i sit Hus, sørgede for ham som en Fader og var utrættelig i at undervise ham i simpel og figureret Koraltstil, i enkelt og dobbelt Kontrapunkt. Heri var Kirnberger en Mester i gammeldags Betydning, men Praktiker var han ikke; at tage sin Elev med paa Koncerter faldt ham ikke ind, og Orgelspillet blev lagt paa Hylden. S. tilstaar ogsaa, at hvad han den Gang vandt i theoretiske Kundskaber og Kritik, det tabte han i Opfmdelsesevne, og at han senere havde vanskeligt ved at gjenvinde sin medfødte Lethed i at skrive melodisk og behagelig. Heri ligger maaske Grunden til, at han forholdsvis sent — over 30 Aar gammel — debuterede som Komponist med et 1778 udgivet Hæfte Klaverstykker, der for Resten fandt en meget rosende Modtagelse ligesom hans Aaret efter udkomne 24 »Gesänge am Clavier«.

I 3 Aar var han i Lære hos Kirnberger; da skaffede denne ham en god Stilling som Akkompagnatør hos en rig polsk Fyrstinde Sapieha, med hvem han rejste i 4 Aar i Italien, Frankrig og Tyskland. Paa disse Rejser besøgte han Jos. Haydn i Wien og lærte dennes Værker at kjende, hvilke med deres inderlige og naturlige Forening af Melodik og harmonisk Kunst gjorde et stærkt Indtryk paa ham. 1772 forlod han i Warschau [Warszawa] Fyrstindens Tjeneste og fik en lignende Plads hos hendes Slægtning Fyrst Sapieha, der residerede i Dereczyn, en lille By i Lithauen. Men Akkompagnatørtjenesten trættede S., saa at han kun holdt ud at være der i 6 Maaneder og 1773 rejste tilbage til Berlin. Her fik han snart en omfattende Virksomhed, dels som Musikforfatter ved at redigere de musikalske Artikler i 2. Del af Sulzers »Theorie der schönen Künste« og ved at hjælpe Kirnberger med Udgivelsen af dennes »Die wahren Grundsätze zum Gebrauch der Harmonie«, dels som en søgt Lærer i Sang og Klaverspil.

Ved det kongl. franske Theater i Berlin blev S. ansat som Musikdirigent 1776; men 1778 blev Theatret nedlagt. Den musikalske Prins Henrik, der overværede nogle Privatforestillinger — smaa franske Operetter, som Kronprinsessen og hendes Hofdamer opførte under S.s Ledelse —, syntes saa godt om S., at han engagerede ham fra 1. April 1780 som Kapelmester ved sit franske Theater i Rheinsberg. Ikke længe efter ægtede S. en vakker ung Pige, Wilhelmine Flügel, der var i Huset hos sin Onkel Carl Sievert, Kammermusikos hos Prinsen. Men den huslige Lykke varede kun kort. Først mistede de deres Barn, derefter sygnede hans Hustru hen og døde i Sommeren 1784. Et Par Aar senere fandt han dog Trøst for sit Tab ved at ægte sin afdøde Hustrus Søster Louise Charlotte Philippine Flügel. Der var heller ikke Tid til at sørge i det muntre Rheinsberg, thi Prinsen forlangte meget Arbejde af sin Kapelmester, og S. skaanede sig ikke i nogen Retning. I de 7 Aar, han tilbragte i Rheinsberg, opførte han foruden en Mængde af de bedste franske Operetter, hvoraf navnlig Grétrys vare ganske efter S.s Hjærte, de bedste store Operaer af Gluck, Piccini og Sacchini. Tillige komponerede han for Theatret i Rheinsberg mange større og mindre Lejlighedskompositioner samt Operetten »La fée Urgèle«, Operaen »Aline, reine de Golconde« og endelig sit mest berømte Værk: Ouverturen og Korene til Racines Tragedie »Athalie«. Denne Musik, som han skrev 1782 efter Prinsens Opfordring, bragte hans Navn viden om, hvortil ogsaa hans Ven Professor C.F. Cramer i Kiel bidrog meget ved at oversætte Texten paa Tysk og ved 1786 at udgive et Klaverudtog af Musikken. S. A. blev den med Bifald opført ved en Koncert i Berlin, og da den i Jan. 1787 under

[Kunzens](#) Anførsel blev givet i 3 Repriser ved de aristokratiske Koncerter i det [Schimmelmanske](#) Palais i Kjøbenhavn, hvor Hoffet var tilstede, og hvor den ellers ikke synderlig musikalske [Kronprins Frederik](#) efter et Øjenvidnes Beretning blev rørt indtil Taarer, gjorde den et saadant Indtryk, at S., der for øvrigt tidligere efter Sigende var anbefalet af Naumann [...], fik Tilbud om at overtage det ledige Embede som kongl. dansk Kapelmester. Ikke ugjærne modtog han denne Stilling baade paa Grund af de gode Vilkaar — omtrent dobbelt saa høj en Gage, som han havde i Rheinsberg —, og særlig fordi han siden 1785 havde følt sig ilde til Pas der paa Grund af de ham ufortjent tilføjede Krænkelser fra den musikalske, men stokpedantiske og bidske Prinsesse Amalies Side.

I Kjøbenhavn, hvor han ankom 19. Okt. 1787, begynder en ny og særdeles frugtbar Periode af hans Kompositionsvirksomhed. Allerede paa Forhaand havde hans Musik skaffet ham mange Venner i Danmark; thi foruden »Athalie« havde hans i Tyskland epokegjørende og endnu kjendte, fortræffelige »Lieder im Volkston« fundet Vej her op; endnu mere populære bleve de, da Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] 1792 udgav et Udvalg af dem med danske Texter. I øvrigt satte S. sig hurtig ind i dansk Sprog og Litteratur. Hans første for Almenheden opførte danske Komposition var et Kor i en Prolog af Thaarup ved [Kronprinsens](#) Tilstedeværelse i Theatret 8. Dec. 1788; men allerede i Vinteren 1787—88 havde han til [Ewalds](#) Text komponeret sit klassiske Passionsoratorium »Maria og Johannes«, som med stort Bifald var blevet opført ved Hoffet i Fasten 1788. Fra 1789 af, hvor det udkom i Klaverudtog, blev det ofte opført og 1791 endog udgivet i Partitur efter et af S. udtænkt Ciffersystem. At komponere en original dansk Opera var S.s inderligste Ønske, og Thaarup var ogsaa begyndt paa en Text dertil, men kunde ikke blive færdig med den. Theaterdirektionen, som gjerne vilde have en ny Opera til [Kongens](#) Fødselsdag 1789, bestemte sig derfor til at give S.s franske Opera »Aline«, oversat paa Dansk og omarbejdet af S., der tilkomponerede en Del Balletmusik. Trods visse nationalistiske Bestræbelser modtoges den med stort Bifald og holdt sig paa Repertoiret i henved 30 Aar. Men en endnu længere Levedygtighed og en endnu mere begejstret Modtagelse var forundt hans næste dramatiske Arbejde, det lille Enakts-Syngespil »Høstgildet«, opført første Gang ved Kronprins Frederiks og hans Bruds Indtog 16. Sept. 1790. Thaarups Text og S.s Toner dannede her et karakteristisk nationalt Billede af den hele rolige og lykkelige Tidsaand, der herskede under Kronprinsens og [Bernstorffs](#) Styrelse, og som Bevis paa Stykkets Popularitet kan anføres, at det fra 1790—1835 blev opført 65 Gange. Endnu i den nyeste Tid er det givet paa vort Nationaltheater ved Aarhundredets Slutning som en pietetsfuld Hyldest til vore Forfædres Minde. En lignende Lykke gjorde hans 2 følgende dramatiske Arbejder, Toakts-Syngestykkerne »Indtoget«, Text af [P.A. Heiberg](#), og »Peters Bryllup«, Text af Th. Thaarup, begge opførte 1793. Igjennem Melodierne i disse Stykker sang S. sig ind i det danske Folks Hjærte, og man kan uden Overdrivelse sige, at han og hans Efterfølger [Kunzen](#) skabte den danske Vise, der danner Prototypen for den af S.s Elev Weyse saa smukt og rigt udformede Romance.

S. var en dyb religiøs Natur. Allerede i Rheinsberg havde han til den fritænkerneske Prins Henriks Forbavselse udgivet flere Samlinger af religiøse Sange; nogle af disse Melodier klinge endnu i vore Kirker, f. Ex. »Her komme, Jesu, dine smaa«. I Danmark skrev han, i Samklang med de Reventlowske Bestræbelser paa Trolleborg, hvor S. var en hyppig og kjær Gjæst, et lille Skrift om Musikkens Indflydelse paa Folkets aandelige Dannelselse. Det udkom 1790 og fremkaldte nogen Diskussion, hvoraf vistnok som et praktisk Udslag resulterede forskellige kirkelige Kompositioner af S. 1791 opførtes Saaledes i Slotskirken Thaarups Hymne: »Gud Jehova, vi prise dig«, hvis grandiose Begyndelse er almen bekjendt fra Berggreens »Skolesange«. Den blev s. A. oversat paa Tysk af S. s intime Ven Joh. Heinr. Voss og er det af hans her i Landet komponerede Værker, som er blevet mest bekjendt i Udlandet. Endnu i 1845 blev en Partiturdgave heraf udgivet og uddelt som Examenspræmie i »Berliner Sing-Akademie«. Det vilde føre for vidt at opregne den lange Række af Kirkemusik til danske Texter, som S. i de sidste 4 Aar af sit Ophold i Danmark komponerede; her skal blot fremhæves Passionsoratoriet »Christi Død« af [Baggesen](#), opført 1792 og oftere, ligesom flere af de følgende. I Modsætning til mange andre Værker af S. henlaa det i Manuskript, til det 1879 blev udgivet i et forkortet Klaverudtog ved »Samfundet til Udgivelse af dansk Musik«. End videre Edv. Storms »Hymne« (opført 1792), Baggesens »Lovsang« (1793), Oratoriet »Frelserens sidste Stund« af V. K. Hjort (1794) og Cl. Frimanns »Hymne« (komponeret 1794). Hans sidste større Værk var Thaarups »Sørgesange« ved Arveprinsesse Sophie Frederikkens Bisættelse (1794).

S.s Helbred, der i længere Tid havde været svagt, led et ubodeligt Knæk ved hans energiske Bestræbelser for ved Christiansborg Slots Brand 1794 at redde saa meget som muligt af det der

opbevarede rige kongl. Musikarkiv. Efter Lægens bestemte Erklæring var det en Nødvendighed for hans syge Bryst, at han maatte tage sin Afsked og rejse til et varmere Klima. Rørende er det at se den i »Minerva« aftrykte Adresse, hvori samtlige Kapelmusici bede ham om ikke helt at opgive sit Embede og tilbyde at lette ham Byrden i enhver Henseende, og ligeledes af hans Svar at se, hvor inderlig han følte sig knyttet til sin Stilling. Men foruden at S. efter Samtidens Vidnesbyrd var en aldeles ypperlig Dirigent og havde den Evne at kunne inspirere dem, han virkede sammen med, elskede han ogsaa sit Kapel. Ikke blot var paa hans Initiativ Kapellets Enkekasse bleven stiftet (8. Nov. 1789) og forøget ved hans personlige Anstrængelser, særlig ved de Koncerter, han gav for den, og paa hvilke i Regelen en eller anden ny Komposition af ham blev opført for første Gang, men ogsaa havde han i sit Testamente bestemt, at et i Forhold til hans Bo betydeligt Legat skulde under visse Eventualiteter tilfalde Kapellets Enkekasse i Kjøbenhavn, den By, »hvor han havde erhvervet sin hele Formue, og som han betragtede som sit Hjemsted«.

27. April 1795 forlod han Kjøbenhavn, besøgte om Sommeren Slægt og Venner og rejste i Sept. i Følge med sin Ven Kammerherre [H.W. v. Warnstedt](#) fra Hamborg til Lissabon. En vældig Storm forslog imidlertid Skibet af dets Kurs og førte det som Havarist til Arendal i Norge, hvor S. maatte blive Vinteren over. En forbigaaende Bedring afløstes af et Tilbagefald, og hans hidtil gode Mod forlod ham, saa at han ganske opgav Rejsen til Syden og kun længtes efter at gjense sine kjære. I April 1796 rejste han fra Arendal over Hamborg til Lüneburg, hvor han traf sin Hustru og sit eneste Barn. Vinteren tilbragte de i Berlin og Sommeren 1797 i Rheinsberg. Men her traf ham det tungeste Slag: hans elskede Hustru døde 8. Nov. Efter hendes Død lammedes hans Kræfter fuldstændig; komponere kunde han ikke længere, det højeste, han drev det til, var nogle kritiske Artikler og Recensioner, Hvileløs flakkede han med sin lille Datter fra det ene Sted til det andet, ængstelig vaagende over hendes Sundhed og udtæret af stadig tiltagende Blodstyrtninger, indtil Døden endelig 10. Juni 1800 i Schwedt ved Oderen [Oder] forløste ham fra hans Lidelser. Hans betydelige Samling af Musikalier tilfaldt efter Testamentet Musikdirektør Fr. Haack i Stettin [Szczecin]. — S. var en ualmindelig afholdt Mand, men han var ogsaa et sjældent Menneske: et lyst Hoved og en udviklet Forstand i Forbindelse med et stort Hjærte, en Ordenssans i alt, ogsaa det økonomiske, og paa den anden Side en ubegrænset Hjælpsomhed og Uegennyttighed, en medfødt Taktfølelse, der gjorde hans Omgang lige tiltrækkende for høje og lave, og en Beskedenhed, der bundede i hans dybe Religøsitet.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Schultz, Johan Frederik, 1756—1817, Bogtrykker

Af C. Nyrop

Johan Frederik Schultz er født 1. Marts 1756 i Odense, hvor hans Forældre vare fattige Haandværksfolk. Efter at have været i Bogtrykkerlære i sin Fødeby kom han 1777 til Kjøbenhavn, hvor han fik Plads i det Berlingske Bogtrykkeri. 1783 købte han Sanders lille Officin, som han arbejdede stærkt op; han var ikke alene Bogtrykker, men Forlægger. Han stod i Bekjendtskabsforhold til Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], Nyerup, Thaarup, [Pram](#), [Baggesen](#) m.fl. af Datidens Forfattere. 1786 blev han Universitetets 2. Bogtrykker og 1789 Hofbogtrykker. 1792 ægtede han Bryggerenken Dorothea Christine Hostrup, f. Holm (f. 1755 død 6. Febr. 1821), og blev derved Ejer af Gaarden paa Hjørnet af Højbroplads og Læderstræde. Den brændte i Kjøbenhavns Brand 1795, med hele hans Bogtrykkeri, Forlag og Papiroplag. Men nu købte han det gamle Høpfnerske Bogtrykkeri [se om Høpfner / Høpfner i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] og drev det i den snart gjenopbyggede Gaard paa Højbroplads. Ved Kjøbet af dette Bogtrykkeri blev han Universitetets 1. Bogtrykker og Direktør for det kongl. Bogtrykkeri og fik Eneret til paa Universitetets Vegne at udgive Almanakker. 1806 er hans Bogtrykkeri det største i Kjøbenhavn. Han nød betydelig Anseelse og var bl.a. Kirkevæрге ved Nicolai Kirke. Han døde 28. Nov. 1817. Efter hans Død fik hans Enke Bevilling til at fortsætte Bogtrykkeriet, og ved hendes Død i 1821 gik det over til hendes Søn af 1. Ægteskab Jens Nicolai Christian Hostrup, der kaldte sig Jens Hostrup Schultz (f. 26. Maj 1782 død 12. Sept. 1849) og havde lært Bogtrykkeriet hos sin Stiffader. Den Eneret, han troede at hans Bogtrykkeri gennem det Høpfnerske Bogtrykkeri havde til at udgive Holbergs Komedier, blev ham fradømt i 1836, og fra 1843 overtog Universitetet selv Almanakforlaget. Men desuagtet vedblev det Schultziske Bogtrykkeri at hævde sin Stilling, det anskaffede 1835 den første Hurtigpresse, der skulde bruges her til almindeligt Bogtryk (de 3 tidligere anskaffede vare til Bladforetagender), og S. førte som sin Stiffader Titel af baade Universitetets 1. Bogtrykker og Direktør for det kongl. Bogtrykkeri. 1837 var han mellem Boghandlerforeningens første, stiftende Medlemmer. Han var 2 Gange gift, men begge hans Hustruer døde før ham.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Schwarz, Frederik, 1753—1838, Skuespiller

Af Arthur Aumont

Frederik Schwarz, hvis Forældre, Skomager Gottfried S. (død i Okt. 1758) og Cecilie f. Sørensen (død 1. Maj 1802), hørte til Petri tyske Menighed, fødtes 15. Juni 1753 i Kjøbenhavn og blev efter sin Faders Død optaget i Huset hos Menighedens Præst E.D. Hauber [...]; da denne døde (1765), fortsatte hans Søn S.s Undervisning indtil hans Konfirmation. Da S. derefter skulde vælge sig en Levevej, bestemte han sig til at søge Optagelse ved det kongl. Theaters Danseskole, fordi han mente ad denne Vej hurtigst at kunne tjene ikke blot sit eget Udkomme, men ogsaa lidt herudover til Hjælp for sin Moder, der sad i yderst trange Kaar. S. blev da ogsaa i 1767—68 antaget som Elev ved Danseskolen, og snart efter begyndte han at lære fra sig. I denne sin Egenskab af Danselærer kom han i Forbindelse med den Mand, der skulde faa afgjørende Indflydelse paa hans Liv: [Hans Wilhelm v. Warnstedt](#). Den daværende uformuende Lieutenant antog ham nemlig til Danselærer for en yngre Søster; han kom dog hurtig under Vejr med Lærerens utilstrækkelige Kundskaber, men fattede paa samme Tid saa stor Godhed for den stræbsomme unge Mand, at han tilbød at undervise ham i Fransk, og snart udvidede denne Undervisning sig til en omfattende saa vel æsthetisk som social Retledning; det var saaledes Warnstedt, der indgav S., som imidlertid havde udviklet sig til en flink Danser, den Fremtidsplan at blive Balletmester. En uheldig Tilbøjelighed til at skeje ud, som en jævnlig Omgang med de franske Hofkomedianer bibragte S., afbrød for en Tid dette fortrolige Forhold: Warnstedt forbød endog S. sit Hus; S.s Ærekhæder overvandt snart denne slette Tilbøjelighed, og han førte herefter, skjønt han ved 1771—72 som Figurant at indtræde i Hoftrouppen kom sine Forledere nærmere, saa agtværdigt et Liv, at Warnstedt ikke blot rakte ham Haanden til Forsoning, men endog viste ham den Tillid at skaffe ham Optagelse i Frimurerordenen, hvilket da betragtedes som en stor, for en Skuespiller uhørt Ære.

Det var hurtig lykkedes S. at udmærke sig i Balletternes komiske Partier, og da [Londeman](#) i Marts 1773 døde, opfordrede det kongl. Theaters Direktion ham til at prøve sine Kræfter i dennes Roller; S. var noget i Tvivl: han havde al Udsigt til snarlig at blive den gamle Laurents Efterfølger som Balletmester, men Tilbudet fristede ham, og 19. Marts 1773 debuterede han paa det kongl. Theater som Henrik i »Den uformodentlige Hjemkomst«. S. gjorde stor Lykke hos Publikum, hvorimod Datidens Theaterkritiker [Rosenstand-Goiske](#) bebrejdede ham, at hans »hele Aktion var en Kopi af Hr. Belleroches, en slet Aktør ved Hofteatret«, men han maatte dog indrømme, at S. var »bedre end nogle af de nye Debutanter i Tjenerrollen«. En lignende Uenighed mellem Publikum og Kritik aabenbarede sig ved S.s 2. Debut, som Crispin i »Crispin Lakaj og Doktor«; hans 3. Debut var som Oldfux i »Den Stundesløse« - da var »Den dramatiske Journal« forstummet —, og fra det følgende Theaters Aars Begyndelse ansattes S. som Skuespiller med 400 Rdl.s aarlig Gage. S. var en smuk Mand med et fint Ansigt og en elegant Fremtræden, men hans Stemme var spæd og utydelig, ganske uden komisk Fylde, hvorfor han hyppig tog sin Tilflugt til en stærk Grimacering; han indsaa selv snart det uheldige heri og rettede sine Anstrængelser paa at skole og uddanne sin Stemme. Hans strænge Kritiker Rosenstand-Goiske maatte da ogsaa efter nogle Aars Forløb indrømme, at han havde »forbedret sin Stemme«, og samtidig gav han S. det Vidnesbyrd, »at han kan kaldes den eneste ved vort Theater, der har lagt sig efter og erhvervet sig et ægte Studium i sin Kunst«. S. havde nemlig ikke indskrænket sig til at afhjælpe sine tekniske Mangler, han havde ogsaa ivrig studeret Tidens dramaturgiske Skrifter og allerede 1775 foretaget — til Dels for sine egne Sparepenge — en Studierejse til Paris. Hjemkommen her fra holdt han dramaturgiske Læseøvelser for nogle jævnaldrende — disse fik af de ældre Skuespillere Øgenavnet »Dunhagens Skoleunger« —, og efter denne Forpostfægning stiftede han sammen med Regissøren Niels Hansen, J. Arends og M. Rosing 1777 »det dramatiske Selskab«, der havde til Formaal dels at være sine Medlemmer en paa gjensidig Belæring hvilende Skole, dels ved Mønsteropførelser at blive Theatret et Exempel til Efterfølgelse. S. ledede som Præsides Selskabet i Begyndelsen med stort Held: flere yngre Skuespillere og Skuespillerinder indmeldte sig, Theaterdirektionen overlod Selskabet Syngeskolen til Lokale, og endelig kastede Opførelsen af »Balders Død« paa Hofteatret (Marts 1778) Glans over Selskabet, men snart undergravede indre Rivninger dets Arbejdskraft; paa 2 Aars Dagen for dets Stiftelse nedlagde S. Styret, og inden Aarets Udgang rakte han Haand til dets Aflivelse ved en kongl. Resolution, der samtidig med at ophæve Selskabet gjengav S. hans Præsidesstilling, i det han udnævntes til Instruktør for de yngre Skuespillere (Dec. 1779).

Denne Udnævnelse satte en Del ondt Blod, og der skumledes over, at den var en Tak for sidst fra Theatrets administrerende Direktør, Kammerherre [Warnstedt](#); S. havde nemlig ikke alene givet Ideen til Theatrets daværende Styrelsesform — Overtilsynskommissionen af 9. Marts 1778 —, men ogsaa henledet dennes Præsæs General [Eickstedt](#)s Opmærksomhed paa Warnstedt til Direktørposten. Hermed var det gaaet saaledes til: S. havde nægtet at udføre en ganske ligegyldig Birolle, Overhofmarskallen Grev Holstein, der havde fattet Uvilje mod S., navnlig efter Opførelsen af »Balders Død«, henviste til Blaataarn, og S. svarede med Trusel om øjeblikkelig at tage sin Afsked. Under disse Forhold kom S. en Dag i Samtale med Eickstedt, og Resultatet blev et Samarbejde mellem de 2 Mænd, der gjensidig benyttede hinanden til Fremme af deres Ønsker: S. den mægtige Statsminister til at knække Holsteins Magt, Eickstedt den ringe Aktør til at skaffe sig Indflydelse paa Theatrets Styrelse, hvorefter han paa Grund af sin Amourette med [Jomfru Møller](#) (dvs. Mad. Frydendahl) higede. 8 Dage efter denne Samtale forelagde S. Eickstedt et fuldt udarbejdet Forslag til en Omordning af Theatrets Styrelse, der vandt Excellencens Bifald; ligeledes lykkedes det S. — dog kun med Opbydelsen af al sin Snildhed — at indgive Eickstedt Tanken om at kalde Warnstedt til administrerende Direktør. Hvad de 2 havde udpønset i Stilhed, fik kort efter kongl. Stadfæstelse. Stod end saaledes baade Eickstedt og navnlig Warnstedt i Taknemmelighedsgjæld til S., lod hans Udnævnelse til Instruktør sig fuldt ud forsvare under Henvielse til, hvad han alt da havde ydet som Kunstner: allerede 2 Aar forud havde han ved sin Udførelse af Figaro i Beaumarchais' »Barberer i Sevilla« (Febr. 1777) vist sig ikke alene som en selvstændig og intelligent Kunstner, men tillige som den nye Tids Repræsentant; ogsaa hans Virksomhed i »det dramatiske Selskab«, fremfor alt Iscenesættelsen af »Balders Død«, havde dokumenteret hans Instruktørgaver. Han blev ogsaa af stor Betydning som Instruktør saa vel for yngre som for ældre, de første ved en omhyggelig direkte Undervisning, de andre ved indirekte Paavirkning. S. var ikke fyldt 25 Aar, da han udnævntes til Instruktør, det er derfor intet Under, at han endnu ikke var den almenanerkjendte Kunstner, han senere blev; en halv Snes Aar senere vidnede [Pram](#) netop for »kommende Tider«, at S. var »den sande Kunstner, der med ægte Kunstnerflid opdyrkede sit Talent til virkelig eminent Storhed, fortjente derved at sættes til at være Mester for gode Skuespillere og de tilvoxendes Leder og Danner«. 40 Aar gammel stod S. paa Middagshøjden i sin Kunst: »man kan vel«, skriver H. P. Haste ved denne Tid, »uden at træde nogen for nær kalde S. vor største dramatiske Kunstner, især naar man betænker, hvor mange og til Dels heterogene Fag, han spiller«. S.s Repertoire strakte sig »fra de mest komiske til de mest tragiske Roller, fra den unge Mands til Oldingens« (Haste); med rette kaldte Tode ham »den største dramatiske Proteus«. Et Par Sammenstillinger af hans Repertoires Mærkepæle vil vise, hvor stor og omfattende en Forvandlingskunstner han var: han spillede med lige Natursandhed den adrætte Figaro hos Beaumarchais og den ærværdige d'Orbesson i »Faderen«, den aabentærlige Niels Ebbesen i Sanders Drama og den skjultlumske Pater Johan i »Dyveke«, den kjække unge Lieutenant King i »Søofficererne« og den vindige gamle Laps Sir Philip Modelove i »De 4 Formyndere«, den gnavne Hr. v. Rosenau i »Hververne« og den joviale Warberger i »Jægerne«, den godmodige Sir Peter i »Bagtalelsens Skole« og den hidsige Squire Russel i »Den skinsyge Kone«, den aabenmundede van der Haan i »De Vonner og Vanner« og den indesluttede Baron v. Harrwitz i »Fændrikken«; han magtede den dæmoniske Uhygge (Loke i »Balders Død«) og den latterlige Fejhed (Jacob v. Thyboe), den myndige Selvbevidsthed (Robinson i »Den bogstavelige Udtydning«) og den pjaltede Reducerethed (Mr. Mist i »Landsbytheatret«). S. blev med Aarene meget svær og temmelig ubevægelig, derfor indskrænkede han allerede inden sit fyldte 50. Aar sin Virksomhed til det ældre Rollefag, men ogsaa paa dette begrænsede Omraade viste han sig som en mangfoldig Kunstner og spillede »vrantne og joviale, tossegode og fiffige, ængstelige og djærve, blide og strænge, latterligt forelskede og but frastødende Oldinger af alle Stænder og under alle Forhold« (Overskou).

I Vinteren 1802 indlemmede S. i dette Repertoire sit Holbergske Mesterstykke Mester Herman i »Den politiske Kandestøber«, som han dog kun udførte 2 Gange, sagtens fordi han allerede snart herefter begyndte at spore den Bristen i Hukommelsen, der gjør Skuespilleren utryg paa Scenen. Hans sidste nye Rolle blev Palnatoke (April 1809), som han kun nødig overtog, da han, hvis Puls bankede i Takt med den borgerlige Skuespildigtning i det 18. Aarhundredes Slutning, naturnødvendig følte sig fremmed over for Oehlenschlägers Lyrik: allerede den versificerede Form voldte ham store Vanskeligheder, og hans Fremstilling af den nordiske Helt naaede ikke op over det respektable. 28. Nov. s. A. bevilgedes hans Afskedsbegjæring som Skuespiller, og 21. Marts 1810 takkede han efter at have spillet Sir Peter i »Bagtalelsens Skole« i en Epilog Publikum for »mange Haande Beviser paa

huld Overbærelse, Godhed og Agtelse«. S. vedblev at være knyttet til Theatret som Instruktør, indtil han 22. Juni 1816 afgik ogsaa fra denne Post med fuld Gage i Pension. 26. Dec. 1816 tog S., der siden sin Afgang som Skuespiller af og til havde vist sig i sine gamle Roller, et sidste Farvel med Publikum først som v. Rosenau i »Hververne« og dernæst i en Epilog. En halv Snes Aar senere meddelte S. den taknemmelig lyttende Overskou sine Theaterminder; paa de Billeder, han bevarede af Fortidens Mænd og Kvinder, og som den gamle Skuespiller til Trods for sine 70 Aar formaaede at levendegjøre, og paa Grundlag af de talrige Papirer, han testamenterede Overskou, byggede denne for største Delen sin Fremstilling af den danske Scenes Vilkaar og Personer i det 18. Aarhundrede. Sine sidste Aar henlevede S. i sløv Svækkelsestilstand paa Fredensborg, hvor han døde 13. Juli 1838.

Ved Siden af sin Skuespillervirksomhed syslede S. med Planer til Forbedring af Standens Kaar, ligesom han arbejdede paa at hæve Skuespillernes Uddannelse. Fra det første Omraade kan nævnes, at han udkastede Planer baade til en Pensionskasse og til en Enkekasse, hvis Selvhjælpstanke imidlertid mødte Modvilje hos hans Kolleger; derimod forenedes han med dem i Bestræbelserne for Indførelsen af de 5-aarige Tjenestebeneficer, der bevilgedes ved kongl. Resolution af 22. Marts 1797. Fra det andet kan fremhæves, at han fremsatte Planen til en »dramatisk Planteskole«, hvor Børn med sceniske Anlæg skulde undervises og senere spille originale Børnekomedier, fremdeles, at han i 1798 holdt Foredrag for og Øvelser med Personalet ved Grev Trampes »odenseiske Nationaltheater«, og da dette ophørte, optog S. selv Tanken om et Provinstheater, der kunde blive en Planteskole for det kongl., i det han 1802 ansøgte om og fik Bevilling til at oprette et omrejsende Provinstheater med Navnet »Kongl. privilegeret Provinsialtheater«. Endnu s. A. begyndte S. dets Forestillinger i Helsingør, og i Sommeren 1804 foretog han med det, forstærket ved nogle Kræfter fra det kongl. Theater, en Kunstrejse gennem Jylland. Som et Udslag af S.s Bestræbelser for at hæve Skuespillerne til social Ligeberettigelse fremkom det Andragende, han efter Storms Død (1794) overtalte Rosing til i Forening med sig at indgive til Theaterchefen, Hofmarskal Hauch, om, at »den indre Administration ved alt, hvad angik Repertoires Fastsættelse, Rollebesætningen, Opsyn med Stykker og Prøver, Regievæsenet osv., maatte overdrages« dem; Hauchs Svar var imidlertid et skarpt Nej. S., der havde indført Beaumarchais paa den danske Scene, udfoldede gennem Aarene en omfattende Oversættervirksomhed: ikke mindre end 34 Arbejder opførtes i hans Fordanskning; desuden udgav han 3 Aargange af en »Lommebog for Skuespilyndere« (1784—86), hvori han bl. a. leverede en for den Tid fortjenstfuld »Historisk Efterretning om den danske Skueplads«.

S. ægtede 13. Nov. 1779 Anna Sophie Mayes (døbt i Kjøbenhavn 18. Juli 1750, død 24. Okt. 1824), Datter af den engelskfødte Baandvæver George M. og Else Marie Johansdatter (Enke efter Samuel Wilckens).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Schytte, Andreas (døbt Anders), 1726—77, statsvidenskabelig Forfatter

Af E. Holm

Andreas Schytte [Anders Schytte] (døbt Anders), var født 16. Avg. 1726 i Uggerslev i Fyn, hvor hans Fader, Rasmus Andersen S., var Præst; hans Moder hed Johanne Cathrine f. Faber. S. blev Student fra Odense 1744, tog theologisk Embedsexamen 1750 og var saa Huslærer for en Hofjunker Caspergaard, med hvem han først opholdt sig nogen Tid ved Sorø Akademi og siden gjorde en 3-aarig Udenlandsrejse. Derefter kom han til at tage fast Bo i Sorø, da han 1759, samme Aar, som han var vendt hjem fra Udlandet, blev ansat ved Akademiet som Professor i offentlig Ret og Statsvidenskab (Professor juris publici et politicae), og han vedblev at virke her indtil sin Død, 27. Avg. 1777. 1774 var han bleven Justitsraad. Selve hans Docentvirksomhed kunde paa Grund af den ringe Frekvens ved Akademiet kun komme en snæver Kreds til gode; men han indtog en fremragende Stilling i den Samling af lyse Hoveder med varm Begejstring for Videnskaben, der har bragt Sorø Akademi til at staa saa smukt i vort Aandslivs Historie i det 18. Hundredaar. Det er da ogsaa et anset Navn, han vandt som Forfatter, først og fremmest ved 3 større Arbejder: »Staternes indre Historie« i 5 Bind (1773—76), »Staternes ydre Historie« i 2 Bind (1774—75) og »Danmarks og Norges naturlige og politiske Forfatning«, af hvilket Værk dog kun 1. Bind udkom i samme Aar, i hvilket han døde.

S. nærede ligesom hans Kollega [Sneedorff](#) høje Tanker om Statsvidenskabernes Betydning, og ligesom Sneedorff derved bragtes til at skrive sit Værk om den borgerlige Regering, saaledes var det den samme Opfattelse, der for S.s Vedkommende satte Frugt i den nys nævnte Produktion. Han mente rigtignok, at hvis det skulde lykkes at fremstille Stats- og Samfundsforhold fyldig, vilde det være nødvendigt at skrive en Mængde Bind, hvad Livet ikke levnede ham Tid til; ja selve det Afsnit, som han naaede længst med, Staternes indre Historie, fik han ikke bragt til Ende. Men det var dog noget betydeligt, at han fik udgivet 5 Bind af dette, der sikkert i alle Henseender er det vigtigste af hans Værker. Hvad der maaske først falder i Øjnene ved dette Skrift, er, at det omfatter langt mere, end vi vilde vente efter de Krav, vi vilde stille til et saadant Arbejde. Det giver i Virkeligheden alt for meget. Naar han nemlig gennemgaar de enkelte Dele af Staternes Styrelse, som f.Ex. Finansstyrelsen med Oversigt over Statsindtægter og Statsudgifter og Skattevæsenet, eller, for at tage et andet Exempel, hvad han kalder Politiet med Justitsvæsenet i det hele, giver det ham Lejlighed til at dvæle ved de forskellige menneskelige Sysler, han behandler da baade Agerbrug, Handel, Vindskibelighed samt Oplysning med Videnskab og Kunst, og alt det fremstiller han historisk, i det han følger Udviklingen deraf fra den tidligste Tid og illustrerer sin Fremstilling med en Mangfoldighed af Exempler og Citater. Værket bliver derved i Grunden en hel Kulturhistorie. Til at løse denne store Opgave havde S. i flere Henseender gode Forudsætninger. Han sad inde med en meget omfattende Læsning i mange forskellige Retninger, og han var afgjort en aandrig Mand, om end undertiden noget søgt aandrig, med en betydelig Fremstillingsevne. Vistnok skrev han mindre korrekt og mindre let end Sneedorff, hans Sætningsbygning er ikke altid heldig; men han førte en forbavsende livlig Pen, og han fremstiller, hvad han vil sige, med stor Klarhed. Den Forkjærlighed, han har for at meddele pikante Udtalelser og karakteristiske Træk, liver i høj Grad op i den pædagogisk-moraliserende Tone, som Værkets Plan let fører med sig.

Videnskabelig taget kan der indvendes adskilligt imod S.s Værk. For slet ikke at tale om, hvad der følger af sig selv, at man nu ikke kan lære noget af denne naturligvis forældede Bog, saa skorter det jævnlige paa tilstrækkelig Skarphed i Tanken og i Begrebsbestemmelserne, Forfatteren har ej heller undgaaet adskillige Gjentagelser og paa visse Steder Selvmodsigelser. Ogsaa maa man i det hele ikke tænke sig Værket som grundlæggende noget nyt. Men man har endnu den Dag i Dag ved at læse det en behagelig Følelse af at staa lige over for en ualmindelig livlig intelligent Mand, der ønsker at meddele sin Samtid Belæring af den betydelige Viden, han har erhvervet sig. Og visselig kunde hans Samtid lære meget af et saadant Skrift paa en Mængde Omraader, saa meget mere som Kundskaben tilbødes i en tiltalende Form. Det har virkelig været en stor Mængde Kundskab, S. har sat i Omløb baade hos sine Tilhørere og hos Læserne iblandt hans dannede samtidige. Han er populær Forfatter i dette Ords bedste Forstand paa en lignende Maade, hvorpaa Holberg havde været det.

Undersøgelser over Statssamfundenes Oprindelse og Statsforfatningernes Væsen og Værd vare i en Del af det 18. Hundredaar Yndlingsæmner for dem, der syslede med Statsvidenskaberne, og S. kom da ogsaa ind herpaa. For ham som for alle her hjemme var Montesquieus »L'Esprit des lois« det banebrydende Værk med Hensyn til sligt. Det var fra det, de havde modtaget den befrugtende Indflydelse, selv om de ogsaa i meget vare uenige med dets berømte Forfatter, og næppe har nogen udtalt sin Anerkjendelse deraf i stærkere Udtryk end S. Paavirkningen fra Montesquieu er da ogsaa let at paavise, især i Værkets 1. Del. Det er sikkert den, det skyldes, at han med Hensyn til Opfattelsen af Statssamfundenes Dannelse fjærner sig fra den da almindelige Mening, som Naturretslærerne havde bragt i Kurs, og som man ogsaa træffer hos Rousseau, at de havde deres Oprindelse i et fælles Samtykke hos dem, der dannede dem, eller i, hvad der kaldtes en Pagt. Man mærker ogsaa tydelig Montesquieus Indflydelse ved S.s Fremstilling af, hvad han kaldte Grundstøtterne for en Stat, hvorved han forstod det samme, som Montesquieu kaldte ledende Principper; han opstillede nemlig paa den franske Forfatters Vis Æren som Grundstøtten i Monarkierne, ligesom Frygten var det i de despotiske Stater, og Ligheden, grundet paa Dyden, var Republikkens Grundstøtte. Men medens Montesquieu som vel bekjendt rokkede det enevældige Monarkis Grundpiller ved sin berømte Fremstilling af den engelske Forfatnings Fortrin, stillede S. sig, ligesom hans Forgænger [Sneedorff](#) havde gjort, ubetinget under Monarkiets Fane. Han er, naar han kommer ind paa Politikken, til Trods for den Interesse, han har for Englands Forhold, og den Sympathi, med hvilken han kan tale om Oldtidens Republikker eller om samtidige schweitserske [schweiziske] Tilstande, dog saa loyal en dansk Royalist, som nogen kunde være det. Han véd intet skjønnere end Overdragelsen (!) af Enevælden til [Frederik III](#), intet mere tiltalende end de danske Kongers Styrelse, og han finder, at naar Enevælden er forenet med Kollegiestyrelse, giver den det bedste Værn for Undersaatternes Lykke og deres borgerlige, ja endog deres politiske Frihed.

Det er derfor i det hele langt fra, at S.s Værk har bragt Fart i den politiske eller sociale Bevægelse her hjemme. Tvært imod, han passer i mange Henseender udmærket ind i den Tid, da han skrev sine Arbejder, nemlig det [Guldbergske](#) Tidsrum. Saaledes ved den Styrke, hvormed han fremhæver Statsinteressen ved Fastsættelsen af Individernes Stilling i Samfundet og til hverandre, og ved det Statstilsyn, som han kræver paa mange vigtige Punkter. Derfor vil han bl.a. have Pressen under skarp Kontrol, og derfor er han ogsaa i høj Grad konservativ med Hensyn til Landbospørgsmaalet. Hvor tit han end fremhæver den personlige Friheds store Betydning, var han dog, naar han skulde behandle de samtidige Forhold her i Landet, af den Mening, at Bonden havde saa megen Frihed, som »Regeringsformen, hans Stand og Forretninger krævede«, og han var ikke kommen ud over at opfatte Bonden som Herremandens Tyende. Og samtidig var han en svoren Fjende af den fritænkerneske Udvikling i Datiden, der af ham betegnes som tøjlesløs Frækhed, i det han tillige ret ejendommelig mener, at den kan faa farlige politiske Virkninger. »Man begynder«, siger han, »med Religionen, man ender med Staterne, vi have Fritænkere i begge.« Overvejende var det dog af rent religiøse Grunde, at han var Fritænkeriets Fjende, thi han hørte religiøst ganske til samme positivt kristelige Retning som Rosenstand-Goiske, Guldberg og Balle, selv om han betegnende nok, naar han taler om ethiske Æmner, langt mere henter Exempler og Citater fra den klassiske Oldtid end fra det nye Testamente og Kirkens Historie.

Men hvor lidt nyt S. end altsaa har sat ind, set fra denne Side, har han dog betydelig Interesse, ikke alene ved sin Fremstilling og den mangesidige Kundskab, han viser, men ogsaa ved det tiltalende Indtryk af en ædel human Natur, der slaar os i Møde ved hans Skrifter, og ved den Fordomsfrihed og sunde Sans, hvormed han behandler mange enkelte Spørgsmaal. Han har derved gjort sit til at sætte frugtbare Tanker i Omløb.

I Sammenligning med »Staternes indre Historie« have de 2 andre nævnte Værker af ham noget mindre Interesse; men det bør dog nævnes, at Skildringen af »Staternes ydre Historie« er en med stor Klarhed og i al sin Sammentrængthed med virkeligt Liv skrevet Fremstilling af den internationale Historie fra den westfalske Fred til 1763, der var noget virkelig nyt i vor Litteratur og var ypperlig skikket til at give Datidens Læsere et Billede af Europas nyere politiske Historie.

S. blev 15. Juni 1763 gift med Karen Kruusberg, f. Stæhr (død 1791), Enke efter Forvalter H. K. og Datter af Raadmand A. S. i Aarhus. Ægteskabet var barnløst.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Sewerin, Jacob, 1691—1753, Handelsmand

Af G.L. Grove

Jacob Sewerin [Jacob Severin], døbt i Sæby 30. Okt. 1691, var Søn af den senere Byfoged sammesteds Søren Nielsen (død 1730) og Birgitte Olsdatter, dimitteredes fra Fødebyens Skole 1706, men forlod tidlig den studerende Bane, da han 1713 ægtede den mer end 40 Aar ældre Maren Nielsdatter, en ret velstaaende Enke efter en københavnsk Kjøbmand. S. oparbejdede derefter med megen Energi en blomstrende Forretning ved Handel paa Island, Finmarken og siden Kolonierne paa Grønland, paa hvis første Fremvæxt han, baade hvad Handelen og Missionen angik, fik en grundlæggende Betydning. [Christian VI](#) havde nemlig ved sin Tronbestigelse besluttet at opgive den grønlandske Handel og nedlægge Kolonierne. Paa [Egedes](#) varme Forbøn for Missionen tog Kongen sig dog atter af Grønland og tilskyndede de første københavnske Kjøbmænd til at overveje Oprettelsen af et Handelsselskab, hvorved Kolonierne og i dem Missionen kunde opretholdes. Der var liden Lyst til det vovelige Foretagende, men S. paatog sig Sagen alene og fik 1733 Eneprivilegium paa Handelen paa Grønland og et Tilskud af 2.000 Rdl. aarlig til Missionen. I 1740 fornyedes Oktroien for S. med et større Tilskud til Koloniernes Forsvar, da han angav at have sat 16.000 Rdl. til, dels hertil, dels ved at en dødbringende Koppesygdom havde lagt Landet næsten øde. I 1738—39 havde han virkelig ogsaa paa egen Haand ført en lille Krig med Hollænderne, der handlede paa de Kolonier, hvor han havde Eneret. Han fik derfor Tilladelse til, at hans Skibe maatte føre Orlogsflag og hjælpes med Ammunition og Vaaben, og opbragte 1739 4 hollandske Skibe, medens Hollænderne til Gjengjæld toge et af hans. 1749 overdrog Kongen den grønlandske Handel til det almindelige Handelskompagni for at skaffe dette en større Virksomhed. Dette virkede dog ikke til større Gavn end S., der imidlertid i de følgende Aar fik Ret til at anlægge et Sildefiskeri og Salteri i Nordland, for at derved »en bedre Omgang med Fiske- og Salteriet kunde blive indført«.

S. nød megen Anseelse som Handelsmand, optoges blandt Københavns 32 Mænd og blev disses Formand. Han anlagde flere af vore grønlandske Kolonier, hvoriblandt Jacobshavn, der opkaldtes efter ham, tjente sig en meget betydelig Formue og købte 1735 for 60.000 Rdl. Dronninglund og Dronninggaard Hovedgaard i Vendsyssel med o. 257 Tdr. Hartk. Hovedgaardstaxt og 768 Tdr. Hartk. Gods, af hvis Bønder adskillige efter hans Tilskyndelse nedsatte sig som Kolonister i Grønland. Skjønt Missionen her voldte ham betydelige Udgifter, som han ofte trykkede sig ved, viste han paa mange Maader sin Interesse for den, og han omtales ogsaa af [Poul Egede](#) som en ejegod Mand og hans kjæreste Ven. Han efterlod ved sin Død et meget vidtløftigt Bo; Dronninglund solgtes for 82.000 Rdl., men hans 3 Døtre arvede dog kun 10.000 Rdl. — Efter at hans første Hustru i Avg. 1734 var død, 83 Aar gammel, ægtede han Birgitte Sophie Nygaard (død 1739, 35 Aar gammel), og 1742 fik han kongl. Bevilling til at ægte Maren Dalagger, skjønt de vare beslægtede i 2. og 3. Led. Hun døde 7. Marts 1753 og Manden 23. Marts s. A. paa Dronninglund.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Seydlitz, Johann August, 1704—51, Præst

Af A. Jantzen

Johann August Seydlitz blev født 8. Febr. 1704 i Crimmitschau i Kursachsen, hvor hans Fader, Johann Casper S., var Rektor; Moderen hed Anna Elisabeth f. Møller [? Müller]. 1721 kom han til Universitetet i Jena, hvor han i 5 Aar boede hos den bekendte Theolog Professor Joh. Fr. Buddeus, som ledede hans Studier. 1726 blev han Huskapellan hos en russisk Oberst i Estland. En Kammerat fra Studenteraarene i Jena (Hofpræst Samuel Lau) fik ham 1729 til Wernigerode som Huslærer for Grev Stolbergs eneste Søn-, egentlig skulde han have haft et Præsteembede i Grevskabet, men da der rejste sig forskjellige Hindringer for Kaldelsen, tog Greven ham i sin personlige Tjeneste og gav ham tillige Opsynet med Bibliotheket, indtil S. 1731 blev Hofdiakon i Wernigerode. Ved Grevens intime Forbindelse med Hoffet i Danmark blev S. anbefalet til den danske Konge, for hvem han allerede 1734 under midlertidigt Besøg prædikede paa Fredensborg, og vandt strax meget Bifald. 1738 blev han indkaldt til Danmark som Stiftspræst paa Vallø og prædikede ved Stiftets højtidelige Indvielse 14. Maj s. A. Men allerede 1/2 Aar efter udnævntes han til tysk Hofprædikant og extraordinær Professor i Theologi. I sidste Egenskab deltog han i Censuren over nye Bøger, og det siges, at ingen Theolog paa den Tid har holdt saa skarpt Udkig efter Herrnhutismen som netop han, uagtet han i øvrigt hørte til den pietistiske Lejr. Adskillige af hans Prædikener ere trykte (et Par ogsaa oversat paa Dansk) og samledes senere i flere Bind »Evangelische Zeugnisse«. Et Bind udkom efter hans Død, og i Fortalen til dette tales i høje Toner om Betydningen af hans Virksomhed som Prædikant baade her og i Tyskland. Han døde 22. Jan. 1751 og vedligeholdte til det sidste Forbindelsen med sit Hjemland. Han var 2 Gange gift: 1. med Christiane Charlotte f. v. Reinporten (f. 1710, død 1741 i Kjøbenhavn), 2. (1742) med Louise Gottliebe f. v. Kottwitz, der overlevede ham.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Stanley, Carl Frederik, 1738—1813, Billedhugger

Af Ch. A. Been

Carl Frederik Stanley var Søn af den nedennævnte Billedhugger [Simon Carl S.](#) og fødtes i Westminster i England, hvor hans Fader den Gang opholdt sig. Da Simon S. i 1746 kaldtes til Danmark, kom Sønnen med sine Forældre til Kjøbenhavn. Han blev snart bestemt til, ligesom Faderen, at blive Billedhugger og optoges siden hen blandt de første Elever af det i 1754 reorganiserede »kongl. danske Skildrer-, Billedhugger- og Bygningsakademi«. Allerede 1755 vandt han en af Akademiets mindre Præmier og i 1758, for Opgaven »Noahs Ofring«, Akademiets store Guldmedaille, der ledsagedes af det store 6-aarige Rejsestipendium. Aaret efter rejste han udenlands. Han drog først til Paris, hvor han forblev et Par Aar og færdedes sammen med andre af Akademiets Stipendiater, Malerne [Peder Als](#) og J.P. Lund og Arkitekten [Harsdorff](#). I 1762 forlod han Paris, naaede efter en stormfuld Overfart fra Marseille til Livorno Rom og traf atter her sammen med de 2 sidstnævnte Kunstnere. Efter et Par Aars Ophold i Italien vendte han i 1766 tilbage til Kjøbenhavn og blev strax agreeret ved Akademiet paa en Kopi af »Den antike Gladiator« (den borghesiske Fægter), som han udstillede paa Akademiets første »Salon« i 1769. Ved denne Lejlighed viste han ligeledes et Udkast til Dronning Louises Sarkofag, bestemt for det af Harsdorff byggede, endnu ikke paabegyndte [Frederik V's](#) Kapel i Roskilde Domkirke. Da Akademiet næste Gang, i 1778, afholdt en Udstilling, var dette Monument færdigt (men langt fra endnu opstillet), Saaledes at han kunde udstille en Tegning deraf. Det var gennem [Jardin](#), at S. havde faaet denne store Bestilling, der beløb sig til 6.000 Rdl. K. Jardin overdrog ham samtidig Udførelsen af de store korinthiske Kapitæler, der skulde smykke Frederikskirkens [Marmorkirkens] Portalsøjler. S. ernærede sig vel nærmest i disse Aar som Dekorationsbilledhugger, bl.a. ved en Leverance til Hofteatret af 22 joniske Kapitæler, Konsoller med Elefanhoveder, Palmegrene, Løvehoveder o.l. Til Riddersalen paa Christiansborg Slot udførte han de 2 store halvrunde Broncerelieffer over Dørene. I 1777 lod S. sig naturalisere og optoges s. A. enstemmig som Medlem af Akademiet paa en Figur i Gips: »Kjærlighed til Fædrelandet, forestillet som en ung Helt«. Det følgende Aar valgtes han samtidig med [Abildgaard](#) til Professor ved Akademiet. At Opførelsen af Marmorkirken i 1770 standsedes, havde været et haardt Slag for S., der her havde haabet at finde rigtig Beskæftigelse. Saa vidt man kan slutte, synes han da heller ikke at være bleven meget benyttet. Han udførte nogle Gravmæler, bl.a. over Grev [Thott](#) i Sorø (1789), ledede Gjenopførelsen af det ved Branden 1728 ødelagte Gyldenløveske Monument i vor Frue Kirke i Kjøbenhavn samt gjorde nogle Buster og Figurer, bl. a. til Brug for den kongl. Porcellænsfabrik; men nogen stor Produktion har det ikke været, hvad der ogsaa bekræftes af den Omstændighed, at han paa Akademiets tredje Salon i 1794 ikkun deltog med 2 Ting: en Tegning af det Thottske Gravmæle og en allegorisk Gruppe, forestillende »den holstenske Kanal«.

I 1769 havde S. ægtet en Enke, Marie Adrienne Courtonne (f. 1736 død 1825), der tilhørte en fransk-reformert Slægt; men dette Ægteskab blev lidet lykkeligt, og i 1794 skiltes Ægtefællerne ad. Paa hans gamle Dage gik det ganske til agters med ham. Uagtet han fra 1802 fik Fribolig paa Charlottenborg og Pension, bleve hans økonomiske Forhold værre end nogen Sinde. I Steden for den smukke Mand med den velplejede Paryk, det sirlige Kalvekrøs og den straalende røde Frakke, saaledes som Erik Pauelsen har vist os S. i Akademiets Billede fra 1785, se vi ham nu, saaledes som [Werlauff](#) har skildret ham i sine Erindringer: den stakkels gamle, forsumpede Kunstner, der »i en højst ussel og lurvet Dragt og altid med en Skjødehund under Armen« gaar rundt og tigger sine Bekjendte om en Mark. Han skulde dog naa en Alder af 75 Aar, før Døden 9. Marts 1813 gjorde Ende paa hans Fornedrelse.

Som Kunstner har S., ligesom hans mere berømte samtidige [Wiedewelt](#), fornemmelig sin Betydning som Udøver af den Klassicisme, der her hjemme danner Overgangen fra Rokokoen til Thorvaldsen. Skjønt han vel i Almindelighed, lige saa lidt som Wiedewelt, formaaede at frigjøre sig fra den forudgaaende Tids Stil og Manér, vidner dog hans Hovedværk, Dronning Louises Sarkofag i Roskilde Domkirke, om, at han fattede den antike Kunst med en sikker Intelligens, der snarere er over end under Wiedewelts. Han savner vel dennes mere elegante Teknik; til Gjengjæld er en Figur som »Religionen«, der flankerer Sarkofagens ene Endestykke, med sin af antike Kejserestatuer paavirkede Holdning langt smukkere og i en mere ædel Stil end de allegoriske Kvindefigurer, der

smykke Wiedewelts Monumenter over Kongerne [Christian VI](#) og [Frederik V](#) sammesteds. Der kan dog, at dømme efter det lidet, der er bevaret, næppe være Tvivl om, at S. var bedst, naar han, forglemmende sine klassiske Aspirationer, portræterede sine samtidige. Busten af Dronning [Juliane Marie](#) (tilhørende den kongl. Porcellænsfabrik) og den af Luplau i Biskuit gjengivne Statuette af [Arveprins Frederik](#) ved det oldenborgske Stamtræ vise begge en udmærket Evne til at forene en fornem Stil med en livlig Opfattelse af Menneskene, en Evne, der ogsaa aabenbares i den posthume Buste af [Johannes Ewald](#) (signeret 1784, lavet o. 1780, tilhørende Valkendorfs Kollegium) og den S. tilskrevne, ligeledes posthume Buste af Ludvig Holberg (tilhørende det kongl. Theater).

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Stanley, Simon Carl, 1703—61, Billedhugger

Af Ch. A. Been

Simon Carl Stanley er født af engelske Forældre i Kjøbenhavn 12. Dec. 1703. Da han som Dreng viste Lyst til Tegning og Træskæring, sattes han i Lære hos Hofbilledhugger J.C. Sturmberg. I sin Læretid udførte han bl. a. 2 Engle paa Gehejmerraad Krabbes Gravmæle i Roskilde Domkirke samt gjorde en Del Stukdekorationer paa Fredensborg Slot. For at uddanne sig yderligere drog han siden udenlands, besøgte flere Byer i Tyskland og rejste derpaa til Amsterdam, hvor han søgte Undervisning hos van Luchtern. I 1727 rejste han til England og fik i London Arbejde hos Billedhuggerne Laurent Delvaux fra Gent og Pieter Scheemaeckers fra Antwerpen, hvilken sidste ogsaa havde hørt til Sturmbergs Elever. Senere fik S. sin selvstændige Virksomhed og besøgede bl.a. Udsmykningen af Lord Wilmingtons Lystslot i Sussex, ligesom han ogsaa udførte nogle større Gravmæler. I de 20 Aar, S. i alt blev i England, havde han 2 Gange indgaaet Ægteskab. Hans første Hustru, Anna f. Allen, en Forpagterdatter fra Sussex, hvem han havde ægtet i 1730, var død efter 5 Aars Ægteskab, og han havde derpaa i 1737 giftet sig med en Præstedatter fra Hannover, Magdalene Margrethe Lindemann, der blev Moder til 2 Sønner, af hvilke den ene er den ovennævnte Billedhugger [Carl Frederik Stanley](#).

S. havde næppe tænkt paa nogen Sinde at vende tilbage til Danmark, da han gennem en Bekjendt fra Kjøbenhavn, Kommandørkapitajn Gerner, der besøgte London, fik en Opfordring dertil. Da baade han og hans Hustru indvilligede, udvirkede Gerner efter sin Hjemkomst gennem Grev Danneskjold [Fmtil: [Frederik Greve Danneskjold-Samsøe](#)], at Kong [Christian VI](#) indkaldte S. og sendte ham Rejsepenge. Just som denne stod i Begreb med at forlade London, kom Efterretningen om Kongens Død; men han rejste desuagtet afsted og blev efter sin Ankomst til Kjøbenhavn naadig modtagen af Kong [Frederik V](#), der tildelte Kunstneren en aarlig Pension, gav ham Løfte om Pladsen som Flaadebilledhugger samt lod ham anwise en Marmorblok, for at han deraf kunde forfærdige en Prøve paa sin Kunst. S. gjorde nu en lille Gruppe: »Vertumnus, Pomona og Amor« (1749), et sirligt Rokokokabinetstykke, der strax kjøbtes til Kunstammeret (nu i Aalborg Musæum). Kongen fandt et saadant Behag i dette Arbejde, at han bestilte en tilsvarende Gruppe: »Venus, Adonis og Amor« (nu i Marmorhaven, Fredensborg). Af S.s øvrige Statuer kunne nævnes en Ceres og en Diana (1757) i Fredensborg Marmorhave og Park samt en Flora, bestemt til Rosenborg Have.

Desuden udførte han en Ganymed med Ørnen, paa hvilket Arbejde han i 1752 optoges som Medlem af det gamle Kunstakademi; da dette 2 Aar senere reorganiseredes, blev han en af dets Professorer. Nogen større Billedhuggervirksomhed synes han ikke at have udfoldet her hjemme. Han har udført et Par Gravmæler og har vel ogsaa frembragt flere Statuer end de ovennævnte, men mest synes han i sin Egenskab af Hofbilledhugger (1755) at være bleven benyttet til saadanne Ting som f.Ex. at udføre Malerirammer og modellere Dekorationerne paa de kongelige Vogne og paa Akademiets store forgyldte Lænestol. I sine sidste Leveaar — fra o. 1753 — var han desuden knyttet til den ældste danske Porcellænsfabrik ved Blaataarn. Han leverede dennes Indehaver, J.G. Mehlhorn, forskellige Modeller, og da [Louis Fournier](#), der havde gjort sine første Forsøg i S.s Hus paa Christianshavn, i 1760 overtog Fabrikken, havde han Opsynet med dens Virksomhed. Længe indtog han dog ikke denne Stilling, da han døde 17. Febr. 1761.

Medens S., at dømme efter hans faa bevarede Arbejder, som Kunstner ikke naar ud over det middelmaadige, maa han, i Følge sin Biograf Büsching, fortjene det bedste Skudsmaal som Menneske. Han har ikke blot været en Mand med et elskværdigt og belevent Væsen, der skaffede ham hans samtidiges »Agtelse og Kjærlighed«, men har i en sjælden Grad været udrustet med Talenter. Han var meget musikalsk, sang og spillede smukt. Desuden skrev han Digte, og efter sin Hjemkomst og til sin Død beskæftigede han sig med at oversætte engelske religiøse Skrifter, bl. a. af Fielding og Doddridge, Oversættelser, der rostes for deres smukke danske Sprog. Hans Portræt, malet af Eccard, tilhører Kunstakademiet.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Stolberg, Christian Günther Rigs greve, 1714—65, Overhofmester

Af Louis Bobé

Christian Günther Rigs greve Stolberg, 1714—65, Overhofmester. Han var Søn af Christoph Friedrich Rigs greve S. til Grevskabet Stolberg og Henriette Cathrine f. Rigsfriherreinde Bibra og fødtes 9. Juli 1714. I ung Alder forlod han Hjemmet, opdroges i Wernigerode og studerede i Halle. Han skulde i Følge Faderens sidste Vilje have delt Besiddelsen af det stærkt forgjældede Grevskab med Broderen, men foretrak at faa udbetalt en aarlig Apanage fremfor at forvolde en Deling af Grevskabet. Broderen holdt ikke Forpligtelsen, og S. maatte selv søge sig en Existens. Ved sin Slægtning Grev C.E. Stolberg-Wernigerodes Indflydelse fik han 1738 Ansættelse i dansk Tjeneste som Kapitajn ved Livgarden til Fods. Da Militærtjenesten ikke tilfredsstillte ham, blev han 1744 udnævnt til Amtmand i Segeberg. Hans Slægtning Enkedronning Sophie Magdalene udnævnte ham 1756 til sin Overhofmester og Jægermester. Aaret efter blev han hvid Ridder og 1759 Gehejmeraad. S. hørte til den pietistiske Retning og udmærkede sig ved sin humane Tænkemaade og store Retsindighed. Faa sin Gaard Stedingshof ved Bramstedt ophævede han Vornedskabet, og paa hans »vise Raad«, som der staar paa den Mindestøtte, Enkedronningen lod rejse til Ære for S., løste hun alle sine Undersaatter paa Hirschholm Gods fra Hoveri og gav dem Arvefæste. Han døde 22. Juni 1765 i Aachen paa en Baderejse. Han ægtede 26. Maj 1745 Christiane Charlotte Friedrike Grevinde Castell-Remlingen (f. 5. Sept. 1722). Grevinden var en udmærket, men i mange Henseender excentrisk Personlighed. Paa Rungstedgaard, som hun købte 1766, havde hun Besøg af Kvinder fra Herrnhut, der omtale hendes »brødebevidste Hjærte og Længsel efter at komme i Forbindelse med Societetet«. Hendes egen Moder klager til Kongen over, at Datterens Formue fortæres af lutter daarlige Hængehoveder og andet Pak, »de stedlige hellige, som i deres udskejende Pie-tisteri anse Dans, Spil og Theater for Dødssynder«. Grevinden døde i Kjøbenhavn 22. Dec. 1773 og jordedes efter eget Ønske blandt Bønder paa Birkerød Kirkegaard.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Walløe, Peder Olsen, 1716—93, Opdagelsesrejsende

Af P. Lauridsen

Peder Olsen Walløe fødtes 1716, sandsynligvis paa Bornholm. O. 1739 kom han til Grønland og ansattes 1744 som Handelsbetjent under Kjøbmand Jakob Severin [...], i hvis Tjeneste han forblev til 1751. Han blev da udnævnt til »grønlandsk Frihandler« med Bolig ved Kolonien Godthaab; men samtidig opfordrede saa vel Missionskollegiet som Handelskompagniet ham til at foretage en Undersøgelsesrejse først langs Grønlands Sydvestkyst, der endnu var ukjendt, og dernæst syd om Kap Farvel til Østkysten, hvor man vedvarende haabede at finde Østerbygden. 6. Avg. 1751 tiltraadte W. Rejsen i en Konebaad, bemanded med 2 danske og 2 Grønlænderinder, og i Eftersommeren undersøgte han de frodige Egne omkring det nuværende Julianehaab, hvor han fandt talrige Nordboruiner, deriblandt 2 Kirker. Næste Sommer fortsattes Rejsen syd paa, Kap Farvel omsejledes, og 6. Juli 1752 slog W. Telt paa Østkysten for første Gang. Drivisen lagde ham dog snart uovervindelige Hindringer i Vejen, og ankomsten til Kangek (Kap Walløe) maatte han 8. Avg. her fra tiltræde Tilbagereisen. Han overvintrede atter i Sydvestgrønland, og efter store Lidelser naaede han Kolonien Frederikshaab 25. Juni 1753. W.s Rejse har haft epokegjørende Indflydelse paa vor grønlandske Forskning, dels ved at skaffe det nødvendige Grundlag til Veje for en videnskabelig Bestemmelse af Østerbygdens Beliggenhed, dels ved at forsyne os med et stort geografisk Materiale baade om Vest- og Østkysten af Sydgrønland. Rejsens Resultater nedlagde han i flere velskrevne Dagbøger, der hidtil kun uddragsvis ere blevne offentliggjorte, og endnu i 1753 rejste han til Danmark for at ordne sine Forhold saaledes, at han kunde vie sit senere Liv helt og holdent for Grønland. Af os ukjendte Aarsager blev dette dog ikke Tilfældet; han træffes senere som Kjøbmand i Rønne, hvor han 9. Febr. 1759 giftede sig med Enken Elisabeth Bohn, f. Hansen (f. 1723 død 1786), og efter Hustruens Død flyttede han til Kjøbenhavn, hvor han en Tid lang var Opsynsmand ved et Pakhus og tilbragte sin Alderdom i meget fortrykte Kaar. Landhusholdningsselskabet lønnede ham vel med nogle ubetydelige Præmier, og Biskop [Poul Egede](#) skaffede ham en Seng i Vartov [alderdomshjem for fattige], men da O. Fabricius 1787 udgav nogle Uddrag af hans Dagbøger, var Forfatteren ganske glemt og ukjendt, og hans vedholdende Ansøgninger om en ringe aarlig Pension førte til intet. W. døde 27. April 1793 som Lem i Vartov.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Walter, Caroline Frederikke, 1755—1826, Skuespillerinde

Af Arthur Aumont

Caroline Frederikke Walter angives at være født 5. Febr. 1755 i Kjøbenhavn; men i øvrigt hviler der Mørke over hendes Fødsel og Familieforhold; ganske vist kvitterer i Theaterregnskabet 1765—66 T.J. Halle for sin »liden Datter Carolines« Gage som Figurantinde, men Underskriften siger ikke, om dette er Carolines Fader eller Moder, end mindre, i første Tilfælde, om det er hendes kjødelige Fader eller hendes Stiffader, thi efter en Overlevering (gjennem Komponisten Poul Rasmussen) kaldte hun sig Halle »efter en Fændrik eller Underofficer, som var hendes virkelige Fader; men hendes Moders Ægtemand var Arkelimester ved Holmen«; hos Overskou fortælles, at hendes Stiffader var »en fattig Holmensmand Thomas Jespersen«. [Iver Als](#) fik, fortæller Overleveringen, Nys om Caroline Halles Opvækst, og ham skyldtes det, at hun blev antaget som Danseelev ved det kongl. Theater, hvor hun 17. Febr. 1762 udførte sin første Barnerolle som Laidronnette i »Æsop ved Hoffet«. Hun vandt straks Publikums Hjærte og udførte under stigende Opmærksomhed i de følgende Aar, medens hun samtidig inden for Balletkorpset rykkede op fra Elev til Figurantinde (med 50 Rdl. om Aaret), adskillige, større og større, Børneroller i Skuespillet som Eugenia i »Don Ranudo« og Louison i »Den indbildt syge«, indtil hun, endnu ikke fyldt 15 Aar, gjorde Skridtet over i de voxne Roller ved 1. Dec. 1769 at udføre Pernille i »Den Stundesløse«. Hun gjorde Lykke i denne — Clementin [se om Clementin i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] skal saaledes have ytret, at han »aldrig havde ageret [Vielgeschrei] med større Fornøjelse og Humør« end denne Aften sammen med hende — og der kan ingen Tvivl være om, at hun havde særlige Betingelser for at blive en udmærket Pernille: hun var ung og frejdig, havde et Par livlige, eller maaske rettere viltre, Øjne, som hun vidste at bruge paa begge Sider af Lamperækken, besad en smidig Sikkerhed i sin Fremtræden og et snarraadigt Lune i sin Tale. Da Pigefaget paa denne Tid kun var maadelig besat, tilfaldt den ene Pernille efter den anden hende, snart føjede hun de franske Soubretter til sit Repertoire, ja gjorde endog heldige Strejftog ind paa Lystspilelskerindernes Omraade — [Rosenstand-Goiske](#) giver hende det Vidnesbyrd, at »hun var den bedste Skuespillerinde«, han havde kjendt i Elskerindens Rolle —, men det varede ikke længe, inden det sejrjrig fremrykkende franske Syngespil slog sin Klo i hende — ikke et fuldt Aar efter hendes Skuespil debut aabenbarede hun sig ved sin Udførelse af Roxelane i Sartis »Soliman II« (8. Okt. 1770) som en næsten fuldfærdig Syngespilprimadonna — og i Løbet af nogle Aar helt bemægtigede sig hende. Inden for Syngespillet udfoldede Fru W., som Jfr. Halle, i Efteraaret 1774, blev ved Ægteskab med [...] nævnte Kommercesekretær Th.C. W., al Kvindekjønnets Kløgt og Ynde: hun var snart koket og lunefuld, snart bly og trofast, snart knibsk og besnærende, snart djærv og ligefrem, snart overgiven og listig, snart stiltfærdig og troskyldig, altid fin og let i sin Fremtræden, og i sin Replikbehandling naaede hun Fuldkommenheden i det Elskovens Drillespil, hvor Elskerinden i sejsrsikker Bevidsthed om sin Uimodstaaelighed med gratiøs Ubarmhjørighed gjækker sin Bejler ved alle Haande Pudserier for til sidst at belønne hans Bestandighed ved at kaste sig i hans Arme. Fru W. lagde i sine Syngespilroller Vægten paa en tæt Forening af det dramatiske og det musikalske Element, og hendes Sangforedrag var derfor først og fremmest udtryksfuldt, karakterfuldt, sjælfult, medens den sanglige Kunstfærdighed med Roulader og Koloraturer for hende her stod i anden Række; at hun dog paa ingen Maade har været nogen Sinke i denne Henseende, derom vidner, at hun hørte til de faa udvalgte blandt det danske Personale, der optraadte i de af Hoffet yndede italienske Operaer paa Hoftheatret; hun udførte her f. Ex. Iris i Metastasios »Alcide al bivio« (Febr. 1774). Fru W. slog sig ikke til Ro med de Lavrbær, hun vandt i Syngespillets lette Kunststart, hun stræbte højere, niod det alvorlige Drama og Tragedien, men skjönt Rosenstand-Goiske, der ingenlunde kan beskyldes for at være nogen kritikløs Beundrer af hende, mente, at hun var »virkelig den eneste af hele Theatrets kvindelige Personale, som med Sandhed og afgjort Held kan spille i Tragedien«, viste hendes Udførelse af Grevinde Orsina i »Emilie Galotti«, Zaire, Ines de Castro og andre tragiske Kvindefigurer, at »Melpomenes Cypresser vare hende for mørke« (Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]). Hendes Navn er i den danske Theaterhistorie uløselig knyttet til Syngespillet, og inden for dette vandt hun for sin aandfulde Udførelse af Titelrollen i »Aglæ« det stolte Tilnavn »Thalias Caroline«, hvormed [Johannes Ewald](#) hædrede hende i et Vers under hendes Portræt i denne Rolle.

Fru W.s Ægteskab var langtfra lykkeligt og opløstes temmelig hurtig, maaske var Skylden lige saa meget hendes som Walters, og hun søgte i de følgende Aar utvivlsomt Trøst i forskellige, mere eller

mindre hastig opløste Kjærlighedsforbindelser — Rygtet havde særlig travlt med hendes Forhold til Nordmanden Johan Vibe (i Anledning af hans Død opførte hun Febr. 1782 i Christiania [Kristiania] en »Sørgekantate«) — og en af disse blev Anledning til, at den danske Skueplads mistede hende, medens hun stod paa sin Kunsts Højdepunkt. I Slutningen af 1779 havde hun forlovet sig hemmelig med den udmærkede Violinist Christian Friedrich Müller (f. 28. Dec. 1752 i Brandenburg [Brandenburg], død 21. Dec. 1827 i Stockholm), der da gav Koncerter i Kjøbenhavn; dette kom General [Eickstedt](#), der var Præsæs i Theatrets Overtilsynskommission, for Øren, og han, der paa alle optænkelige Maader fortrædagede Fru W. til Fordel for sin Elskerinde [Jfr. Møller](#), den senere Mad. Frydendahl, udvirkede en Udvisningsordre mod Müller, og ved denne naaede han sit inderlige Ønske at trænge Fru W., hvis Roller Jfr. Møller eftertragede, bort fra Theatret. Sex Uger efter Müllers Udvisning flygtede Fru W. Natten mellem 28.—29. April 1780, efter om Aftenen at have udført Louise i Monsignys Syngestykke »Desertøren«, til Sverige, ægtede 29. April 1780 i Gøteborg [Göteborg] Müller og blev (sammen med ham) ansat ved det kongl. Theater i Stockholm som »första Aktris och Sångerska«». Hendes første Optræden her var 26. Febr. 1781 i Titelrollen i Glucks Opera »Alceste«, hun gjorde stor Lykke, men forlod Aaret efter sammen med sin Mand pludselig Stockholm paa Grund af Gjæld, gjenengageredes paa Gustaf III's Befaling efter et Aars Tids Koncerteren i forskellige Lande, navnlig England, sammen med sin Mand paa bedre Gagevilkaar til det kongl. Theater i Stockholm, afskedigedes 1806 ved Operaens Nedlæggelse og optraadte sidste Gang paa Scenen 9. Nov. 1810 (ved en Festforestilling for Kronprins Carl Johan) som Christina Gyllenstierna i »Gustaf Wasa«, der regnedes for en af hendes ypperste Fremstillinger; hun var senere, fra April 1812 til April 1815, Elevinstruktrice ved det kongl. Theater i Stockholm og døde 17. Nov. 1826 paa Djurgården. Efter sin Flugt fra det kongl. Theater i Kjøbenhavn gjæstede hun Danmark to Gange: første Gang, 1783 paa Tilbagerejse til Stockholm, blev det hende forbudt at komme inden for Kjøbenhavns Volde, og hun maatte efter en 6 Timers Rast paa Skydebanen skyndsomt forlade Landet, anden Gang, i Foraaret 1791, mødte hun intet Forbud, hun var uhindret i Theatret til Mad. Roses [se om Mad. Rose i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] Benefice, hvor Publikum tiljubede hende »Velkommen, Caroline!«, og hædredes af Tidens bedste Kunstnere og Litterater med et Festmaaltid paa Skydebanen.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Warnstedt, Hans Vilhelm von, 1743—1817, Theaterchef

Af Louis Bobé

Hans Vilhelm von Warnstedt fødtes 13. Sept. 1743 i Fredericia, blev 1750 indskreven som Reservesøkadet, kom 1755 fra Bergen til Kjøbenhavn og blev Aaret efter optagen paa Landkadetakademiet. »Fattige, forladte, venneløse, ja næsten foragtede« havde han og hans Søskende en trang Barndom og Ungdom, men hos »Familiens Beskyttere« [H.H. v. Eickstedt](#) og Etatsraad C.V. Wever fandt de Hjælp og Støtte. 1761 blev W. Fændrik ved Kronprinsens Regiment, 1763 Sekond- og 1766 Premierlieutenant. 1769 udnævntes han til Kapitajn og i Maj Aaret efter til tjenstgjørende Generaladjutant hos Kongen, hvem han ledsagede til Holsten. Faa Dage efter [Bernstorffs](#) Fald sendtes han til St. Petersborg med et egenhændigt Brev fra [Christian VII](#) til Kejserinden, der forbitret over, at Kongen sendte en simpel Kapitajn, »en Dreng«, til at forhandle med hende, henviste W. til Udenrigsministeren Panin. Skjønt han fik det Vidnesbyrd, at han havde optraadt som en forstandig og forsigtig Mand, blev han efter sin Hjemkomst for en kort Tid sat i Arrest. 1773 blev han ansat ved en annekteret Bataillon som Kapitajn og 1775 ved danske Livregiment. 1776—77 laa han i Garnison i Helsingør. Gjennem sin Ven Skuespiller [Schwarz](#) havde W. fattet varm Interesse for dramatisk Kunst. Paa Anbefaling af sine Venner Dreyer og Schack, i Følge Overskou tillige gjennem Schwarz, blev han i Marts 1778 udnævnt til administrerende Direktør for det kongl. Theater og Kapel. Som saadan havde han det daglige Tilsyn med Scenen og dens Forretninger, ligesom det paahvilede ham aarlig at indlevere en Plan til Theatrets Virksomhed for den følgende Sæson. »Tre Uger senere,« siger W., »styrtede man den værdige, gamle Theaterbestyrelse (Bornemann o. fl.), for at indvikle den gamle Eickstedt i Blaar«, som samtidig udnævntes til Præses for Theatrets Overtilsynskommission. W. gik med den største Iver og Pligtfølelse til sin brydsomme Gjerning. Blandt de mange ypperlige Egenskaber, der udmærkede ham, skal i første Række nævnes, at han, der ved Afstamning og Slægtskab var knyttet til de tysktalende aristokratiske Kredse, selv var dansk i Sind, Skrift og Tale, og han roser sig af at eje et »simpelt, dansk Bondesind«. Han havde som fattig Officer levet tilbagetrukket og læst meget. Som sine Yndlingsforfattere nævner han [Wessel](#), Lady Montague, Rabelais, Ronsard, Peder Syv og Sterne. Hans Væsen var bestemt og myndigt, hans Omgang let og behagelig, og han yndede i høj Grad Spøg og Lystighed.

W. opofrede sig ganske for sit Kald, indførte Disciplin og regelmæssige Prøver, oprettede Synge- og Danseskoler, gjenopvakte blandt Skuespillerne den sunkne Agtelse for Scenen og bragte Theatrets aarlige Indtægter fra o. 18.000 Rdl. op til 40.000 Rdl. Han værnede fremfor alt for den danske Scenes Bestaaen i national Aand ved hyppige Opførelser af Holbergs Komedier og ved at træde i Forbindelse med danske Skuespilforfattere som [Ewald](#), [Tode](#), [P.A. Heiberg](#) og [Pram](#), hvem han opmuntrede til originale Arbejder for Scenen og til Dels af sine egne smaa Pengemidler støttede rundhaandet. »Hvor kunde jeg,« udtaler han, »som kjendte Nød af egen og Forældres sørgelige Erfaring, nægte Hjælp og Trøst til de nødlidende«. Han var især for Pram en god og trofast Ven, saa længe han levede, skjønt Pram med sit iltre Væsen ikke altid lønnede ham med Tak, og det skyldes W., at man overdrog ham at oversætte flere Syngestykker til Theatrets Brug. Med Ewald, der i sine Breve kalder W. sin kjæreste Velynder, drøftede han Planen til »Fiskerne«, der opførtes i Jan. 1780. Om P.A. Heiberg, hvis dramatiske Arbejder »Heckingborn«, »De Vonner og de Vanner« og »Kinafarerne« W. bragte til Opførelse, ytrer denne: »Jeg har til alle Tider ærlig vist, at jeg satte Pris paa hans gode Mening om mig. Han har megen Retfærdighed i Hjærtet og vil aldrig gjøre noget Menneske forsætlig ondt. Min Agtelse har han fortjent og skal stedse beholde«.

Uden at tilsidesætte Respekten levede W. paa en fortrolig Fod med de udmærkede sceniske Kunstnere og Kunstnerinder, der den Gang prydede den danske Scene, [Schwarz](#), [Gjelstrup](#), Preisler, Rose [se om Rose i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)] og [Fru Walter](#), der ved [Eickstedts](#) Intriger 1780 forlod Theatret. Inderligst følte han sig knyttet til [Frydendahl](#), der debuterede 1786 og som, hvad der ikke før har været bekjendt, i Følge W.s eget skriftlige Vidnesbyrd, var hans egen Søn. W. havde som ung Lieutenant staaet i et intimt Forhold til Frydendahls Moder, der var bleven tvungen til at ægte en gammel, rig Lærredshandler, som siden blev forarmet og med Konen maatte leve af W.s smaa Midler. »Frydendahl«, ytrer W., »forbinder det fortræffeligste Hjærte og en Adel i Sjælen, som mangan Prins maatte ønske sig, med det letteste Sind«. Af W.s Breve til sine

Søskende ses det, at Frydendahls Skæbne til enhver Tid laa ham paa Sinde.

Skjønt det i W.s første Direktørperiode ikke fattedes paa Riverier mellem ham og [Eickstedt](#), glemte han dog aldrig, at Generalen havde været hans Families varmeste Ven. 1782 udtraadte Eickstedt af Overtilsynskommissionen, der ophævedes kort efter Regeringsskiftet, da W. blev beskikket til administrerende Direktør, medens Overhofmarskal C.F. Numsen udnævntes til overtilsynshavende. Samarbejdet med denne Mand, der idelig krydsede hans Planer, faldt W. meget vanskeligt. »Numsens Fader,« ytrer han, »blev min Faders Ulykke; skal denne nu blive min, er denne Familie vor naturlige Fjende som Kattens er Musens.« 1787 blev [J.A.P. Schulz](#) indkaldt hertil som Kapelmester, og med denne sluttede W. et nøje Venskab. Trods mange Haande Intriger og Kabaler ved Theatret røgtede W. vedblivende sit Hverv med ufortrøden Iver. 1790 aabnedes Sæsonen med »Frode og Fingal« samt Thaarups »Høstgildet« til Schulz' stemningsrige Musik. I Foraaret 1791 afgik Numsen til Glæde for W., der samtidig blev Præses for Theaterkommissionen. De sidste nationale sceniske Arbejder, hvis Opførelse W. iværksatte, vare [P.A. Heibergs](#) »De Vonner og de Vanner« og »Kinafarerne«. Kort efter fremskyndede en beklagelig Begivenhed hans Afgang fra Theatret. Theaterinspektøren N. Lassen, en virksom og dygtig Mand, hvem han havde skjænket sin fulde Tillid, havde ved Aktiespekulationer paadraget sig en betydelig Gjæld og forgrebet sig paa Theaterkassen. W.s Anstrængelser for at redde ham vare forgjæves, og han opnaaede derved kun at blive Gjenstand for lave Bagvaskelser, især at han skulde have set gennem Fingrene med Lassens Besvigelser. Hans Ansøgning om Afsked bevilgedes ham af [Kronprinsen](#) i naadige Udtryk (16. Maj 1792). W.s Bortgang vakte almindelig Beklagelse baade blandt Theaterpersonalet og Datidens dramatiske Forfattere; kun Rahbek [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], der havde forfulgt ham med blindt og uberettiget Had, og som allerede én Gang havde gjort ham Afbigt, udtrykte sin Glæde derover. »I denne lige saa vanskelige som yderst besværlige Post,« skrev W. en Aarrække senere til Kronprinsen, »tilbragte jeg 14 Aar med uopretteligt Tab af Helbred og Sindsro«. W. opnaaede dog i Samtidens Dom at finde fuld Oprejsning for de Krænkelser, han havde maattet lide, og Efertiden har givet ham det Vidnesbyrd, at den danske Skueplads hverken før eller senere har haft en mere virksom og indsigtfuld Leder end ham. I Febr. 1793 udnævntes W. til Gesandt i Portugal, men der hengik rum Tid, inden han, optaget af at ordne sine, ved uberegnende Gavmildhed til alle Sider ødelagte, pekuniære Forhold, kunde tiltræde Posten. I Okt. 1795 afgik han sammen med sin Ven Kapelmester [Schulz](#) paa et Skib fra Hamborg til Lissabon, men en Orkan drev det over mod Norges Kyst, hvor de nødtes til at overvintre i Arendal. Det følgende Foraar naaede W. endelig Portugal, hvor han, trykket af Gjæld, pint af ualmindelig ondartede hæmorrhoidalske og revmatiske Smerter og opfyldt af Hjemve og Længsel »efter at ombytte de høje Lavrbærtræer uden for hans Bolig med en lille dansk Bøg«, »uslede« sin Tid hen, indtil han tilbagekaldtes 1802. Hans Ophold i Lissabon »forlængedes nødtvungent«, og først 1805 gjensaa han Danmark.

W., der 6. Okt. 1780 havde ægtet Dorothea Louise v. Berger (døbt 3. Nov. 1755), Datter af Livlægen Johan Just v. B., men som 19. Avg. 1788 var bleven Enkemand, havde kort før sin Afrejse til Portugal, 23. Sept. 1795, indgaaet et nyt Ægteskab af en højst mærkelig Art med Johanne v. Schilden (f. 1741), Datter af Johan Erik v. S. til Altenkoog og Giessensand, en gammel Jomfru med mange Særheder, der levede i Fejde med al Verden, og som i sin Beundring for den aandfulde, elskværdige og letsindige W. havde udsat en Aarpenge for ham. Som Tak herfor skjænkede han hende sin Haand, men hun fulgte ham ikke til Portugal, og han gjensaa hende ikke mere, i det hun døde i Kiel (28. Avg. 1805), samtidig med at W. steg i Land i Travemünde paa Hjemrejsen fra Lissabon. Hun efterlod ham en lille Formue, ligesom han gennem dette Ægteskab fik Andel i det rige Marskgods Haseldorf ved Elben til en Værdi af 50.000 Rdl.

W. førte i de følgende Aar en omflakkende Tilværelse, dels i Kiel, dels hos Broderen paa Løjtmark og Søsteren Grevinde Sophie Schulin paa Frederiksdal samt i Kjøbenhavn, indtil han 1813 udnævntes til Overceremonimester, en Udmærkelse, der »bragte ham endelig Oprejsning for mange ufortjente Lidelser«. 1815 fik han Storkorset. Han døde 20. Okt. 1817 i Kjøbenhavn. Sit originale, bisarre og omskiftelige Væsen bevarede han lige til det sidste, hvilket ogsaa gav sig Udslag i, at han testamenterede sin tro Kammertjener Schuk sit Gods.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Wartberg, Jens Severin, 1697—1749, Generalprokurør

Af G.L. Grove

Jens Severin Wartberg, en Søn af Vejermester paa Holmen Peter W. og Maria Bentsen, blev døbt i Holmens Kirke 10. Nov. 1697. Han blev Student 1713, theol. Kandidat 1717, Sekretær i Danske Kancelli 1723, Arkivsekretær sammesteds 1736, Assessor i Højesteret 1734 og Generalprokurør 1739. Overskou omtaler ham som en jovial, meget dannet Mand, Omgangsven af Holberg, der fortjener at erindres som den første Direktør for den danske Skueplads paa Kongens Nytorv efter Privilegierne af 29. Dec. 1747, hvilken Stilling han ved Holbergs Indflydelse kom til at beklæde. I det vigtige Embede som Generalprokurør fik han af og til Lejlighed til at udvise mere Følelse for den den Gang undertrykte Bonde end Flertallet af de højere Embedsmænd. Han udnævntes 1747 til Etatsraad og døde pludselig 11. Sept. 1749 i sin Vogn paa Hjemvejen fra et Taffel, hvilket gav Anledning til en rimet Diskussion, som siden blev trykt i Rahbeks »Tritogenia« [se om Rahbek i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)]. Han var ugift.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Wasserschlebe, Joachim, 1709—87, Deputeret

Af Louis Bobé

Joachim Wasserschlebe fødtes 1. Maj 1709 i Saltzwedel og var Søn af Byens Borgmester Nicolaus Johannes W. og dennes Hustru Anna Sybilla Rademacher. Omkring 1729 studerede han vistnok i Leipzig og Halle og levede fra 1731 i Paris som Privatsekretær hos den derværende danske Gesandt Grev Werner Schulenburg. 1738 traadte han i dansk Tjeneste som Sekretær i Tyske Kancelli og udnævntes Aaret efter til Legationssekretær i Paris. I de Aar (1744—50), [J.H.E. Bernstorff](#) var dansk Minister ved det franske Hof, vandt han dennes fulde Tillid og Fortrolighed og var hans Kommissionær og Mellemand ved mange Lejligheder. W. delte Bernstorffs litterære og kunstneriske Interesser og stod paa venskabelig Fod med de mest fremragende Kunstnere i Paris. Han fik den unge [Johs. Wiedewelt](#) antaget i G. Coustou d. yngres Værksted og skaffede ham 1752 en Aarpenge af Partikulærkassen. S. A. afsluttede han Kontrakten med [Saly](#) om Udførelsen af [Frederik V's](#) Rytterstatue, ligesom han foranledigede den i Paris bosatte svenske Maler J.E. Mandelbergs [...] Indkaldelse til Danmark. 1754 blev W. sammen med tre andre Kunstkjendere, Thott, v. Støcken og Møllmann [? [Bernhard Møllmann](#)], optagen som Æresmedlem af Kunstakademiet. W., der 1747 var bleven Kancelliraad og 1751 Justitsraad, indtraadte atter 1752 i sit tidligere Embede som Sekretær i Tyske Kancelli og udnævntes 1760 med Etatsraads Karakter til Kommitteret i det da oprettede vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammer, der styredes af [A.P. Bernstorff](#) som Deputeret. Som varm Ven af Bondefriheden fik han Indflydelse paa Landbosagen i Hertugdømmerne, fremmede Udskiftningen og arbejdede for en formaalstjenlig Besættelse af Amtmandsposterne, der den Gang næsten udelukkende tildeltes Hofmænd. I alle Forhold viser han sig som en oplyst og frisindet Mand, en uegennyttig og hæderlig Karakter. W., der ogsaa var Direktør for Fabrikmagasinet, blev 1768 2. Deputeret i Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet og udnævntes til Konferensraad. Han afgik i Okt. 1770 fra Kollegiet og i April n. A. fra Kancelliet. Han flyttede derefter til Flensborg [Flensburg], hvor hans Søsterdatter — Moder til Gehejmeraad J.P. Høpp [...] — var gift, og købte her nær ved Byen Ejendommen Klusgaard, der fik Navn efter ham, og hvor han anlagde en Have og en »artificiel« Eng. Sin store Kobberstiksamling, hvortil han havde lagt Grunden i Paris, og som omfattede o. 30.000 Blade af fremmede Mestre, maatte W. i Pengeforlegenhed 1781 mod et Forskud pantsætte til Staten, der 1783 købte hele Samlingen til det kongl. Bibliothek for 2.000 Rdl. W. efterlod sig ogsaa ret omfattende Samlinger til dansk Historie (nu i det kongl. Bibliothek), særlig under Frederik V og [Christian VII](#), som oftere ere benyttede af Historikere i nyere Tid. W. døde ugift 13. Marts 1787 paa sit Landsted ved Flensborg.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Werlauff, Erich Christian, 1781—1871, Historiker

Af Johannes C.H.R. Steenstrup.

Erich Christian Werlauff, var Søn af den norskfødte Koffardikapitajn Jens W. (død 1786) og Wilhelmine Frederike f. Wirth (død 1804). Han fødtes 2. Juli 1781 i Kjøbenhavn, 1796 blev han Student med Udmærkelse, 1802 tog han juridisk Examen med laud. Allerede to Aar tidligere havde han besvaret en historisk Prisopgave og var 1798 bleven Custos ved det kongelige Bibliotheks Læsesal. Ved dette Bibliothek skulde han virke lige til 1861. Han blev 2. Sekretær 1805, 1. Sekretær 1814, Bibliothekar 1823, Overbibliothekar 1829. Samtidig var W. bleven knyttet til Universitetet. Efter at have vundet den filosofiske Doktorgrad 1808 blev han 1810 Adjunkt ved Universitetet og skulde læse over nordisk Historie og Oldsager, 1812 Professor extraordinarius, 1828 Professor ordinarius, 1836—37 var han Universitetets Rektor og holdt ved Indvielsen af den nye Universitetsbygning den første danske Tale, der er bleven holdt ved en Universitetsfest. Han bevarede sin Stilling ved Universitetet til sin Død, men som ældste Professor var han, der i øvrigt aldrig havde været nogen ivrig Forelæser, fra 1852 fritaget for at holde Forelæsninger.

Uden for de nævnte Oprykninger paa Embedsstigen frembyder W.s Liv ikke nogen som helst Oplevelse. Han ønskede ingen administrativ Virksomhed uden for den, der var knyttet til de nævnte to Stillinger, i det offentlige Liv traadte han aldrig frem, saa lidt som han nogen Sinde lod sig inddrage i litterær Polemik. Han rejste meget lidt og har aldrig været uden for de danske Øer, i Selskabslivet deltog han ikke og gjorde kun faa Besøg — et »Werlauffsk Besøg« var i [Kamma Rahbeks](#) Sprog det samme som intet — det Valgsprog, som han tog, da han blev Storkors af Danebrog, var Sætningen af Ovids Tristia, at den har levet vel, som lever i Skjul.

Man kunde i den elskværdige lærdes Ansigtstræk se Udtrykket af en mild, bønlig Sørgmodighed, der ligesom anmodede om at lade ham være i Fred. I 40 Aars Alderen betragtede han sine Dage som udrundne, medens han dog levede et halvt Sekel derefter; allerede da kaldte Studenterne ham »gamle W.«. Uagtet sit Stueliv var W. ikke desto mindre en opmærksom og skarp lagttager af alt, hvad han saa, og han hørte gjerne og nøje efter, naar der fortaltes ham om Livet i Verden, om offentlige Begivenheder eller private Forhold. Da han ved sit Livs Slutning efter Opfordring nedskrev sine Erindringer, formede de sig af sig selv som en Skildring af Tilstande og Sæder i det 19. Aarhundredes Begyndelse; de viste, hvor skarpt og fint han havde set, og hvor nøjagtig han huskede. Ogsaa ved sit Giftermaal, 18. Nov. 1825, med Vilhelmine Heger (f. 1. Dec. 1797), ældste Datter af Skuespiller J.S. Heger [...], en aandfuld Kvinde og ægte Hegersk Type, bragtes han i Berøring med det ydre Liv, med Skuespiller- og Forfatterverdenen; gennem hele sit Liv talte han mange ældre og yngre Videnskabsmænd blandt sine Venner og havde ogsaa gennem dem rig Lejlighed til at høre og til at erfare. Hvor meget end W. var knyttet til Stuen og Reolerne, var der kun lidt af Særlingen i hans Maade at være paa, ikke heller i hans Færd noget, hvorover man smilede, og han var den eneste af Kamma Rahbeks Venner, som undgik at faa et Kjendingsnavn.

Over W.s omfattende lærde Forfatterskab er der et Stilhedens og Fredsommelighedens Præg. Der er ganske vist enkelte Æmner, som han med Forkjærlighed studerer, men helst skal han dog have en ydre Tilskyndelse for at tage fat paa et Arbejde. 3 Gange besvarede han Saaledes udsatte Prisopgaver og hjembar Prisen. Naar Kongerne, Universitetet eller andre Instituter bad ham skrive om et Æmne, var han næsten altid beredt, dog vilde han sikkert unddrage sig fra at skrive om Omvæltninger eller Rystelser, ikke heller om Mænd, som gjorde sig skyldige i saadanne. Inden for biografisk Omraade omhandler han derfor helst de lærde Mænd, lige fra Islænderen Are Frode (De Ario multiscio, 1808) til Ole Worm og [Arne Magnusen](#). Endnu hellere behandler han de lærde Stiftelsers Historie, Saaledes i: »Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek« (1825, anden Udgave 1844), »Udsigt over Kjøbenhavns Universitetsbygningens Historie« (1836), »Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog« (1847), »Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen« (1850).

Han har ogsaa en udpræget antikvarisk Interesse, der bringer ham til at undersøge Oldtidsforhold og dernæst Mindesmærker, Saaledes i Afhandlingerne: »Udkast til den nordiske Arkæologis Historie«, »Skandinavernes Bekjendtskab med den pyrenæiske Halvø«, »Bidrag til Middelalderens Geografi

efter islandske Kilder« (latinsk Program), »Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie«, »Forsøg til at oplyse og forklare Prokops Efterretninger om de nordiske Lande«, »Beskrivelse over Kong Erik Menveds og hans Dronning Ingeborgs Gravminde i Ringsted Kirke«, »De hellige tre Kongers Kapel i Roskilde Domkirke«.

Den stærke nationale Bevægelse rev ikke synderlig W. med sig, dog besvarede han en af Etatsraad Scavenius udsat Prisopgave ved Afhandlingen »Forsøg til det danske Sprogs Historie i Slesvig« (1819), og i 7. Hæfte af Antislesvig-holstenske Fragmenter skrev han »Om Constitutio Waldemari« (1848). Ved sin lidet udprægede nationale Farve opnaede W. ogsaa at blive skudfri paa den Tid, da norske Historikere ellers krigede stærkt mod den danske Forskning. »Erz-Patriot haver jeg aldrig været«, skriver han 1833 til Justitiarius Berg i Christiania, og W. havde baade ved sin Faders norske Fødsel og vel ogsaa af en vis Lyst til helst at opsøge det fjærne stor Interesse for Norge. Professor Dahlmann skrev derfor med rette 1841: »siden [Schøning](#) har W. indlagt sig de mest mangesidige Fortjenester af Norges Historie«. Sagen var den, at samtidig med, at man i Norge gennem flere Aartier saa at sige helt forsømte Landets Historie, tog W. med Iver fat paa at belyse den. Han udgav flere Sagaer om de norske Konger, oversatte dem og forsynede dem med Register og Oplysninger, ligeledes udgav han Kong Sverres Stridsskrift mod Gejstligheden. I en Række Afhandlinger har han foruden norske Mindesmærker behandlet Æmner som: Krigen mellem Danmark og Norge i Slutningen af det 13. og Begyndelsen af det 14. Aarhundrede, Foreningen mellem Sverige og Norge under Kong Magnus Smeks Regering, de norske Kongers Salving og Kroning i Middelalderen, Grænsebestemmelse mellem Norge og Sverige i anden Halvdel af det 13. Aarh., endelig kan nævnes flere Afhandlinger om Norges Historie under Christian I. Da Norge havde faaet store Historikere, holdtes da ogsaa W. højt i Ære af dem, og W. offentliggjorde jævnlig Afhandlinger i Norge.

Ogsaa et andet Æmne synes W. at have valgt af virkelig Forkjærlighed, og det er Studiet af Holberg i Forhold til hans Samtid og som Samfundsskildrer. 1838 udgav W. »Historiske Antegneiser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil« (anden Udgave 1858), hvortil slutte sig Afhandlinger, der give historiske Oplysninger til Niels Klims underjordiske Rejse og til Peder Paars. Det er vel muligt, at det især var det kulturhistoriske Indhold af Holbergs Værker, der fængslede W., dog fortæller Forfatterinden Frøken Arnesen-Kall [...], hvorledes den Interesse, hvormed hun allerede som Barn omfattede Holberg, blev næret og udviklet af W. Blandt de mange lærde Historikere, som Danmark den Gang besad, var der ingen, der overgik W. i alsidig Kundskab. Til Danmarks og overhovedet til Nordens Kilder havde han et Kjendskab som ingen anden, og det var allerede fra Ungdommen af hans Ønske at kunne udgive et »Bibliotheca historica dano-norvegica« til Vejledning om Kilstoffet, hvad han dog ikke naaede, men hans Forelæsninger ved Universitetet herover nød megen Anseelse. Den store Forsigtighed, som udmærkede al hans Gjærning, indgav ham stor Frygt for Hypoteser eller for Fremsættelsen af videnskabelige Muligheder, hvorfor hans Skrifter have undgaaet Forsyndelser, hvori den Tids Forskning ellers kunde gjøre sig skyldig; de have derfor i en sjælden Grad holdt sig i Værdi. Derimod have de i ringere Grad bidraget til at lede Historieskrivningens almindelige Udvikling her hjemme eller til Ændringer i Opfattelsen eller den dybere Forstaaelse af Folkets Historie. Paa de store Overblik vilde W. ikke indlade sig. Mest faldt det ham i Øje, at der intet nyt var under Solen, men at alt gjentog sig; »W. holdt sig — udtaler hans Ven og Beundrer Wegener — om han end gjærne dvælede ved historiske Paralleler, dog i sine Forskninger mest til Enkelthederne, og han blev oftest staaende ved Kjendsgjærningerne selv uden at vove en almindeligere Anvendelse«. De Æmner, han behandlede, vare ofte meget specielle eller bortliggende, Saaledes at det først blev andre Historikere, som byggede videre paa, hvad W. saa utrættelig havde grundlagt og lagt til rette, der gav de egentlige Impulser i vor Historieskrivning. Som Bibliothekar havde W. store Fortjenester, selv om han fra den Tid, da han var bleven Overbibliothekar, kun kunde ofre et Par Timer daglig paa denne Gjærning. Han kjendte nøje Bibliothekets Indhold. For Haandskriftsamlingen nærede han særlig Interesse og vidste at erhverve vigtige Manuskripter for den. I sin Styrelsesmaade og i Forholdet til de Mænd, som virkede ved Bibliotheket, lagde han sit humane og hjælpsomme Sind for Dagen. W. var 1806 bleven Medlem af det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog, 1812 Medlem af den Arnemagnæanske Kommission og 1820 af Videnskabernes Selskab, 1818 fik han Titelen Justitsraad, 1836 Konferensraad, 1841 blev han Kommandør af Danebrog, 1855 Storkors. W. døde 5. Juni 1871, hans Hustru 3. Marts 1873.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Wivet, Frederik Vilhelm, 1728—90, Jurist og Digter

Af H. Munch-Petersen og F. Rønning

Frederik Vilhelm Wivet var født i Frederiksborg 4. Dec. 1728 og Søn af Ritmester Lorens W. Han blev Student 1746, juridisk Kandidat 1752 og udnævntes 1754 til Hof- og Stadsretsprokurator; det følgende Aar blev han Advokat i Højesteret og var fra 1763—73 tillige Generalfiskal. Han optraadte i denne Egenskab som Aktør i Processen 1772 mod [Struensee](#) og [Brandt](#), et Hverv han efter hans Indlæg at dømme synes at have røgtet con amore. 1773 blev han udnævnt til Justitsraad og døde i Kjøbenhavn 23. Febr. 1790. — Han var gift med Johanne Margarethe Boll (død 1805, 72 Aar gammel). — Af juridiske Skrifter har han forfattet en Afhandling om det stemplede Papir (1773), den er ganske vist skrevet ud fra ret begrænsede Synspunkter, men vidner om en vis jævn praktisk Sans. End videre har han udgivet »Forsøg til Fortælling om mærkværdige danske og norske Sager udførte i Højesteret«, hvoraf der kom 2 Bind og 1. Hæfte af 3. Bind (1774—76). Denne Samling, der til en vis Grad var skrevet efter den bekendte Pitavals Mønster, var ved sin livfulde folkelige Stil vel egnet til at vække Interesse for juridiske Sager hos et større Publikum.

— — —

— Wivet optraadte allerede 20 Aar gammel som skønlittercer Forfatter, i det han 1748, anonymt, udgav »Den forfængelige i en Komædie udi tre Akter«. Stykket, der er uden Betydning, er en Studie efter Holberg, og det er Holberg, som bliver W.s Mønster i næsten hele hans skønlitterære Virksomhed. I 1751—52 udgav han »Danske Epigrammata«, og i de følgende Aar kom bl. a. »Den danske Mercurius efter Anders Bordings Maade« og »Beskrivelse over en Rejse igjennem Sjælland og en Del af Jylland« (paa Alexandrinere), en Slags Efterligning af Peder Paars. Det Arbejde af W., som vakte størst Opmærksomhed og Forventning, var »Datum in blanco eller den af sin egen Last straffede Aagerkarl, et Skuespil i 5 Optog« (1777). Personlisten: Jeronimus, Leonore, Henrik, Pernille osv. viser strax, at ogsaa her er Holberg hans Forbillede. Allerede den samtidige Kritik var klar over Stykkets Fortrin og Mangler; der er adskillige gode komiske Enkeltheder, men som dramatisk Arbejde er det mislykket. Det blev første Gang opført paa det kongl. Theater i 1785 og senere 9 Gange. Forventningen om, at W. maaske kunde udvikle sig til en Komædieforfatter i Holbergs Aand, blev ikke opfyldt af hans næste Arbejde, »Enke- og Ligkassen eller den forstyrrede Generalforsamling, et Skuespil i 3 Optog« (1787), der blev udpebet og maatte henlægges efter 2. Opførelse.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Worm, Carsten, 1676—1750, Præsident, Oversætter

Af Julius Paludan

Carsten Worm, var Søn af [...] Præsident Matthias W. Han blev født i Ribe 28. Marts 1676 og Student 1693. Foruden ved Universitetet studerede han et Par Aar ved det ridderlige Akademi, som [Christian V](#) nylig havde flyttet fra Sorø til Charlottenborg, og lod trykke to latinske Disputatser af arkæologisk Indhold. Her fra gik han, kun 24 Aar gammel, lige over i Stillingen som Præsident i Ribe, hvilken Faderen afstod til ham i Aaret 1700. 1703 ægtede han Cathrine Nielsdatter Endorph (død 1705), Enke efter Amtsinpektør Müller i Haderslev, og 1707 Christiane Marie Foss, Datter af Kancelliraad Jens F. 1731 blev W. Justitsraad; han døde 7. Nov. 1750, 2 Dage før sin Hustru, og efterlod Legater til Byen og de fattige og en værdifuld klassisk Bogsamling til Ribe Skole. I Ribe levede han samtidig med Biskop [Thura](#) og Rektor Falster [se om Falster i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], men hans egen litterære Interesse gik i modernere Retning. Foruden til et utrykt Digt om Kong [Frederik IV's](#) Regering, som han overrakte Kongen 1720, og efterladte Samlinger til et heraldisk Lexikon er hans Navn knyttet til Oversættelsen af Boileaus Satirer, som han »til Tidsfordriv« begyndte med den 5., om Adelskab, 1718, og fortsatte med 10 andre i Aarene 1723—27. En samlet Udgave fremkom 1757 ved [Chr. Martfelt](#) med Tillæg af den 12. Satire og Fortale af Biskop [Gunnerus](#).

Ved denne Oversættelse bidrog W. til Indførelsen af den nye franske Smag, som [Reenberg](#) havde indledet en Snes Aar før, og som Holberg Aaret efter (1719) gav Hjemstedsret med Peder Paars. Oversættelsen er foretagen efter Boileauudgaven, Amsterdam 1717, med dens Noter og følger temmelig nøje den franske Text, Sproget er godt og klart, og de alexandrinske Vers efter Tidens Lejlighed ret flydende. Arbejdet hævder sig en hæderlig Plads i den lange Række af Boileau-Oversættelser og -Efterligninger, som i det 18. Aarhundredes første Aartier bredte den store Satirikers og Kritikers Navn og Avtoritet over hele Nordevropa.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Worm, Christen, 1672—1737, Biskop

Af S.M. Gjellerup

Christen Worm var født i Kjøbenhavn 10. Juni 1672 og Søn af [...] Justitiarius Villum W. 1686 kom han i Erue Latinskole, hvorfra han blev Student 1689. I sit Hjem traadte han i Venskabsforhold til den lærde Islænder [Arne Magnussen](#) [...] og fik Lejlighed til at gjøre sig bekendt med hans kritiske Arbejde over Are Frodes Islands Historie, hvoraf han fik en Afskrift. I Foraaret 1692 tog han theologisk Examen og opholdt sig derefter i Tranebjerg paa Samsø hos en lærd Orientalist, Præsten Mads Iversen Vejle, indtil han i Slutningen af Aaret blev Hører ved Frue Latinskole. 1692—94 holdt han en Række Dissertationer ved Universitetet over jødiske Antikviteter. Disse blev 1744 optrykte i Venedig, hvilket maa tages som et Vidnesbyrd om, at man endnu den Gang har betragtet dem som staaende betydelig over de almindelige Universitetsdisputatser. 1694 gav [Christian V](#) ham Løfte paa et Professorat i Filosofi med senere Oprykning i et theologisk Professorat, og 1695 disputerede han for Professoratet. I Foraaret 1696 fuldendte han et Stridsskrift, hvori han udførlig behandlede et Æmne fra Oldkirken: Sabellius og hans antitrinitariske Vranglære. Skriftet, der udkom s. A. i Frankfurt, vidnede om en ualmindelig Lærdom og fik en smigrende Anmeldelse i Udlandet. Men her hjemme undrede man sig over, at han i saa kort Tid havde kunnet tilegne sig en saa omfattende Kundskabsmasse, og der var dem, der paastod, at det ikke var hans eget, men den lærde Samsøpræsts Arbejde, han førte frem. Hvorledes det forholder sig dermed, lader sig ikke oprede, men maaske har Præsten, som ikke selv udgav noget, overdraget W. sine Samlinger til fri Raadighed.

For at fortsætte sine Studier rejste W. til Udlandet. I Okt. 1696 opholdt han sig i Leiden, men rejste kort efter til England, hvor han studerede i Oxford. Han stod i livlig Brevvexling med Fr. Rostgaard [se om Rostgaard i: [Georg Brandes: »Ludvig Holberg« \[digital udgave\]](#)], som den Gang opholdt sig i Paris, og maaske opmuntret ved Vennens Udgivervirksomhed, planlagde han selv en Udgave af danske og islandske historiske Kildeskrifter. Han begyndte med Udgivelsen af Aarbøger fra Esrom (Annales Esromenses) og af Are Frodes Islands Historie. W. kom saaledes [Arne Magnussen](#) i Forkjøbet — en ikke ganske dadelfri Fremgangsmaade, som maa skrives paa hans Ungdommeligheds Regning. Han maa dog vistnok hurtigt være kommet til Erkjendelse af, at det var et Misgreb. Han standsede Udgivelsen, og de nævnte Værker blev aldrig fuldendte. Men Uheldet fulgte ham ogsaa paa anden Maade i Oxford. Han havde paa et af Bibliothekerne laant et Haandskrift, som han glemte at bringe tilbage 1697, da han forlod Oxford og rejste til Wolfenbüttel. Her saa en af Bibliothekarerne det hos ham og laante det, dog vel med Forpligtelse til at sende det tilbage, som han ogsaa gjorde. Dette blev nu udlagt, som om W. havde bortført det og pantsat det for at komme ud over nogle økonomiske Vanskeligheder. Beskyldningen kom paa en meget nærgaaende Maade frem i et Skrift, som udkom 1737, W.s Dødsaar, og efter Samtidens Mening har det sandsynlig fremskyndet hans Død.

I 1698 kom han tilbage fra Udlandet, men det Professorat, der var stillet ham i Udsigt, fik han ikke. Han traadte derefter over i praktisk Virksomhed, i det han 1699 blev Hjælpepræst hos Præsten M. Henriksen Tistorph [...] ved Nicolai Kirke og efterfulgte ham som Sognepræst 1701. 1707 blev han Præst ved Frue Kirke, Stiftsprovst og Provst over Sokkelunds Herred. I disse Aar gjorde han sig særlig fortjent ved at virke for Almueskolevæsenets Fremme. 1706 fik han oprettet Nicolai Kirkes danske Skole, og 1707 stiftede han en lignende for Frue Sogn. 1710 blev han Professor i Theologi og 1711 Sjællands Biskop. Da Kjøbenhavns Fattigkommission, hvoraf han var Medlem, i Henhold til en ældre Lov havde forbudt at give Almisse, kom han i Strid med Stiftsprovst [J. Lodberg](#), som prædikede imod Loven og ikke vilde bøje sig for Biskoppen, men skød Sagen umiddelbart ind under Kongens Afgjørelse. Da denne faldt ud til Lodbergs Fordel, følte W. sin Myndighed krænket og klagede i en Samtale med Kongen over denne Afgjørelse. Han var saa uforsigtig at udtale, at paa den Maade kunde han ikke regere sine Præster, og paadrog sig derved en skarp Irettesættelse af Kongen, der svarede: »Regere, den Umage have vi ogsaa paataget os selv«. 31. Okt.— 7. Nov. 1717 holdtes Jubelfest for Reformationen. W., der havde forberedt den, prædikede selv 1. Nov. i Frue Kirke og holdt ligeledes 3. Nov. den latinske Festtale paa Universitetet. I øvrigt var hans Stilling vanskelig og hans Indflydelse ikke stor, især efter Oprettelsen af Missionskollegiet 1714, der paa egen Haand gjorde Indstilling om forskellige kirkelige Sager, som tidligere faldt ind under Bispernes

Afgjørelse. Den theologiske Professor [H. Bartholin](#), der havde betragtet sig som selvskreven til at beklæde Sjællands Bispestol, blev en af W.s mest ihærdige Modstandere. [Frederik IV](#) havde 1724 nedsat en hemmelig Kommission, der skulde undersøge Klager over Underslæb, som vare rejste imod forskellige højere gejstlige og verdslige Embedsmænd. Kommissionen, der paa Grund af den Ed, som den afkrævede dem, der indkaldtes til Forhør, kaldtes Bandekommissionen, vakte i høj Grad W.s Forargelse. I en Samtale med Bartholin bebrejdede han ham, at han havde aflagt den omtalte Ed, »som stred imod Guds Ord og Naturens Lov«. Han erklærede, at han selv aldrig vilde lade sig tvinge til at aflægge den, og han udtalte som sin Overbevisning, at der vilde blive mange Menedere. Bartholin var ikke sen til at lade denne Udtalelse gaa videre til Kommissionen, og W. fik atter en skarp Irettesættelse. Maaske var det i den Anledning, at han optog sit bekjendte Valgsprog: »Per spinas ibo ocreatus (skal jeg gaa igjennem Torne, tager jeg Støvler paa)«. Dronning [Anna Sophie](#), som var stærkt interesseret i Kommissionens Undersøgelser, var i det hele taget ikke velsindet over for W., der hørte til Dronning Louises Parti. 1721 havde han holdt Ligprædiken over den tilsidesatte Dronning og rost hende i høje Toner. Under Københavns Ildebrand 1728 brændte Bispegaarden med Stiftsarkivet og W.s betydelige Bibliothek, der for en Del var en Arv fra hans Farfader, den berømte Ole W. 1730 ledede han i sørgelige Omgivelser Jubelfesten til Minde om den augsburgske Trosbekjendelse, og 12. Dec. s. A. holdt han Ligprædiken over [Frederik IV](#). Han udtalte sig ret uforbeholdent om den afdøde Konge og rettede et skarpt Angreb paa hans strænge Sabbathsforordning af 21. April 1730 og særlig paa Anvendelsen af Gabestokken. Angrebet gjorde sin Virkning. Kort efter ophævede [Christian VI](#) Loven. Den Helligdagsforordning, Kongen senere udstedte, var noget mildere. 1731 kronede W. [Christian VI](#) og [Sophie Magdalene](#).

Under den nye Regering blev hans Indflydelse paa Afgjørelsen af egentlig kirkelige Sager endnu ringere, end den havde været under [Frederik IV](#). Derimod fik han rig Lejlighed til at gjøre sin praktiske Dygtighed gjældende som Medlem I af en Række Kommissioner, hvori han var den, der trak Læset. Saaledes fik han 1731 Sæde i en Kommission, der skulde udarbejde en ny Plan for Universitetets Virksomhed, og 1733 udvidedes dens Virksomhed tillige til at gjøre Forslag til Reforme i det lærde Skolevæsen. 1732—37 var han Meddirektør for Herlufsholm Stiftelse, 1736 holdtes Jubelfest til Minde om den danske Reformation. Festen skulde forherliges ved Doktorpromotioner, og da der ved Universitetet ikke var nogen Dr. theol., der kunde meddele Graden til andre, fik W. Graden ved et kongeligt Diplom. Forud for Festen forberedtes Konfirmationens Indførelse paa Forslag af Kongens pietistiske Raadgivere [J. Bluhme](#) og [J. Schrøder](#). W. var den eneste af Landets Bisper, hvem der blev affordret en Erklæring om Forslaget. Han udtalte sig meget forsigtig. Han fandt Konfirmationen gavnlig og hensigtsmæssig, men frygtede for, at den skulde svække Daabens sakramentale Betydning, og han henstillede til Kongen at udsætte Indførelsen, for at Almuen forinden kunde blive vejledet til Forstaaelsen af denne nye Kirkeskik, saa at den ikke stillede sig uvillig over for den. Da der ikke blev taget noget Hensyn til hans Erklæring, udgav han 1737 et lille Skrift om »Børnedaabens Fornødenhed og Konfirmationens Nytte«, hvortil han føjede: »Et velment Sendebrev angaaende den gudelige Konfirmationsforretning«, ligesom han ogsaa forfattede Konfirmationsbønnen.

W. døde 9. Okt. 1737. 1699 havde han ægtet [Christine Tistorph](#) (død 18. Jan. 1729), Datter af hans Formand ved Nikolai Kirke. — Foruden de tidligere nævnte Skrifter har han udgivet en Række Ligprædikener. Om Ligprædikenerne over Dronning Louise og [Frederik IV](#) skal tilføjes, at den første ikke maatte udkomme i [Frederik IV's](#) Tid og den sidste ikke i [Christian VI's](#). De bleve først udgivne 1747, og da, efter samtidige Vidnesbyrd, i en mildere Form end den, hvori de vare holdte.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Zoega, Johan, 1742—88, Botaniker og Nationaløkonom

Af H. Westergaard og E. Rostrup

Johan Zoega blev født 7. Okt. 1742 i Ravsted i Slesvig, hvor Faderen Poul Christian Z. var Præst; Moderen Cathrine f. Zoega var Søster til Arkæologen Georg Z.s Fader. Efter at have nydt Undervisning i Latinskolen i Pløen [Plön] kom han i Huset hos Lægen Johan Christian Fabricius i Tønder (Fader til Zoologen J.C. F. [...]), hos hvem hans Sans for Naturvidenskab udvikledes. Efter et Ophold ved Gymnasiet i Altona 1760—62 drog han til Kjøbenhavn og senere med J.C. Fabricius til Upsala, hvor han studerede Botanik under Vejledning af Linné. I nogle Aar hjalp han derefter [Oeder](#) som dennes Assistent ved den botaniske Have i Kjøbenhavn, men da Stillingen blev inddraget i 1770, og hans Forhaabninger om at blive Universitetslærer glippede, søgte han ind i Centraladministrationen og blev 1771 Sekretær i Finanskollegiets 2. Departement; som saadan foretog han Bearbejdelsen af den første danske Folketælling af 1769. Han avancerede efterhaanden paa Embedsstigen; han blev saaledes 1773 Renteskriver i fynske Kontor, i Dec. 1779 Kommitteret i Rentekammeret og i Febr. 1784 Deputeret i Finanskollegiet og Etatsraad; 2. Juni s. A. blev han Medlem af det ny Finanskollegium og af Finanskassedirektionen. Fra 1782 var han tillige Medlem af Direktionen for den almindelige Enkekasse og af Generalvejkommissionen. Han udfoldede i alle disse Stillinger en betydelig Energi og omtales med megen Sympathi af sin Samtid. Z. var svagelig fra Barndommen af og led af en Rygradskrumning; han døde ugift 29. Dec. 1788.

Z.s Virksomhed som nationaløkonomisk Forfatter er ikke synderlig omfattende. Hans lille Skrift om Møntvæsenet (1788) er et for sin Tid fortjenstfuldt Arbejde, det samme gjælder det Aaret før udkomne »Forsøg til at udvikle faste Begreb om Arbejde og Handel«, hvori han i øvrigt ligeledes fortrinsvis kommer ind paa Møntspørgsmaal. Han viser sig i dette Skrift som en frisindet Mand og tager varmt Ordet for Næringsfrihed og Frihandel.

- - -

— Som Botaniker havde J. Zoega ikke nogen større Betydning. Han ansaas for en grundig Moskjenner, men har ikke publiceret noget selvstændigt botanisk Arbejde; han har udarbejdet det Katalog over islandske Planter, som findes i Olufsens og Paulsens bekjendte Rejseværk, dog væsentlig efter Kønigs Manuskript, han har skrevet Texten til [Forskåls](#) ægyptisk-arabiske Billedværk, og han har ydet Bidrag til et Værk af Linné, som opkaldte Planteslægten Zoegea efter ham. Z. ydede [Oeder](#) god Hjælp ved Undersøgelse af Planter fra Bornholm og Island til Brug for Flora Danica. Z. s Herbarium, som især var rigt paa Mosser, blev efter hans Død opbevaret hos en Slægtning, der boede paa Kastellet, hvor det blev fuldstændig ødelagt under Englændernes Ophold.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)

Zonnix, Peiter, —1762, Opfinder af forbedrede Nodetyper

Af S.A.E. Hagen

I Juli 1730 findes Peiter Zonnix [Peter Zønnix. Petr. Zønnix] indtegnet i Kjøbenhavns Universitets Matrikel med Ludvig Holberg som Privatpræceptor og angives at være Aarhusianer, 19 Aar gammel. Om hans Ungdom, Studier osv. vides ikke noget; endnu 1737 nævnes han som Student og synes da at have staaet i Bekjendtskabsforhold til en Bogtrykkersvend Hancke, hvilket maaske har givet Z. Anledning til at sysle med Typografien. 1754 — altsaa noget tidligere end Joh. G. Imm. Breitkopf i Leipzig fremstillede sine bevægelige Nodetyper — forelagde han Hoforganist Fr. Chr. Breitendich [...] en Prøve paa sin Opfindelse, nemlig en forbedret Maade at trykke Noder paa, som bleve satte med Typer ligesom Bogstaver og dog lignede det baade dyrere og besværligere Kobbertryk. Varmt anbefalet af Breitendich søgte og fik han nogen Hjælp af Kongen, ligesom ogsaa Breitendich fremdeles ydede Støtte ved (1756) at forære ham Manuskriptet til sin Koralbog til Aftrykning («forhaabendes at han dog derved skulde fortjene sig noget til Levebrød») og skaffe ham kongl. Privilegium derpaa (1758); men det meste af den kongl. Pengeunderstøttelse medgik til Livets Ophold, og Z. oplevede ikke engang at faa Koralbogen paabegyndt. 1762 omtales han som død i Fattigdom, — Stervboet var saa ringe, at det »ikke taalte Proklama« — og hans Opfindelse gik vistnok i Graven med ham, medens den velstaaende og driftige Breitkopf, der i øvrigt ikke kan antages at have staaet i nogen som helst Forbindelse med Z., gennemførte sit Værk med Glans og blev berømt derved. Det første fra Breitkopfs Officin udgaaede Musikværk, som er trykt med bevægelige Nodetyper, er Pastoral dramaet »Il trionfo della fedeltà«, der i Følge Paaskriften er begyndt Juli 1755 og fuldendt April 1756.

Til: [Indholdsfortegnelsen](#)
